Правни инструменти еколошке заштите –

грађанскоправна и кривичноправна заштита

Др Мирјана Дреновак-Ивановић | Сретен Ђорђевић | Синиша Важић

Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
Misija u Srbiji

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПОЉОПРИВРЕДЕ
И ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Правни инструменти еколошке заштите –
грађанскоправна и кривичноправна заштита

Др Мирјана Дреновак-Ивановић
Сретен Ђорђевић
Синиша Важић

Правни инструменти еколошке заштите – грађанскоправна и кривичноправна заштита

ПРАВНИ ИНСТРУМЕНТИ ЕКОЛОШКЕ ЗАШТИТЕ
– ГРАЂАНСКОПРАВНА И КРИВИЧНОПРАВНА ЗАШТИТА

Аутори:
Др Мирјана Дреновак-Ивановић, доцент Правног факултета Универзитета у Београду
Сретен Ђорђевић, адвокат
Синиша Важић, судија Апелационог суда у Београду

Рецензенти:
Проф. др Стеван Лилић
Проф. др Предраг Димитријевић
Проф. др Милан Шкулић

Уредници:
Мр Стана Божовић, државни секретар, Министарство пољопривреде и заштите животне средине
Тина Јањатовић, самостални саветник, Министарство пољопривреде и заштите животне средине

Лектор и коректор:
Јасмина Алибеговић

Дизајн и прелом:
Comma | communications design

Штампа:
Фидуциа 011 принт

Тираж:
500

ISBN 978-86-6383-010-3

Садржај

1. УВОД **11**

2. САВЕТ ЕВРОПЕ И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ **15**

2.1. Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода и право на животну средину (1950) **20**

2.1.1. Заштита животне средине путем права на слободно уживање имовине у праву Србије 23

2.1.2. Заштита животне средине путем права на слободно уживање имовине у пракси Европског суда за људска права 24

2.2. Конвенција о очувању дивље флоре и фауне и природних станишта (1982) **27**

2.3. Конвенција о грађанскоправној одговорности за штете настале услед активности опасних по животну средину (1993) **29**

2.4. Конвенција о кривичноправној заштити животне средине (1998) **32**

2.5. Европска конвенција о пределу (2004) **34**

3. УЈЕДИЊЕНЕ НАЦИЈЕ И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ **37**

3.1. Стокхолмска декларација о човековој околини (1972) и Програм Уједињених нација за животну средину UNEP **38**

3.2. Рио конференција о животној средини и развоју (1992): основна начела грађанскоправне заштите основних еколошких вредности и начело предострожности **39**

3.3. Базелска конвенција о надзору прекограничног промета опасног отпада и његовом одлагању (1992) **43**

3.3.1. Протокол о одговорности и накнади штете која је последица прекограничног кретања и одлагања опасног отпада (1999) 46

3.3.2. Случај незаконитог извоза опасног отпада компаније *Trafigura* у Обалу Слоноваче и примена Базелске конвенције 47

4. ЕВРОПСКА УНИЈА И ОДГОВОРНОСТ У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ **51**

4.1. Основи одговорности у области заштите животне средине у Европској унији **51**

4.2. Директива 2004/35/ЕЗ о одговорности за штету у животној средини **54**

4.2.1. Штета у животној средини на коју се примењује Директива 2004/35/ЕЗ 55

4.2.2. Носиоци права на накнаду штете у животној средини
према Директиви 2004/35/ЕЗ 56
4.2.3. На које врсте штете у животној средини се не примењује
Директива 2004/35/ЕЗ? 57
4.2.4. Шта обухватају трошкови накнаде штете у животној средини? 57
4.2.5. Врсте одговорности за штету у животној средини 58
4.2.6. Носилац обавезе на накнаду штете у животној средини 58
4.2.7. Осигурање од штете у животној средини 59
4.3. Накнада штете у животној средини у пракси Суда правде Европске уније 59
4.4. Директива 2008/99/ЕЗ о заштити животне средине путем кривичног права 62
4.4.1. Шта се сматра кривичним делом у смислу Директиве 2008/99/ЕЗ
о заштити животне средине путем кривичног права 63
4.4.2. Одговорност правних лица за кривична дела у смислу Директиве
2008/99/ЕЗ о заштити животне средине путем кривичног права 65

5. ГРАЂАНСКОПРАВНА ЗАШТИТА ПРАВА НА АДЕКВАТНУ ЖИВОТНУ СРЕДИНУ У СРБИЈИ 67
5.1. Инструменти грађанског права у заштити права у области животне средине 67
5.1.1. Шта се сматра парницом са елементом права животне средине 68
5.2. Странка у грађанском поступку са елементом заштите животне средине 69
5.2.1. Страначка способност специфичких облика удруживања 70
5.2.2. Положај удружења грађана као странке у поступку 71
5.2.3. Заинтересована јавност у грађанском судском поступку 72
5.2.4. Положај тужиоца у односу на Републику Србију 73
5.2.4.1. Положај тужиоца у парници са елементима заштите права животне средине у односу на Републику Србију 74
5.3. Трошкови поступка који су карактеристични за парнице у вези са животном средином 75
5.3.1. Парнични трошкови и трошкови у поступку обезбеђења доказа 75
5.3.2. Судске таксе 75
5.3.2.1. Поступак за наплату неплаћене таксе 77
5.3.2.2. Судска пракса обрачунавања судских такси у споровима који су започети у време важења претходних таксених тарифа 78
5.3.2.3. Различити процесни положај правних и физичких лица у поступку обрачуна и наплате судских такси 78
5.3.2.4. Судска управна делатност и наплата судских такси 79

5.3.3. Трошкови награде и накнаде за рад адвоката 80
5.3.4. Трошкови вештачења 82
5.3.5. Сиромашко право 83
5.3.5.1. Правни положај странке која је физичко лице 83
5.3.5.2. Правна лица и „сиромашко право“ 83
5.3.5.3. Утицај трошкова поступка на капацитет удружења грађана који се баве заштитом животне средине 85
5.4. Привремене мере 85
5.4.1. Уопште о привременим мерама 85
5.4.2. Врсте привремених мера 86
5.4.3. Ограничења у одређивању привремених мера 87
5.5. Обезбеђење доказа 87
5.6. Вештачење 89
5.6.1. Уопште о вештачењу као доказном средству 89
5.6.2. Једноставна и сложена вештачења 89
5.6.3. Стручни и технички стандарди код сложених вештачења 92
5.6.4. Изузеће вештака 94
5.7. Одговорност за штету 97
5.7.1. Уопште о одговорности за штету 97
5.7.2. Материјална и нематеријална „еколошка“ штета 97
5.7.3. Субјективна и објективна одговорност за штету 100
5.7.4. Други могући облици одговорности за „еколошку“ штету 102
5.8. Накнада штете 102
5.8.1 Обим накнаде штете у парницама у вези са заштитом животне средине 103
5.8.2. Застарелост потраживања накнаде штете 104
5.9. Еколошке тужбе 104
5.9.1. Захтев да се уклони опасност штете 105
5.9.1.1. Тужилац по члану 156 ЗОО 105
5.9.1.2. Стандард „знатније“ штете 105
5.9.1.3. Штета која настаје у обављању „општекорисне делатности“ 106
5.9.1.4. Предузимање претходних „одговарајућих мера“ 106
5.9.2. Тужба по члану 5 Закона о основама својинскоправних односа (заштита од емисија) 107
5.9.2.1. Месне прилике, природа и намена непокретности 108
5.9.2.2. Проблеми у доказивању 108
5.9.3. Тужба за накнаду штете 110

6. КРИВИЧНО МАТЕРИЈАЛНА ЗАШТИТА 113
6.1. Општи део 113
6.1.1. Еколошка кривична дела 113
6.1.1.1. Заштитни објект 113
6.1.1.2. Радња кривичног дела 113
6.1.1.3. Време извршења кривичног дела 114
6.1.1.4. Место извршења кривичног дела 114
6.1.1.5. Крајња нужда 115
6.1.2. Кривица 115
6.1.2.1. Умишљај 116
6.1.2.2. Нехат 116
6.1.2.3. Одговорност за тежу последицу 117
6.1.2.4. Стварна заблуда 117
6.1.2.5. Правна заблуда 118
6.1.3. Кривичне санкције 119
6.1.3.1. Казне 119
6.1.3.2. Одмеравање казне 119
6.1.4. Условна осуда 120
6.1.5. Застарелост 121
6.2. Кривична дела прописана Кривичним закоником (посебни део) 121
6.2.1. Загађивање животне средине 122
6.2.2. Непредузимање мера заштите животне средине 124
6.2.3. Противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину 125
6.2.4. Оштећење објеката и уређаја за заштиту животне средине 126
6.2.5. Оштећење животне средине 127
6.2.6. Уништење, оштећење и изношење у иностранство заштићеног природног добра 127
6.2.7. Уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја 128
6.2.8. Недозвољена изградња нуклеарних постројења 130
6.2.9. Повреда права на информисање о стању животне средине 130
6.2.10. Убијање и мучење животиња 131
6.2.11. Преношење заразних болести код животиња и биљака 133
6.2.12. Несавесно пружање ветеринарске помоћи 134
6.2.13. Производња штетних средстава за лечење животиња 134
6.2.14. Загађивање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња 135
6.2.15. Пустошење шума 136
6.2.16. Шумска крађа 138
6.2.17. Незаконит лов 140
6.2.18. Незаконити риболов 141

6.3. Кривична дела са последицама по животну средину 142
6.3.1. Загађивање воде за пиће и животних намирница 142
6.3.2. Тешка дела против здравља људи 143
6.3.3. Изазивање опште опасности 144
6.3.4. Оштећење брана, насипа и водопривредних објеката 147
6.3.5. Тешка дела против опште сигуности 148
6.4. Кривично процесна заштита 149
6.4.1. Кривични поступак за дела против животне средине 149
6.4.1.1. Овлашћени тужилац 149
6.4.1.2. Оштећени 149
6.4.1.3. Окривљени 150
6.4.2. Покретање кривичног поступка 150
6.4.2.1. Кривична пријава 150
6.4.2.2. Поступање јавног тужиоца по кривичној пријави 151
6.4.2.3. Овлашћења јавног тужиоца 151
6.4.2.4. Овлашћења полиције 151
6.4.2.5. Доказне радње полиције 151
6.4.2.6. Прикупљање обавештења од грађана и саслушање осумњичених 152
6.4.3. Истрага 153
6.4.3.1. Сврха истраге 153
6.4.3.2. Спровођење истраге 153
6.4.3.3. Доказне радње 154
6.4.4. Споразуми јавног тужиоца и окривљеног 154
6.4.5. Оптужење 154
6.4.5.1. Подизање оптужнице или оптужног предлога 154
6.4.6. Главни претрес и пресуда 155
6.4.6.1. Главни претрес 156
6.4.6.2. Пресуда 157
6.4.6.3. Поступак по правним лековима 157
6.4.7. Однос кривичног и прекршајног поступка и поступка за привредне преступе 158
6.4.7.1. Обележја прекршајног поступка 158
6.4.7.2. Обележја поступка за привредни преступ 158
6.4.7.3. Обележја поступка који се води по закону о одговорности правних лица 159
6.4.7.4. Правило ne bis in idem 160

7. ЛИТЕРАТУРА 161

1. УВОД

Архуска конвенција утврђује посебне обавезе држава чланица у погледу три групе питања: доступност информација о животној средини, учешће јавности у доношењу одлука које се тичу животне средине и права на правну заштиту у области животне средине (три основна стуба Архуске конвенције).

Може се рећи да Архуска конвенција представља нову категорију међународних уговора у области животне средине која, за разлику од других међународних уговора који углавном утврђују међусобне обавезе и права страна уговорница, највећим делом утврђује обавезе и права страна уговорница према својим грађанима. Са друге стране у Архуској конвенцији први пут право сваке особе „да живи у животној средини која одговара њеном здрављу и благостању" постаје људско право. Тако се у првом члану Архуске конвенције наводи да се она доноси у циљу да допринесе «заштити права сваког појединца садашњих и будућих генерација да живе у животној средини адекватној за њихово здравље и благостање", и то тако што ће свака страна уговорница Конвенције гарантовати доступност информација, учешће јавности у доношењу одлука и право на правну заштиту у питањима животне средине.

Право на правну заштиту у области животне средине на међународном нивоу први пут је уређено Архуском конвенцијом. Све земље Европске уније су потврдиле Архуску конвенцију, а Европска унија је постала чланица маја 2005. године и усвојила је директиве које уређују област Архуске конвенције. У питању су Директива 2003/4/ЕЗ о приступу јавности информацијама о животној средини и укидању Директиве Савета 90/313/ЕЕЗ која се односи на чл. 4 и 5 Архуске конвенције и Директива 2003/35/ЕЗ о учешћу јавности у доношењу планова и програма из области животне средине која се односи на чл. 6, 7, и 9, став 2 Архуске конвенције а усвојена је са циљем да допринесе обезбеђивању учешћа јавности у процесима доношења одлука. И Директива 2003/4 о приступу јавности информацијама о животној средини и Директива 2003/35 о учешћу јавности у доношењу планова и програма садрже одредбе о праву на правну заштиту у питањима од значаја за заштиту животне средине.

Република Србија је потврдила Архуску конвенцију 12. маја 2009. године. (*Службени гласник РС - Међународни уговори*, бр. 38/09). Република Србија је такође започела процес приступања Европској унији и постепено врши транспозицију прописа Европске уније и инкорпорира их у свој правни систем.

Влада Републике Србије је усвојила Стратегију за примену Архуске конвенције и Акциони план (*Службени гласник РС*, бр. 30/11) која има за циљ обезбеђивање процеса који ће омогућити делотворно и поступно испуњавање захтева Архуске конвенције у Републици Србији. Стратегија такође садржи принципе примене сва три стуба Архуске конвенције, а у Акционом плану се наводе активности које треба реализовати да би се испунили захтеви везани за приступање Европској унији. Као једна од активности које се наводе у Стратегији, односно њеном Акционом плану, је израда монографија о правној заштити у области животне средине. Министарство надлежно за послове заштите животне средине је, у сарадњи са Организацијом за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС) у току 2013. године, реализовало пројекат израде Практикума о праву на правну заштиту у питањима животне средине у управном поступку и управном спору. Практикум на свеобухватан начин анализира: поступак приступа еколошким информацијама и учешће јавности у доношењу еколошких одлука по законима који нормирају посебан поступак учешћа јавности, као и по законима који не нормирају посебан поступак учешћа јавности; актуелну управну и судску праксу о учешћу јавности у поступцима у области заштите животне средине; актуелну праксу Повереника за приступ информацијама од јавног значаја; праксу Суда правде Европске уније о праву на правну заштиту у питањима животне средине; праксу Европског суда за људска права о праву на правну заштиту у питањима животне средине.

У априлу 2014. године, уз подршку Мисије ОЕБС у Србији, Министарство пољопривреде и заштите животне средине започело је пројекат израде монографије Правни инструменти еколошке заштите – грађанскоправна и кривичноправна заштита, а све у циљу заокруживања целине анализе правне заштите у питањима животне средине у Републици Србији.

Ова монографија садржи анализу домаћих и међународних прописа који регулишу одговорност за штету према животној средини, анализу еколошке штете и накнаде за еколошку штету у упоредном законодавству и међународним уговорима, као и анализу правних инструмената који регулишу заштиту животне средине путем грађанског и кривичног права у Републици Србији. У монографији се указује и на значај улоге јавности у покретању и учешћу у кривичном и грађанском поступку.

Монографија обухвата: приказ међународних конвенција које се баве грађанскоправном и кривичноправном заштитом животне средине; анализу примера накнаде штете у животној средини у пракси Суда правде Европске уније; анализу заштите животне средине путем права на слободно уживање имовине у пракси Европског суда за људска права; анализу одредаба директива ЕУ које регулишу одговорност за штету у животној средини и кривично-

правну заштиту животне средине; осврт на облигационоправну и стварноправну заштиту права животне средине у Србији; анализу инструмената грађанског права у заштити права у области животне средине; критички осврт на положај странке у грађанском поступку са елементом заштите животне средине; критички осврт на положај удружења грађана као странке у поступку заштите животне средине; анализу трошкова поступка који су карактеристични за парнице у вези са животном средином; анализу основа уређења „еколошке тужбе"; анализу кривичноправне заштита животне средине у Србији, итд.

Монографија је намењена судијама који воде кривични и парнични поступак, тужиоцима, студентима права, инспекторима за заштиту животне средине и цивилном сектору.

Највећи значај израде ове монографије се огледа у томе што даје оцену усаглашености домаћег законодавства које регулише систем грађанскоправне и кривичноправне заштите животне средине у Републици Србији са одредбама Архуске конвенције и регулативом Европске уније и може послужити као путоказ законодавцу у ком правцу Република Србија треба да мења постојеће прописе ради усаглашавања са међународним стандардима који регулишу ову област.

Тина Јањатовић

2. САВЕТ ЕВРОПЕ И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Савет Европе установљен је, као прва међународна организација на територији Европе после Другог светског рата, Лондонским уговором од 5. маја 1949. године са седиштем у Стразбуру. Савет Европе је основан у циљу проналажења заједничких начела и основних вредности земаља чланица, и очувања и развоја људских права и основних слобода кроз заједничку акцију у економској, социјалној, културној, научној, правној и административној области.[1] У том смислу:

„Сваки члан Савета Европе прихвата принцип владавине права и принцип на основу кога сва лица под његовом јурисдикцијом уживају људска права и основне слободе, и искрено ће активно сарађивати на остваривању циљева Савета Европе."[2]

Савет Европе има 47 земаља чланица. Као 45. земља чланица, 3. априла 2003. године у Савет Европе примљена је и државна заједница Србија и Црна Гора, по ком основу је и Србија данас чланица Савета Европе.

Савет Европе спроводи дефинисану политику и реализује постављене циљеве преко својих органа: Комитета министара; Парламентарне скупштине; Европског суда за људска права; Конгреса локалних и регионалних власти и Секретаријата Савета Европе.

Комитет министара је тело које одлучује о активностима Савета Европе.[3] Чине га министри иностраних послова држава чланица. Овај орган је надлежан за разматрање мера којима се реализују циљеви Савета Европе и заједничка политика о одређеним питањима. Комитет министара може разматрати мере које предложи Парламентарна скупштина, а има и могућност да одређене мере предложи по сопственој иницијативи.[4] Након разматрања предлога мера и политика, Комитет министара доноси закључак у форми препоруке владама земаља чланица. У циљу праћења примене препорука у појединим чланицама,

1 Статут Савета Европе, члан 1. Вид. Закон о ратификацији Статута Савета Европе, *Службени лист* СЦГ – Међународни уговори, бр. 2/03.

2 Статут Савета Европе, члан 3.

3 Информације о активностима Комитета министара доступне су на *http://www.coe.int/t/cm/Home_en.asp*, 12. јул 2014.

4 Статут Савета Европе, члан 15 (а).

Комитет министара може да затражи од владе било које чланице извештај о мерама које су, у складу са препоруком, предузете. Комитет министара упућује Парламентарној скупштини, приликом сваког заседања, извештај о својој активности. Осим препорука, Комитет министара доноси конвенције, декларације и резолуције. Конвенције које доноси Комитет министара имају обавезујућу правну снагу за оне државе које су је потписале и ратификовале.[5] У области животне средине издвајамо конвенције о ограниченој употреби детерџената,[6] о заштити животиња,[7] о заштити археолошког наслеђа,[8] о грађанскоправној одговорности за штете настале услед активности опасних по животну средину,[9] о заштити животне средине у кривичном праву.[10] Постизање еколошке правде и заштита основних вредности постижу се и применом Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода[11] и Европске социјалне повеље[12] које су усвојене под окриљем Савета Европе, о чему ће бити речи у редовима који следе.

Парламентарна скупштина је саветодавни орган Савета Европе.[13] Чине је представници свих држава чланица које бира парламент из својих редова или које, по раније утврђеној процедури, именују чланови парламента. Представници морају да буду држављани земље коју представљају и не могу истовремено бити и чланови Комитета министара. Парламентарна скупштина даје препоруку о сваком питању о којем Комитет министара затражи мишљење. Имајући у виду сложеност појединих питања, каква су и питања у вези са заштитом животне средине, ради анализирања, припреме питања или давања мишљења Парламентарна скупштина може основати комитет или комисију.[14] По правилу, дебате у Парламентарној скупштини су јавне. Ипак, Парламентарна скупштина може да одлучи да одређене седнице буду затворене за јавност.[15] Током заседања Парламентарне скупштине, ниједан представник не може да буде лишен мандата без њене сагласности. Парламентарна скупштина је у области животне

5 Стеван Лилић, *Еколошко право*, Београд 2014, стр. 101.

6 *European Agreement on the Restriction of the Use of Certain Detergents in Washing and Cleaning Products, Strasbourg* од 16. септембра 1968. године.

7 *European Convention for the Protection of Animals During International Transport (1968); European Convention for the Protection of Animals Kept for Farming Purposes (1976); European Convention for the Protection of Animals during International Transport*, као допуњена верзија Конвенције из 1968. године, која је отворена за потписивање 6. новембра 2003. године, а ступила на снагу 14. марта 2006. године.

8 *European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage* (1969).

9 *Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment* (1993)

10 *Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law* (1998).

11 *European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms* (1950).

12 *European Social Charter* (1996) која је усвојена 1961. и ревидирана 1996. године.

13 *http://assembly.coe.int/nw/Home-EN.asp,* 18. јул 2014. године.

14 Статут Савета Европе, члан 24.

15 Статут Савета Европе, члан 35.

средине усвојила велики број препорука.[16] Посебан значај имају Препорука о односу основних људских права и заштите животне средине[17] и Препорука о животној средини и заштити здравља у циљу боље превенције и заштите здравља од загађења животне средине опасним материјама.[18]

У оквиру Савета Европе основан је Секретаријат који обавља административне и друге послове који су неопходни за редован рад Комитета министара и Парламентарне скупштине. Чине га генерални секретар и заменик генералног секретара које, на препоруку Комитета министара, именује Парламентарна скупштина, и посебно особље, које именује генерални секретар у складу са административним прописима. Члан Секретаријата не може да буде истовремено и члан Парламентарне скупштине или националног парламента државе чланице, не може имати запослење које финансира влада државе чланице, и не може се бавити пословима који су неспојиви са његовим дужностима. Чланови Секретаријата свечаном изјавом потврђују приврженост Савету Европе и решеност да своје задатке обављају савесно и независно од утицаја органа држава чланица или било ког органа изван Савета Европе.[19]

Конгрес локалних и регионалних власти чине представници локалних и регионалних власти држава чланица Савета Европе.[20] Основан је 1994. године као саветодавно тело које је заменило Сталну конференцију локалних и регионалних власти. Чине га два већа: Веће локалних власти и Веће региона. Рад Конгреса се одвија кроз активности четири комитета: Комитета за институције (који припрема извештај о напретку и развоју демократије на локалном и регионалном нивоу); Комитета за образовање и културу; Комитета за одрживи развој и питања од значаја за заштиту животне средине, просторног и урбанистичког планирања; и Комитета за рад, социјалну заштиту и једнакост полова. Ово тело може да упути препоруке Комитету министара и Парламентарној

16 Међу препорукама које се односе на општу политику заштите животне средине издвајамо: препоруке 888 (1980), 910 (1981), 937 (1982), 958 (1983), 998 (1984), 1078 (1988), 1130 (1990), 1131 (1991), 1284 (1996), 1823 (2008). Међу препорукама које се односе на право заштите мора од загађења издвајамо: препоруке 585 (1970), 946 (1982), 997 (1984), 1003 (1985), 1015 (1985), 1079 (1988), 1388 (1998), 1558 (2002). У области заштите и одрживог коришћења рибљег фонда издвајамо: препоруке 913 (1981), 825 (1984), 842 (1985), 1320 (1997). У области заштите биолошке разноврсности издвајам: препоруке 966 (1983), 978 (1984), 1033 (1986), 1048 (1987), 1918 (2010), 1964 (2011). У области заштите ваздуха од загађења издвајамо: препоруке 977 (1984), 1006 (1985), 926 (1989). Више о препорукама Парламентарне скупштине Савета Европе вид. Philippe Sands, Jacqueline Peel, Andriana Fabra, Ruth MacKenzie, *Principles of International Environmental Law*, треће издање, Cambridge University Press, 2014, стр. 80.

17 Препорука Парламентарне скупштине Савета Европе 1614 (2003). *http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta03/EREC1614.htm*

18 ***Препорука Парламентарне скупштине Савета Европе 1863 (2009).*** *http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta09/EREC1863.htm*

19 Статут Савета Европе, члан 36 (е).

20 *http://www.coe.int/T/Congress/Default_en.asp*, 18. јул 2014.

скупштини. Конгрес локалних и регионалних власти је имао значајну улогу у настанку Европске конвенције о пределу (2004) која уводи обавезу доношења политика заштите, управљања и планирања пејзажа на локалном, регионалном и државном нивоу.[21] За заштиту животне средине од значаја је и Повеља о урбанизму (2008) која одређује основне стандарде за управљање стамбеном политиком, јавним превозом, енергетиком и урбанистичким развојем.[22]

Европски суд за људска права установљен је Европском конвенцијом о заштити људских права и основних слобода као стални орган са седиштем у Стразбуру који је гарант поштовања обавеза из ове Конвенције и протокола уз њу.[23] Основан је 1959. године, а од 1998. године се налази у сталном заседању. Државе чланице Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода именују по једног судију у састав Европског суда за људска права.[24] Одабир судија врши Парламентарна скупштина већином гласова, са листе од три кандидата које предлаже свака држава чланица Конвенције. Бирају се на период од девет година, након чега немају право на понован избор. Изабраним судијама истиче мандат када наврше 70 година живота. Судија може бити и разрешен функције само ако друге судије, двотрећинском већином, одлуче да он или она више не испуњава потребне услове.[25] Европски суд за људска права узима предмет у разматрање само ако су претходно исцрпени сви правни лекови у конкретној држави чланици Конвенције, у року од шест месеци од дана доношења правоснажне одлуке. Он одлучује о представкама појединаца који су држављани чланица Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода, када сматрају да им је одлуком органа власти државе чланице повређено неко право које је нормирано Конвенцијом и протоколима уз њу. Европски суд за људска права неће поступити по појединачној представци која је анонимна или која је истоветна са представком коју је већ разматрао или која је поднета другој међународној инстанци ради преиспитивања, а у којој се не указује на нове чињенице или околности које могу бити од значаја за поновно одлучивање. Европски суд за људска права неће прихватити представку ако сматра да није спојива са одредбама Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода или протокола уз њу, ако је представка очигледно неоснована и ако представља злоупотребу права на подношење представке. Осим тога, може представку огласити неприхватљивом и ако сматра да под-

21 *European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms* (1950).

22 The European Urban Charter (1992) и The European Urban Charter II (2008), Congress, Strasbourg, од 29. маја 2008. године. *https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=URBAN=CHARTER&Language=lanEnglish&Ver=original&Site-Congress&BackColorInternet=e0cee1&BackColorIntranet=e0cee1&BackColorLogged=FFC679*

23 Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода, члан 19.

24 У даљем тексту, термин држава чланица Конвенције је коришћен да означи државу која је потписале и ратификовале одређену конвенцију.

25 Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода, члан 23 (4).

носилац „није значајније оштећен, осим ако поштовање људских права установљених Конвенцијом и протоколима уз њу не захтева испитивање суштине представке, с тим да се представка не може одбацити по овом основу уколико случај није претходно с дужном пажњом размотрио домаћи суд."[26] Осим испитивања појединачних представки појединаца, невладиних организација или група лица, који сматрају да су њихова права гарантована Конвенцијом и протоколима уз њу, и након исцрпљивања свих расположивих правних лекова на националном нивоу и даље повређена, Европски суд за људска права је надлежан и за све предмете који се односе на тумачење и примену Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода или протокола уз њу, као и за предмете који се односе на међудржавне спорове, а у којима држава чланица указује на повреду одредби Конвенције или протокола уз њу сматрајући да је повреду учинила нека друга држава чланица.[27]

Европски суд за људска права, на захтев Комитета министара, ако одлучи да такав захтев спада у његову надлежност, може да даје и саветодавна мишљења о правним питањима у вези са тумачењем Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода или протокола уз њу.[28]

Одлуке Европског суда за људска права су обавезујуће. Питање шта значи обавезност пресуде и на који начин се обезбеђује њено извршење нормирано је чланом 46 Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода и право на животну средину:

1. Високе стране уговорнице се обавезују да се повинују правоснажној пресуди Суда у сваком предмету у коме су странке.
2. Правоснажна пресуда Суда се доставља Комитету министара који надгледа њено извршење.
3. Ако Комитет министара сматра да праћење извршења правоснажне пресуде отежава неки проблем у вези са тумачењем пресуде, може се обратити Суду ради доношења одлуке поводом питања тумачења. За одлуку о обраћању Суду потребна је двотрећинска већина гласова овлашћених представника у Комитету.

26 *Ibid.*, члан 35 (3) (б).
27 *Ibid.*, члан 33.
28 *Ibid.*, члан 47.

4. Ако Комитет министара сматра да нека Висока страна уговорница одбија да се повинује правоснажној пресуди у предмету у којем је странка, он може, након што званично обавести ту Високу страну уговорницу, а на основу одлуке усвојене двотрећинском већином гласова представника који седе у Комитету, да се Суду обрати питањем да ли је та Висока страна уговорница пропустила да испуни своју обавезу из става 1.
5. Ако Суд утврди да постоји повреда става 1, упућује предмет Комитету министара ради разматрања мера које треба предузети. Ако Суд утврди да став 1. није прекршен, вратиће предмет Комитету министара који закључује расправу о предмету.

2.1. Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода и право на животну средину (1950)

Европска конвенција о заштити људских права и слобода потписана је у Риму 4. новембра 1950. године. Потписале су је све државе чланице Савета Европе. Анализа одлука донетих у оквиру Савета Европе показала је да право на здраву животну средину или право на живот у здравој животној средини није препознато као основно људско право. Узимајући у обзир значај који здрава животна средина има у савременом условима живота, интензиван развој међународног еколошког права и еколошког права Европске уније, као и праксу Европског суда за људска права, Парламентарна скупштина Савета Европе је на заседању одржаном у јуну 2003. године усвојила Препоруку 1614 (2003) у којој позива владе држава чланица Савета Европе да учине све што је неопходно како би се обезбедила одговарајућа заштита живота, здравља, приватног и породичног живота, физичког интегритета и слободног уживања имовине, на шта обавезују чл. 2, 3 и 8 Европске конвенције о заштити људских права и слобода и протоколи уз њу.[29] Осим тога, Препоруком 1614 (2003) се владе држава чланица Савета Европе позивају и да признају „људско право на здраву, одрживу и пристојну животну средину" што укључује и обавезу држава да ово право заштите националним прописима и гарантују уставима.[30]

29 Препорука Парламентарне скупштине Савета Европе 1614 (2003). *http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta03/EREC1614.htm, члан 9 (i.)*

30 Препорука Парламентарне скупштине Савета Европе 1614 (2003), члан 9 (ii.)

У формалном смислу, право на здраву животну средину или право на живот у здравој животној средини или право на здраву, одрживу и пристојну животну средину, није препознато као основно људско право Европском конвенцијом о заштити људских права и слобода. Тако је средином седамдесетих година XX века, у неколико случајева Европски суд за људска права одбио да одлучује о поднеску јер су подносиоци представке тражили заштиту права на здраву животну средину, тј. заштиту природних богатстава. У случају *X and Y v. Federal Republic of Germany*, чланови једне еколошке невладине организације, која је поседовала 2.5 хектара земљишта које представља посебно природно добро.[31] Након што је немачка Влада одобрила план употребе суседног мочварног земљишта у војне сврхе, чланови ове еколошке организације су се, по исрпљивању правних лекова на националном нивоу, обратили Европском суду за људска права тврдећи да је у овом случају повређено право на здраву животну средину, тј. право на заштиту природних богатстава. Европски суд за људска права је стао на становиште да је поднесак неоснован, јер Европска конвенција о заштити људских права и слобода не познаје право на заштиту природних богатстава. Током времена, Европски суд за људска права је показао значајно интересовање за заштиту животне средине, што је имало одраз на формирање сасвим нове судске праксе.[32] Данас, Европски суд за људска права спорове у вези са животном средином, разматра уз позивање на заштиту других, Конвенцијом признатих, људских права и слобода, међу којима право на живот, право на правичну и јавну расправу у разумном року пред независним и непристрасним судом, право на приватан и породичан живот, право на слободу изражавања, право на слободно уживање имовине.[33] На овај начин, Европски суд за људска права пружа заштиту права на здраву животну средину тако што констатује повреду важећих националних прописа у области заштите животне средине што води повреди основних људских права и слобода гарантованих Европском конвенцијом о заштити људских права и слобода.[34]

31 Случај *X and Y v. Federal Republic of Germany*, представка бр. 7407/76, пресуда од 13. маја 1976.

32 Развој механизма заштите појединих аспеката животне средине у пракси Европског суда за људска права може се сагледати кроз анализу следећих сучајева: *Arrondelle v. the United Kingdom*, представка бр. 7889/77, пресуда од 15. јула 1980. године; *G. and Y. v. Norway*, представка бр. 9415/81, одлука од 3. октобра 1983. године; *Baggs v. the United Kingdom*, представка бр. 9310/81, пресуда од 19. јануара 1985. године; *Powell and Rayner v. the United Kingdom* представка бр. 9310/81, одлука од 16. јула 1986. године; *Vearncombe and others v. the Federal Republic of Germany*, представка бр. 12816/87, одлука од 18. јануара 1989. године; *X v. France*, представка бр. 13728/90, пресуда од 17. маја 1990. године; *Zander v. Sweden* представка бр. 14282/88, пресуда од 14. октобра 1992. године Више о случајевима вид. Daniel García San José, *La protection de l'environnement et la Convention européenne des Droits de l'Homme*, Strasbourg 2005, стр. 8.

33 Више о томе у: Мирјана Дреновак-Ивановић, Сретен Ђорђевић, *Практикум о праву на правну заштиту у питањима животне средине у управном поступку и управном спору*, Министарство енергетике, развоја и заштите животне средине/Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд 2013, стр. 115-122.

34 Вид. Случај *Fadeyeva v. Russia*, представка бр. 55723/00, од 9. јуна 2005. године, параграф 132. http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-69315, 19. јун 2014. Вид. случај *Okyay and others v. Turkey*, представка бр. 36220/97, пресуда од 12. јула 2005. године, параграф 65. *http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-69672*, 19. јун 2014.

У случају *Hatton and others v. the United Kingdom* Европски суд за људска права је стао на становиште да се „право на чисту и тиху животну средину" не наводи као једно од основних људских права у Европској конвенцији о заштити људских права и слобода.[35] У истом ставу Европски суд за људска права указује на то да се питање повреде основних људских права може отворити ако је појединац изложен директној и озбиљној буци или другом загађењу животне средине, чиме се основна људска права доводе у непосредну везу са правом на здраву животну средину. Штавише, чињеница да је држава за загађење животне средине одговорна непосредно или се одговорност државе огледа у томе што су начињени озбиљни пропусти да се на адекватан начин правно уреди обављање активности у индустрији, не утиче на одговорност државе за повреду основних људских права.[36]

У случајевима у којима се отварају и питања заштите животне средине, Европски суд за људска права утврђује да ли су одлуке органа власти државе чланице у материјалном смислу донете у складу са одређењем појма неког од основних људских права које је наведено у Европској конвенцији, тј. да ли је одлуком органа власти прекршено неко од гарантованих људских права и слобода.[37] Након тога, Европски суд за људска права утврђује да ли је интересима појединаца дат довољан значај у поступку доношења одлуке, односно да ли су адекватно одмерени економски национални интереси и интереси појединаца.[38] При томе, „поступак доношења одлука о сложеним питањима каква јесу и питања у вези са балансирањем ангажованих интереса и односа заштите животне средине и економске политике, обавезно мора да се заснива на одговарајућим истраживањима, анализама и студијама, како би се утврдио правичан однос међу супротстављеним интересима."[39]

35 *Hatton and others v. the United Kingdom*, представка бр. 36022/97, пресуда од 2. октобра 2001. године и пресуда Великог већа од 8. јула 2003. године, параграф 96. *http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-59686*, 19. јун 2014.

36 Случај *Hatton and others v. the United Kingdom*, параграф 98.

37 Случај *Kyrtatos v. Greece*, представка бр. 41666/98, пресуда од 22. маја 2003. године, параграф 52. *http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61099*, 18. јун 2014.

38 Случај *Hatton and others v. the United Kingdom* представка бр. 36022/97, пресуда од 2. октобра 2001. године и пресуда Великог већа од 8. јула 2003. године, параграф 99. *http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-59686*, 19. јун 2014. Вид. и случај *Lopez Ostra v. Spain*, представка бр. 16798/90, пресуда од 9. децембра 1994. године, параграф 51 и параграф 52. *http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57905*, 20. јун 2014.

39 Случај *Hatton and others v. the United Kingdom*, параграф 127.

2.1.1. Заштита животне средине путем права на слободно уживање имовине у праву Србије

Пракса Европског суда за људска права бележи велики број случајева у којима се подносиоци представке доводе у везу с правом на здраву животну средину и правом на слободно уживање имовине. Овим поводом, отварају се два питања. Прво, да ли се право на здраву животну средину, у нашем праву, може заштити позивањем на повреду права на слободно уживање имовине? Друго, да ли наше право познаје случајеве у којима је могуће ограничити право на слободно уживање имовине у циљу заштите животне средине?

О односу права на здраву животну средину и права на слободно уживање имовине биће речи у делу који се односи на разлоге за подношење тужбе због имисија као инструмента грађанскоправне заштите животне средине, разлоге за подношење тужбе због ометања поседа као инструмента грађанскоправне заштите животне средине и разлога за подношење еколошке тужбе као инструмента грађанскоправне заштите животне средине. Овде указујемо да се, у складу са Уставом Србије, одређене уставом гарантоване слободе могу ограничити. Наиме, у Уставу Србије се наводи да „Свако има право на здраву животну средину и на благовремено и потпуно обавештавање о њеном стању. Свако, а посебно Република Србија и аутономна покрајина, одговоран је за заштиту животне средине. Свако је дужан да чува и побољшава животну средину.“[40] Осим права на здраву животну средину, Устав гарантује, међу осталим, и право на слободно предузетништво. Међутим, ако је то потребно ради заштите здравља људи, животне средине и природних богатстава и ради безбедности Републике Србије, предузетништво се може ограничити законом.[41] Устав Србије, даље, гарантује и право на слободно коришћење и располагање пољопривредним земљиштем, шумским земљиштем и грађевинским земљиштем које је у приватној својини.[42] Ипак, и код овог права се наводи изузетак. Тако се облици коришћења и располагања наведеним врстама земљишта, законом, не и подзаконским актом, могу ограничити ако је то неопходно ради отклањања опасности од наношења штете животној средини или ради спречавања повреде права и на закону заснованих интереса других лица. У истом циљу се могу прописати и посебни услови за коришћење и располагање пољопривредним земљиштем, шумским земљиштем и грађевинским земљиштем које је у приватној својини.[43] Изведена анализа показује да Устав Србије нормира обавезу државе да осигура право грађана на здраву животну средину, обавезу свих физичких и правних лица да посвете посебну

40 Устав Србије (2006), члан 74.
41 *Ibid*., члан 83.
42 *Ibid*., члан 88, став 1.
43 *Ibid*., члан 88, став 2.

пажњу заштити природе и животне средине, као и могућност да предузетничка слобода и власничка права буду ограничена како би се заштитила природна богатства, животна средина и здравље људи.

У праву Србије постоје и случајеви у којима се заштита и очување животне средине, под одређеним околностима, могу ограничити. Илустративан пример налазимо у Закону о заштити природе којим се уређује „заштита и очување природе, биолошке, геолошке и предеоне разноврсности као дела животне средине".[44] Међутим, „одредбе овог закона не примењују се у случају сузбијања и спречавања непосредне опасности по живот или здравље људи или имовину, спашавања људи и имовине и то само док трају наведене околности које се утврђују актом надлежног органа."[45] Како се не наводи о ком акту надлежног органа је реч, то даље значи и да се актом ниже правне снаге од закона може утврдити постојање околности услед којих се суспендује заштита природног богатства и животне средине која су нормирана Законом о заштити природе. Имајући у виду да су природна богатства и животна средина нормиране као „добра од општег интереса за Републику Србију",[46] оваква одлука представља значајан преседан коме треба посветити посебну пажњу.

2.1.2. Заштита животне средине путем права на слободно уживање имовине у пракси Европског суда за људска права

Члан 1 Протокола 1 уз Европску конвенцију о заштити људских права и слобода

Заштита имовине

Свако физичко и правно лице има право на неометано уживање своје имовине. Нико не може бити лишен своје имовине, осим у јавном интересу и под условима предвиђеним законом и општим начелима међународног права.

Претходне одредбе, међутим, ни на који начин не утичу на право државе да примењује законе које сматра потребним да би регулисала коришћење имовине у складу с општим интересима или да би обезбедила наплату пореза или других дажбина или казни.

44 Закон о заштити природе, *Службени гласник РС*, бр. 36/09, 88/10 и 91/10 - испр., чл. 1, ст. 1. Вид. Мирјана Дреновак-Ивановић, „Правни оквир заштите биолошке разноврсности (биодиверзитета)", *Правни живот*, 9-10/2011, стр. 449-463.

45 Закон о заштити природе, члан 3.

46 *Ibid.*, члан 1, став 2.

Пракса Европског суда за људска права бележи велики број случајева у којима се подносиоци представке позивају на повреду права на слободно уживање имовине или повреду права на поштовање приватног и породичног дома, односно право на поштовање дома.

Европски суд за људска права је у случају *Fredin v. Sweden* стао на становиште да се у примени људских права и основних слобода у савременом свету мора узети у обзир и заштита животне средине.[47] То даље значи да се право на слободно уживање имовине може ограничити ако је то потребно ради заштите животне средине.[48]

Осим тога, у пракси Европског суда за људска права наилазимо и на мишљење да државе имају обавезу да спроводе сва законска ограничења усвојена у циљу заштите животне средине. Како се наводи у пресуди у случају *Hamer v. Belgium*, државе не могу каснијим позивањем на поштовање одређеног људског права или претежан економски интерес да умање ефекат већ усвојених ограничења на слободно уживање имовине донетих у циљу заштите животне средине.[49]

У случају *Herrick v. the United Kingdom*[50] подноситељка представке је сматрала да јој је, у складу са чланом 1, став 2 Протокола I, забраном да се трајно настани у објекту који се налази у законом одређеној зеленој зони, повређено право на неометано уживање имовине. Подноситељка представке је уговором о поклону стекла земљиште на коме се налази бункер намењен складиштењу експлозива. Временом је поставила врата на бункер, увела струју и воду и исти уредила у складу са потребама дужег боравка у њему. Локални орган управе надлежан за планирање и развој (*The Island Development Committee - ICD*) утврдио је да подноситељка представке није прибавила неопходне дозволе, чиме су прекршени прописи о изградњи и планирању. *ICD* је донео одлуку којом је забрањено коришћење бункера за становање. Против ове одлуке поднета је тужба Апелационом суду Џерсија. Алелациони суд је у овом случају донео пресуду у којој се наводи да се бункер даље може користити само као повремено склониште, односно као повремено место за одмор и рекреацију током дана и повремено место за преноћиште (не дуже од две узастопне ноћи). Након што је упућена представка Еворпски суд за људска права је узео у обзир чињеницу да

47 *Fredin v. Sweden*, представка бр. 18928/91, пресуда од 23. фебруара 1994. године, параграф 46.

48 Више о овом случају вид. Philippe Sands, Jacqueline Peel, Andriana Fabra, Ruth MacKenzie, *Principles of International Environmental Law*, треће издање, Cambridge University Press, 2014, стр. 785.

49 Случај *Hamer v. Belgium*, представка бр. 21861/03, пресуда од 27. новембра 2007, параграф 79. *http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-83537, 21. јун 2014.*

50 Случај *Herrick v. the United Kingdom*, представка бр. 11185/84, одлука од 11. марта 1985. године. *http://echr.ketse.com/doc/11185.84-en-19850311/, 21. јун 2014.*

је одлуком Апелационог суда у Џерсију ограничено право на неометано уживање имовине, али да је ограничење утврђено у складу са законом донетим у циљу заштите животне средине. Поступајуће веће је, утврђујући да ли су мере одређене одлуком Апелационог суда у Џерсију у складу са потребом да држава „регулише коришћење имовине у складу с општим интересима, стало на становиште да је одлука Апелационог суда у складу са општим интересом јер се бункер налази на простору посебне природне лепоте па су потребне и изванредне мере заштите како би се подручје заштитило".[51]

У пракси Европског суда за људска права отворено је и питање да ли држава имају обавезу да изврши надокнаду лицима којима је ограничено право на неометано уживање имовине у циљу заштите животне средине? У случају *Papastavrou and others v. Greece* подносиоци представке су изнели да је ограничењима која се односе на обавезу пошумљавања парцела у њиховом власништву повређено право на неометано уживање имовине, да они нису у прилици да своје парцеле користе у комерцијалне сврхе, чиме су изложени значајном финансијском губитку, а да држава није одредила мере компензације.[52] У овом случају, Европски суд за људска права је узео у обзир и чињеницу да су надлежни органи власти непосредно пре доношења одлуке коју оспоравају подносиоци представке одобрили накнаду за експропријацију суседних парцела намењених изградњи објеката за Олимпијске игре 2004.[53] Европски суд за људска права је стао на становиште да надлежни органи нису у довољној мери водили рачуна о интересу подносилаца представке, чиме је прекршено њихово право на неометано уживање имовине.

51 Више о случају вид. Amy Strecker, „The Human Dimension to Landscape Protection in International Law", Silvia Borelli, Federico Lencerini, *Cultural Heritage, Cultural Rights, Cultural Diversity: New Development in International Law*, Martinus Nijhoff Publisher, 2012, стр. 339-340. Мишљење је потврђено и у случају Schmid v. Germany, представка бр. 31181/96, одлука од 23. октобра 1997. године. *http://echr.ketse.com/doc/31181.96-en-19971023/view/*, 21. јун 2014. године.

52 Случај *Papastavrou and others v. Greece*, представка бр. 46372/99, пресуда од 18. новембра 2004. (*Final* 18. фебруар 2005). *http://caselaw.echr.globe24h.com/0/0/greece/2004/11/18/case-of-papastavrou-and-others-v-greece-67552-46372-99.shtml*, 22. јун 2014. године. Вид. Papastavrou and others v. Greece, *Human Rights Case Digest*, бр. 14, 2003, стр. 231.

53 Случај *Papastavrou and others v. Greece*, параграф 16.

2.2. Конвенција о очувању дивље флоре и фауне и природних станишта (1982)

Конвенција о очувању дивље флоре и фауне и природних станишта[54] отворена је за потписивање 19. септембра 1979. године у швајцарском граду Берну (Бернска конвенција). Конвенција је ступила на снагу јуна 1982. године, када је испуњен неопходан услов да конвенција буде потписана и ратификована од најмање пет држава чланица Савета Европе.[55] Крајем 2007. године Србија је донела Закон о потврђивању Конвенције о очувању дивље флоре и фауне и природних станишта.[56]

Конвенција је усвојена како би се утврдили минимални стандарди за:

- очување дивљих биљних и животињских врста и њихових природних станишта, нарочито оних врста и станишта за чије је очување неопходна сарадња између држава;
- унапређење сарадње између држава чланица Конвенције у области заштите природе;
- посебну заштиту угрожених и осетљивих биљних и животињских врста.[57]

Конвенцијом се нормира обавеза држава чланица Конвенције да спроводе мере које су неопходне како би се одражала популација дивље флоре и фауне, односно како би се оне прилагодиле новим еколошким, научним или културним захтевима.[58] Осим тога, државе чланице Конвенције имају обавезу и да у своје националне развојне политике и политике планирања у свим областима укључе мере које су неопходне за очување дивље флоре и фауне и њихових станишта.

Државе чланице, у складу са овом Конвенцијом, предузимају и одређене административне мере којима се обезбеђује посебан положај нарочито угрожених врста дивље фауне. У том циљу, државе чланице су дужне да на националном нивоу нормирају забрану: свих облика намерног заробљавања и држа-

54 *Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats*, ETS бр. 104. *http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/104.htm*, 22. јун 2014. године.

55 Конвенција о очувању дивље флоре и фауне и природних станишта је отворена за потписивање земљама чланицама Савета Европе и земљама које нису чланице а које су учествовале у њеној изради.

56 Закон о потврђивању Конвенције о очувању дивље флоре и фауне и природних станишта, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 102/07.

57 *Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats*, члан 1.

58 *Ibid.*, члан 2.

ња и намерног убијања наведених врста дивље фауне; намерног оштећивања или уништавања места за њихово размножавање или одмор; намерног узнемиравања дивље фауне; намерно уништавање или узимање јаја од дивљачи; као и поседовања ових животиња или интерне трговине истима.[59] Приликом примене ових мера, посебна пажња се обраћа на ситуације у којима постоји потенцијална опасност од „локалног нестајања" популације једне врсте или њиховог озбиљног узнемиравања.[60] У циљу заштите посебно осетљивих врста дивље флоре државе чланице Конвенције су у обавези да предузму одговарајуће законодавне мере којима се уређује забрана намерног брања, сакупљања, сечења или чупања из корена биљака, као и њихово присвајање и продаја.[61]

Како би осигурале неометан развој популације дивље фауне, државе могу одредити мере којима се регулише експлоатација (нпр. ловостај). Ове мере могу бити трајне и привремене, а могу се односити на неколико подручја истовремено или у различитим временским интервалима.[62]

Конвенција утврђује и минималне стандарде који се односе на заштиту миграторних врста. Државе чланице Конвенције имају обавезу да у заштити миграторних врста предузму све мере које се односе на заштиту дивље фауне уз додатну обавезу да координирају своје напоре за заштиту миграторних врста чији се ареал простире на њиховој територији. Потреба за координацијом постоји нарочито у оним случајевима у којима је потребно увести одређена ограничења у експлоатацији попут мера ловостаја.[63]

Конвенција о очувању дивље флоре и фауне и природних станишта нормира само минималне стандарде у очувању и заштити дивље флоре и фауне, миграторних врста и њихових станишта што значи да државе чланице Конвенције могу усвојити и строже мере заштите у односу на мере предвиђене Конвенцијом.[64] У складу са Конвенцијом, обавеза пружања заштите се односи само на „дивље врсте флоре и фауне" чиме је искључена њена примена на врсте које се добијају у конвенционалном поступку селекције путем гајења и култивизације.

Како би се обезбедило спровођење ове конвенције, основан је Стални комитет. Државу чланицу Конвенције у Сталном комитету може да представља један или више делегата, али свака делегација има по један глас. Држава чланица Европског савета која није чланица ове Конвенције, може бити пред-

59 *Ibid.*, члан 6.
60 *Ibid.*, члан 8.
61 *Ibid.*, члан 5.
62 *Ibid.*, члан 7.
63 *Ibid.*, члан 10.
64 *Ibid.*, члан 12.

стављена у Сталном комитету као посматрач. Стални комитет је надлежан за праћење примене Конвенције што се односи на континуирано разматрање њених одредаба, давање препорука у вези са мерама које у складу са њом треба спровести, као и давање предлога за побољшање ефикасности Конвенције.[65]

2.3. Конвенција о грађанскоправној одговорности за штете настале услед активности опасних по животну средину (1993)

Конвенција о грађанској одговорности за штете настале услед активности опасних по животну средину отворена је за потписивање у швајцарском граду Лугану јуна 1993. године. [66] Имајући у виду значај питања која су њоме уређена, као и чињеницу да је у њиховом решавању неопходно постићи што бољу сарадњу међу државама, као и Конвенције о очувању дивље флоре и фауне и природних станишта, Лугано конвенција је отворена за потписивање и државама које нису чланице Савета Европе. Иако је Конвенцију потписало девет чланица Савета Европе, она још увек није ступила на снагу, јер је до данас није ратификовала ниједна држава чланица. Да би ступила на снагу, неопходно је депоновање најмање три потписа о ратификацији држава чланица.[67]

Конвенција о грађанској одговорности за штете настале услед активности опасних по животну средину, најпре указује на значење основних појмова. У том смислу, штета обухвата повреду људи или губитак људских живота, наношење штете имовини људи, уз искључење штете која је настала на постројењу или имовини којом управља носилац активности опасних по животну седину.[68] Накнада штете обухвата накнаду за штету насталу оштећењем квалитета животне средине и накнаду за штету која је непосредно нанета лицима или њихо-

65 *Ibid.*, чл. 13 и 14.

66 *Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment, ETS* No. 150. *http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?CL=ENG&CM=3&NT=150*, 23. јун 2014.

67 Неки од најзначајнијих међународних правних аката који уређују питање грађанскоправне одговорности за загађење животне средине су: Конвенција о грађанској одговорности за штете настале услед активности опасних по животну околину од 21. јуна 1993; Међународна конвенција о грађанској одговорности за штету проузроковану загађивањем нафтом од 29. новембра 1969; Протокол, из 1992. године о измени Међународне конвенције о грађанској одговорности за штету проузроковану загађивањем нафтом, из 1969. године, потписан 27. новембра 1992. године; Међународна конвенција о оснивању Међународног фонда за накнаду штете настале услед загађивања нафтом од 18. децембра 1971; Протокол о измени Међународне конвенције о оснивању међународног фонда за накнаду штете настале услед загађивања нафтом, из 1971. године, потписан 27. новембра 1992; Међународна конвенција о грађанској одговорности за загађивање нафтом из бродских бункера од 23. марта 2001.

68 *Convention on Civil Liability for Damage Resulting from Activities Dangerous to the Environment, ETS* No. 150, члан 2, став 7, тач. а и б.

вој имовини. Накнада за штету насталу оштећењем квалитета животне средине односи се на измаклу добит, односно губитак профита који одређено лице трпи због нарушеног квалитета животне средине (нпр. након изливања нафте, у реци је промењен квалитет воде тако да у њој није дозвољено купање, чиме власник хотела на обали реке трпи штету). Накнада за штету насталу оштећењем квалитета животне средине обухвата и трошкове предузимања мера предузетих у време настанка штете које су биле неопходне за спречавање ефеката штете и мера којима се стање животне средине враћа у претходно стање.[69]

Опасна активност је свака активност која се односи на производњу, руковање, складиштење или употребу једне или више опасних супстанци, свака активност која се обавља на месту предвиђеном за трајно складиштење отпада, као и активности које се спроводе у поступку рада постројења за спаљивање, обраду, руковање и рециклажу отпада. Активност у вези са радом постројења за спаљивање или рециклажу отпада представља опасну активност ако количина отпада представља значајан ризик за животну средину, здравље људи или њихову имовину.[70] Опасном активношћу се сматра и производња, руковање, складиштење, уништавање, одлагање, ослобађање или било која друга активност која подразумева манипулисање са генетички модификованим организмима или микроорганизмима, ако такве активности могу да представљају ризик по животну средину, здравље људи или њихову имовину.[71] При томе, под појмом генетички модификованих организама подразумевају се организми чији је генетички материјал измењен у тој мери да се природном селекцијом и рекомбинацијом не може добити организам таквих карактеристика.[72] Ипак, Конвенција се не примењује на генетички модификоване организме добијене мутагенезом, као ни на биљке, које нису добијене од генетички модификованих биљака, а које имају карактеристике које је могуће добити традиционалним методама узгајања.

Опасна супстанца, у смислу ове конвенције, јесте супстанца одређених физичких и хемијских особина која носи значајан ризик по животну средину, здравље људи и њихову имовину. Као пример у Конвенцији се наводе експлозивне супстанце, запаљиве и токсичне супстанце, препарати који су канцерогени и сл.[73]

69 *Ibid.*, члан 2, став 7, тач. ц и д.
70 *Ibid.*, члан 2, став 1, тачка ц.
71 *Ibid.*, члан 2, став 1, тачка б.
72 *Ibid.*, члан 2, став 3.
73 *Ibid.*, члан 2, став 2.

Основна идеја Конвенције односи се на обавезу њене примене у свим случајевима у којима је дошло до еколошког инцидента на територији државе чланице Конвенције, независно од тога да ли се последице осећају само на територији држава чланица Савета Европе или ван ње.[74] Инцидент може бити изненадни догађај, догађај који се понавља у континуитету или серија догађаја који имају исто порекло. Да би се сматрали инцидентом у смислу Конвенције, ови догађаји морају бити таквог интензитета да њихов настанак проузрукује оштећење или чини озбиљну и непосредну опасност од наношења штете.[75]

У духу Конвенције, одговорност за накнаду штете се утврђује по правилима о објективној одговорности.[76] То значи да је носилац активности опасних по животну средину одговоран за настанак штете без обзира на кривицу. Основ његове одговорности налази се у чињеници да је он надлежан за обављање опасне активности и стога сноси ризик од обављања опасне активности. Објективна одговорност за штету насталу услед активности опасних по животну средину може се искључити ако носилац активности опасних по животну средину докаже да је штета настала као последица ратног стања или побуне, или природне појаве која није уобичајена за подручје у коме је штета настала, а која се није могла избећи.[77] Објективна одговорност за штету се може искључити и ако носилац активности опасних по животну средину докаже да је штета настала као последица активности трећег лица које је имало намеру да нанесе штету и које је у тој намери успело упркос примени безбедносних мера које одговарају врсти опасних активности у конкретном случају.[78] Објективна одговорност се искључује и у случају када је штета настала услед примене мера које је донео надлежан орган управе или ако је штету проузроковало загађење које је у границама предвиђеним националним прописима о граничним вредностима у одређеној области.[79]

74 *Ibid.*, члан 3.
75 *Ibid.*, члан 2, став 11.
76 *Ibid.*, члан 10.
77 *Ibid.*, члан 8, став 1, тачка а.
78 *Ibid.*, члан 8, став 1, тачка б.
79 *Ibid.*, члан 8, став 1, тач. ц-е.

2.4. Конвенција о кривичноправној заштити животне средине (1998)

Конвенција о кривичноправној заштити животне средине отворена је за потписивање новембра 1998. године у Стразбуру.[80] Иако је Конвенцију потписало 13 земаља чланица Савета Европе, ратификовала ју је само Естонија, те она још увек није ступила на снагу. Као и у случају Конвенције из Лугана, услов за њено ступање на снагу је депоновање најмање три потписа о ратификацији држава чланица.

Основне мере заштите животне средине обухватају мере превенције и мере управноправног карактера које имају за циљ да предупреде настанак штете у животној средини. Међутим, у одређеним ситуацијама заштита животне средине подразумева и примену кривичноправне заштите, као крајњег средства заштите како би се сузбила понашања која су најопаснија по животну средину. Конвенција о кривичноправној заштити животне средине је донета у циљу проналажења основних стандарда који ће задовољити:

- потребу да се предузму одређене мере и активности на националном нивоу уз обавезу вођења заједничке кривичне политике ради заштите животне средине;
- потребу да живот и здравље људи, флоре и фауне, као и природни ресурси буду заштићени, пре свега мерама превенције, али и применом кривичноправних мера, као крајњег средства заштите;
- неопходност да се кршење принципа заштите животне средине пропише као кривично дело које подлеже одговарајућим санкцијама и да се ојача међународна сарадња у области кривичног гоњења и кажњавања починилаца кривичних дела у вези са заштитом животне средине.[81]

Државе чланице Конвенције имају обавезу да на националном нивоу нормирају кривична дела која се односе на незаконито испуштање емисија или незаконитог уношења одређене количине супстанци или јонизујућег зрачења у животну средину што проузрукује или може да проузрукује трајно загађење ваздуха, земљишта или воде; смрт, озбиљну повреду било ког лица; озбиљну повреду флоре и фауне; штету на имовини; знатну штету заштићеним спомени-

80 *Convention on the Protection of Environment through Criminal Law, CETS* бр. 172. *http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?CL=ENG&CM=1&NT=172*, 24. јун 2014.

81 *Ibid.*, Преамбула.

цима културе или другим објектима под посебном заштитом.[82] Затим, на националном нивоу треба нормирати и кривична дела која се односе на незаконито одлагање, складиштење, транспортовање, увоз или извоз опасног отпада и руковање опасним отпадом што доводи или може да доведе до смрти или озбиљне повреде било ког лица или до битног нарушавања клавитета ваздуха, земљишта или воде, као и до битне повреде флоре и фауне.[83] Државе чланице Конвенције имају обавезу и да инкриминишу незаконит рад нуклеарних постројења, као и незаконит третман, чување, употребу, транспорт, увоз или извоз нуклеарног материјала или других радиоактивних супстанци које проузрукују или могу да проузрукују смрт или озбиљну повреду било ког лица или да битно наруше клавитет ваздуха, земљишта или воде, као и да нанесу повреду флори и фауни.[84] Осим тога, државе чланице Конвенције су у обавези да инкримишу различите облике извршења наведених кривичних дела и предвиде јасне санкције у случају извршења кривичних дела са умишљајем и извршења кривичних дела из нехата, као и да инкриминишу подстрекивање на извршење или помагање у извршењу наведених кривичних дела.[85]

Анализом члана 2 Конвенција о кривичноправној заштити животне средине закључујемо да појам животне средине обухвата не само квалитет основних еколошких медијума тј. воде, ваздуха и земљишта, већ и флору и фауну, живот и здравље људи, имовину, као и споменике културе и остале објекте под посебном заштитом. То даље значи да ова конвенција посматра животну средину, у ширем смислу, као објект заштите.

У складу са Конвенцијом о кривичноправној заштити животне средине, државе чланице су у обавези да пруже одговарајућу заштиту у кривичном или прекршајном поступку од лица која су одговорна за повреде учињене из нехата или умишљајно које се односе на: незаконито проузроковање буке; незаконито управљање постројењем; незаконит третман нуклеарних и других радиоактивних супстанци или опасних хемикалија; незаконито изазивање промена у националном парку, природном резервату, заштићеном водном или другом подручју, које су штетне за заштићене биљне и животињске врсте и њихова станишта; као и незаконито поседовање, убијање, угрожавање или трговање заштићеним врстама дивље флоре и фауне.[86]

82 *Ibid*., члан 2, став 1, тачка ц.
83 *Ibid*., члан 2, став 1, тачка д.
84 *Ibid*., члан 2, став 1, тачка е.
85 *Ibid*., члан 2, став 2 и члан 3.
86 *Ibid*., члан 4.

У зависности од тежине причињеног кривичног дела, за наведена кривична дела против животне средине могу се изрећи казне затвора, новчана казна, као и мера обавезног враћања стања животне средине у стање у коме се она налазила пре извршења кривичног дела.[87] Надлежни орган је, у складу са стандардима усвојеним Конвенцијом, овлашћен да уз меру обавезног враћања животне средине у претходно стање предвиди и додатне услове који ће допринети њеној реализацији. Уколико лице не изврши меру обавезног враћања животне средине у претходно стање, надлежни орган може, у складу са националним законом, наложити њено извршење на рачун лица које је било дужно да је испуни. Надлежни орган може уместо ове мере одредити другу санкцију, а може и кумулативно наложити извршење мере на рачун одговорног лица, а одговорном лицу одредити додатну санкцију.[88]

Значајан допринос Конвенције заштити животне средине огледа се и у нормирању могућности да се организације које се баве заштитом животне средине укључе у кривични поступак за дела против животне средине. Тиме се проширује круг лица која могу да укажу на постојање ових кривичних дела, као и на озбиљне претње основним вредностима животне средине.

У циљу успостављања међународне сарадње у кривичноправној заштити животне средине, државе чланице Конвенције ће посветити посебну пажњу повезивању надлежних органа током спровођења истраге и вођења кривичних поступака за дела против животне средине која су инкриминисана националним законодавствима.[89]

2.5. Европска конвенција о пределу (2004)

Европска конвенција о пределу отворена је за потписивање октобра 2000. године у италијанском граду Фиренци, а ступила је на снагу 2004. године.[90] Јуна 2011. године Србија је усвојила Закон о потврђивању Европске конвенције о пределу.[91]

Предео, као подручје специфичних одлика које представљају израз интеракције природних деловања и вредности створених активношћу људи, има ва-

87 *Ibid.*, члан 6.
88 *Ibid.*, члан 8.
89 *Ibid.*, члан 12.
90 *European Landscape Convention, ETS* No. 176. *http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/176.htm*, 24. јун 2014.
91 Закон о потврђивању Европске конвенције о пределу, *Службени гласник РС - Међународни уговори*, бр. 4/11.

жну улогу за јавни интерес заштите животне средине, доприноси формирању локалних култура и представља један од основних елемената европског природног и културног наслеђа.[92] Стога Европска конвенција о пределу има за циљ постизање јединства међу државама чланицама Конвенције о основним мерама и политикама заштите, управљања и планирања пределима на локалном, регионалном, националном и међународном нивоу и организовање европске сарадње о питањима предела. Успостављањем одређених права и обавеза држава чланица, Конвенција доприноси постизању баланса између интереса јавности да ужива у пределима и узме учешће у њиховом развоју и интереса развоја привреде који доводе до трансформације предела.[93]

Државе чланице Конвенције имају обавезу да правним актом не мање правне снаге од закона нормирају појам предела и одреде га као „битну компоненту људског окружења".[94] Када је реч о политици заштите и развоја предела, државе треба да донесу предеоне политике и да их интегришу у већ постојеће политике као и све политике које ће се доносити, а које се односе на просторно и урбанистичко планирање, социјалне и економске односе, развој пољопривреде и развој животне средине.[95] Усвајање политика предела подразумева и проналажење начина за њену адекватну примену. Као неки од могућих начина сензибилизације јавности на проблеме управљања пределом наводе се: подизање свести цивилног друштва и органа јавне власти о вредностима предела и улози које цивилно друштво и надлежни органи власти имају у променама предела; затим, обука и образовање о процени предела и интервенција у њему, како за стручна лица која предузимају одређене процене и захвате у пределу, тако и за представнике цивилног друштва; и коначно, идентификација и процена предела на одређеној територији и анализа њихових карактеристика.[96]

У складу са захтевима који произилазе из Архуске конвенције о праву јавности на приступ еколошким информацијама, праву јавности на учешће у до-

92 Вид. *European Landscape Convention*, Преамбула и члан 1, став 1, тачка а.

93 Европска конвенција о пределу има за циљ да продуби стандарде заштите предела ослањајући се на постојеће прописе на међународном нивоу, међу којима и на: Конвенцију о заштити европских дивљих врста и природних станишта (Берн, 19. септембра 1979. године); Конвенцију о заштити архитектонског наслеђа Европе (Гранада, 3. октобра 1985); Европску конвенцију о заштити археолошког наслеђа (ревидирана) (Ла Валета, 16. јануара 1992); Европску конвенцију о прекограничној сарадњи између територијалних заједница или власти (Мадрид, 21. маја 1980) и њене додатне протоколе; Европску повељу о локалној самоуправи (Стразбур, 15. октобра 1985); Конвенцију о биолошкој разноврсности (Рио де Жанеиро, 5. јуна 1992); Конвенцију о заштити светске културне и природне баштине (Париз, 16. новембра 1972) и Конвенцију о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима животне средине (Архус, 25. јуна 1998)

94 *European Landscape Convention*, члан 5, став 1, тачка а.

95 *Ibid*., члан 5, став 1, тач. б и д.

96 *Ibid*., члан 6.

ношењу еколошких одлука и праву на правну заштиту у питањима од значаја за животну средину, Европска конвенција о пределу посебну пажњу посвећује питању укључивања јавности у одлучивање о пределима. Наиме, Европска конвенција о пределу обавезује државе чланице да на националном нивоу утврде поступак у коме ће „најшира јавност" и друге заинтересоване стране имати могућност да учествују у дефинисању предеоних политика.[97]

97 *Ibid.*, члан 5, став 1, тачка ц.

3. УЈЕДИЊЕНЕ НАЦИЈЕ И ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Уједињене нације основане су 1945. године потписивањем Повеље Уједињених нација.[98] Повеља Уједињених нација, која је усвојена је 26. јуна 1945. године, ступила је на снагу 24. октобра 1945. године. Потписали су је представници 51 државе на Конференцији Уједињених нација у Сан Франциску (САД).

Најзначајнија документа усвојена од стране Уједињених нација су Универзална декларација о људским правима (1948), Пакт о грађанским и политичким правима (1966), и Пакт о економским, социјалним и културним правима (1966).

Универзална декларација о људским правима је проглашена резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација децембра 1948. године. Декларација има за циљ да промовише основна људска права и обезбеди њихову примену на територији држава чланица. Како се наводи у преамбули, Декларација садржи скуп основних људских права као израз јединственог, заједничког, стандарда: *који треба да постигну сви народи и све нације да би сваки појединац и државни органи, имајући ову Декларацију стално на уму, тежио да учењем и васпитавањем допринесе поштовању ових права и слобода и да поступним унутрашњим и међународним мерама обезбеди њихово опште и стварно признање и поштовање како међу народима самих држава чланица, тако и међу народима оних територија које су под његовом управом*[99]

Универзална декларација о људским правима одређује тзв. људска права прве генерације, тј. грађанска и политичка права, која су ближе уређена Пактом о грађанским и политичким правима. Под окриљем Уједињених нација, усвојен је Пакт о економским, социјалним и културним правима, која чине тзв. људска права друге генерације. Право на здраву животну средину није дефинисано ни у Универзалној декларацији о људским правима, ни у Пакту о грађанским и политичким правима, ни у Пакту о економским, социјалним и културним правима. Овим документима није одређена ни надлежност Уједињених нација у питањима од значаја за заштиту животне средине. У складу са Повељом Уједињених нација основни циљеви Уједињених нација су:

98 *The Charter of the United Nations* (1945). *http://www.un.org/en/documents/charter/index.shtml,* 25. јун 2014.
99 *The Charter of the United Nations*, Преамбула.

1. одржање међународног мира и безбедности и у ту сврху: предузимање ефикасних колективних мера ради спречавања и отклањања претњи миру и сузбијање аката агресије или других повреда мира, као и постизање мирним средствима, а у складу с начелима правде и међународног права, сређивања или решавања међународних спорова или ситуација који би могли довести до повреде мира;
2. развијање међу нацијама пријатељских односа заснованих на поштовању начела равноправности и самоопредељења народа и предузимање других одговарајућих мера ради учвршћења општег мира;
3. постизање међународне сарадње решавањем међународних проблема, економске, социјалне, културне или хуманитарне природе, и унапређивање и подстицање поштовања права човека и основних слобода за све без обзира на расу, пол, језик или веру.[100]

3.1. Стокхолмска декларација о човековој околини (1972) и Програм Уједињених нација за животну средину UNEP

Иако иницијални акти донети под окриљем Уједињених нација не препознају право на здраву животну средину и не пружају основу за њену заштиту, развојем тзв. људских права треће генерације (право на мир, право на здраву животну средину, приговор савести и сл.), од краја 60-их година XX века у пракси Генералне скупштине Уједињених нација и Економско-социјалног савета Уједињених нација бележимо активности које су усмерене ка заштити животне средине и постизању одрживог развоја. Под окриљем Уједињених нација усвојене су најважније међународне конвенције у области заштите животне средине. Прва декларација која је скренула пажњу на значај заштите животне средине у савременом свету јесте Стокхолмска декларација, усвојена 1972. године на Конференцији Уједињених нација о човековој средини.[101] Првим принципом Стокхолмске декларације наведено је да: *човек има фундаментално право на слободу, једнакост и одговарајуће услове за живот у окружењу таквог квалитета које омогућује достојанствен живот и благостање и има јединствену одговорност за заштиту и унапређење животне средине за садашње и будуће генерације.*[102]

100 *Ibid.*, члан 1, ст. 1, 2 и 3.

101 *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment*, Stocholm, 1972.

102 *Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment*, Принцип 1. Више о Стокхолмској декларацији вид. Мирјана Дреновак-Ивановић, Сретен Ђорђевић, *Практикум о праву на правну заштиту у питањима животне средине у управном поступку и управном спору*, Министарство енергетике, развоја и заштите животне средине/Мисија ОЕБС-а у Србији, 2013, стр. 14-15.

Након препорука усвојених на Конференцији у Стокхолму, Генерална скупштина Уједињених нација је Резолуцијом 2997 основала Програм Уједињених нација за животну средину (*UNEP*), који је почео са радом 1973. године.[103] Према средњорочној стратегији рада, основни циљеви Програма Уједињених нација за животну средину, у периоду 2014-2017, односе се на јачање капацитета држава, пре свега држава у развоју, за припрему мера заштите од климатских промена и њихову имплементацију кроз национално законодавство; постизање ефикасне употребе ресурса; смањење опасности по здравље људи од еколошких инцидената и природних катастрофа; смањење утицаја опасног отпада и опасних хемикалија на животну средину и здравље људи; као и постизање примене идеје о целовитој заштити животне средине, која обухвата заштиту воде, земљишта и ваздуха, у циљу промовисања очувања и одрживог коришћења природних вредности.[104]

3.2. Рио конференција о животној средини и развоју (1992): основна начела грађанскоправне заштите основних еколошких вредности и начело предострожности

Извештај Светске комисије за животну средину (*Brundtland Commission*) под називом „Наша заједничка будућност" (*Our Common Future*) указао је да економски раст који није усклађен са могућностима регенерације планете Земље може довести у опасност живот и здравље људи и животне средине.[105] Брундланд комисија је одрживи развој одредила као развој којим се испуњавају потребе садашњости, без ускраћивања могућности будућим генерацијама да задовоље своје потребе.[106] У Извештају се наводе и начела еколошког управљања.

Препоруке Брундланд комисије усвојене су на Конференцији Уједињених нација јуна 1992. године у Рио де Женеиру. На Конференцији су усвојене и Декларација о животној средини и развоју (Рио декларација), Оквирна

103 *United Nations Environment Programme, http://www.unep.org,* 24. јун 2014.

104 *UNEP, Medium Term Strategy* 2014-2017, 2012, стр. 17-27.

105 Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, Transmitted to the General Assembly as an Annex to document A/42/427 - Development and International Co-operation: Environment, *http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm*, приступљено 26. јуна 2014. год.

106 Стеван Лилић, *Еколошко право,* Београд, 2009, стр. 87-88.

конвенција Уједињених нација о климатским променама и Конвенција о биолошкој разноврсности, као и Агенда 21.[107]

Рио декларација о животној средини и развоју садржи 27 основних принципа, међу којима и принципе који се односе на основна правила грађанскоправне заштите животне средине.[108] Први принцип Декларације одређује „људска бића" као носиоце одговорности за бригу о постизању одрживог развоја. Овим принципом је, такође, истакнуто да:

Људи имају право на здрав и продуктиван живот у складу са природом.[109]

Државе чланице имају суверено право да, у складу са Повељом Уједињених нација и принципима међународног права, експлоатишу своје сопствене ресурсе. Уз ово право је одређена и обавеза држава чланица да у експлоатацији ресурса морају да поштују политику заштите животне средине и развоја усвојену на националном нивоу. Осим тога, државе чланице су одговорне за нормирање и примену мера које треба да гарантују да активности које се проводе на територији њихове правне надлежности не проузрукују штету за животну средину других држава.[110]

Питање надокнаде штете жртвама штете у животној средини уређено је Принципом 13 Декларације о животној средини и развоју. Како се наводи:

„Државе чланице треба да донесу националне законе који се односе на одговорност и одштету жртвама загађења и на друге штете по животну средину. Државе чланице, такође, треба да сарађују без одлагања и одлучније у доношењу будућих међународних прописа који се односе на одговорност и одштету, када активности у оквиру њихове правне надлежности или контроле, проузрокују дејства штетна за животну средину у подручјима изван њихове надлежности."[111]

Рио декларацијом се указује и на правце уређења питања о преношењу опасног отпада из држава у којима је поступање са опасним отпадом уређено

107 Више о Рио конференцији о животној средини и развоју и усвојеним декларацијама вид. Мирјана Дреновак-Ивановић, Сретен Ђорђевић, *Практикум о праву на правну заштиту у питањима животне средине у управном поступку и управном спору*, Министарство енергетике, развоја и заштите животне средине/Мисија ОЕБС-а у Србији, 2013, стр. 15-20.

108 *Rio Declaration on Environment and Development, UNEP*, Rio de Janeiro 1992. *http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=78&articleid=1163*, 26. јун 2014.

109 *Rio Declaration on Environment and Development*, Принцип 1.

110 *Ibid*., Принцип 2.

111 *Ibid*., Принцип 13.

у складу са високим стандардима (нпр. државе чланице ЕУ) у земље у којима се поступање са опасним отпадом уређује само уопштено или у складу са стандардима који су далеко нижи од стандарда у другим државама (нпр. државе у Африци и Азији). Како би се онемогућило такво преношење опасног отпада и материја које изазивају деградацију животне средине, Принципом 14 се државе чланице позивају на повезивање и успостављање међународне сарадње. На основу ове опште формулације, настао је низ међународних конвенција о прекограничном кретању опасног отпада, о којима ће бити речи у редовима који следе. Овде указујемо и да је, у циљу спречавања ширења штете у животној средини, Рио декларацијом нормирана обавеза сваке државе да обавести остале о природним катастрофама на њеној територији, као и о другим опасностима које могу да доведу до штете у животној средини у другим државама.[112]

Принципом 16 Рио декларације уводи се начело „загађивач плаћа", као једно од основних начела заштите животне средине.[113] У примени начела „загађивач плаћа" надлежни органи држава чланица имају обавезу да подстакну интернализацију трошкова заштите животне средине и обезбеде правну основу за ширу примену економских инструмената заштите животне средине. У другом делу Принципа 16 се ипак уводе одређене резерве, јер се наводи да у случају настанка штете у животној средини, загађивач треба да сноси све трошкове које је проузроковало загађење, али се при томе „не сме нарушити интерес обављања међународне трговине".[114]

Принципом 15, Рио декларација уводи начело предострожности у заштити животне средине. Начело предострожности односи се на оне случајеве у којима је научни увид у потенцијалну опасност од неких производа (нпр. адитиви у храни, пиће у пластичној амбалажи) или технолошких поступака и процеса (нпр. мамографија, хормонска терапија, генетичка модификација биљака) непотпун и недоречен. У таквим случајевима, ако постоји прелиминарна научна индикација ризика, тј. основана научна сумња, може се применити начело предострожности и предузети оне мере које спречавају излагање људи и природе штетном деловању. Начело предострожности засновано је на основним научним методама, а истовремено се примењује у случајевима када наука својим

112 *Ibid*., Принцип 18.

113 Мирјана Дреновак-Ивановић, „Имплементација правних стандарда ЕУ у правни систем Србије у области нуклеарне сигурности", *Перспективе имплементације европских стандарда у правни систем Србије*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2012, стр. 258-269.

114 *Rio Declaration on Environment and Development*, Принцип 16.

редовним приступом проблему није у стању да изведе коначан закључак.[115] Основни елементи начела предострожности су:

1. начело предострожности јесте облик превентивног деловања у циљу заштите животне средине;
2. суштинска примена начела предострожности односи се на рано откривање опасности за живот и здравље људи и очување животне средине;
3. начело предострожности даје могућност органима управе да делују онда када постоји могућност настанка тешке и иреверзибилне опасности о којој, у том тренутку, није могуће изнети јасан научни став, али прелиминарна научна истраживања упућују на то да постоји разумна основа за забринутост;
4. доношење одлука на основу примене начела предострожности мора бити транспарентно и укључити све заинтересоване стране;
5. одлуке донете на основу примене начела предострожности могу садржати само оне мере које су пропорционалне потенцијалној опасности и бити недискриминаторно примењене.[116]

У Рио декларацији принцип предострожности је формулисан на следећи начин:

У циљу заштите животне средине начело предострожности треба широко применити од стране држава чланица у складу са њиховим правним капацитетима. Када постоји опасност од настанка озбиљне и ненадокнадиве штете, недостатак необориве научне сигурности (full scientific certainty) не сме бити разлог за одлагање мера које би допринеле превенцији од деградације животне средине.[117]

Један од најзначајнијих случајева у коме је примењено начело предострожности у пракси Суда правде Европске уније јесте случај у коме је Европска комисија поднела тужбу против Велике Британије поводом извоза говедине у периоду када је откривен велики број грла која су оболела од

115 Мирјана Дреновак-Ивановић, „Начело опреза (precautionary principle) и ванредно укидање решења", у С. Лилић (ур.), Правни капацитет Србије за европске интеграције, књига бр. 4, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2009, стр. 158-169. Мирјана Дреновак-Ивановић, „Ванредно укидање решења: однос јавног интереса и интереса заштите животне средине", *Анали Правног факултета*, бр. 2/2014, стр. 133-145.

116 *Ibid.*

117 Rio Declaration on Environment and Development, Принцип 15.

болести лудих крава (*Mad Cow Disease*).[118] Суд правде Европске уније је стао на становиште да уколико постоји несигурност у погледу настанка или продуженог дејства ризика по здравље људи, надлежни органи, не чекајући да наступи озбиљнији и реално видљив облик опасности, могу предузети одређене мере заштите. У образложењу изложеног става Суд наводи: „Чланом 130р (1) Уговора о оснивању Европске заједнице формулисан је приступ према коме ће еколошка политика Европске заједнице бити усмерена ка заштити здравља људи. Члан 130р (2) даје основ за постизање високог степена заштите и фундира принцип превентивног деловања које у питању заштите животне средине мора бити интегрисано у дефиницију и имплементацију политике Европске заједнице.“ [119] Овај принцип потврђен је и одлуком Суда прве инстанце у којој је позивајући се на начело предострожности, између осталог, истакнуто да у еколошким стварима заштити јавног здравља треба дати предност у односу на економију отклањања ризика.[120]

3.3. Базелска конвенција о надзору прекограничног промета опасног отпада и његовом одлагању (1992)

Током 70-их година XX века, развијене земље доносе прве законе о заштити животне средине којима се, између осталог, уводе и стандарди у области поступања са опасним отпадом и опасним хемикалијама. Примена ових стандарда захтевала је употребу нове технологије која је значајно утицала на пораст трошкова управљања отпадом. Велики број неразвијених земаља, али и земаља у развоју, у овом периоду није посвећивао посебну пажњу развоју еколошког законодавства, што је доводило или до нејасних критеријума о утврђивању дозвољеног управљања отпадом или, чак, до њиховог потпуног одсуства.[121] Неједнак однос према овом питању за резултат је имао велики број случајева у којима су опасан отпад и опасне хемикалије извезене из земаља са високим стандардима заштите животне средине, који се нарочито односе на складиштење опасног отпада и опасних хемикалија, у земље у оквиру чијих законодавстава ови стандарди нису нормирани.[122]

118 Случај *United Kingdom v Commission of the European Communities*, C-180/96, и *The Queen v Ministry of Agriculture, Fisheries and Food and Others ex parte: The National Farmers' Union and Others*, C-157/96.

119 Commission of the European Communities, *Communication from the Commission on the Precautionary Principle*, COM (2000) 1, Brussels, од 2. фебруара 2000. године, стр. 24.

120 Случај *Alpharma Inc. v. Council of the European Union*, Court of First Instance, T-70/99.

121 Janifer Clapp, *Toxic Exports: The Transfer of Hazardouse Wastes from Rich to Poor Countries*, Cornell University Press, 2001, стр. 3-20.

122 Barbara D. Huntoon, „Emerging Controls on Transfers of Hazardous Waste to Developing Countries", *Law and Policy in International Business*, бр. 21, 1989-1990, стр. 247 и даље.

Први покушај да се ограничи овакав вид трговине опасним отпадом пронађен је у оквиру Уједињених нација усвајањем Базелске конвенције о контроли прекограничног кретања опасних отпада и њиховом одлагању.[123] Конвенција је ступила на снагу 1992. године. Код нас је потврђена доношењем Закона о потврђивању Базелске конвенције о контроли прекограничног кретања опасних отпада и њиховом одлагању 1999. године.[124]

Основни циљ Базелске конвенције јесте успостављање глобалног режима контроле међународне трговине опасним отпадом. Базелска конвенција не забрањује трговину опасним отпадом, већ нормира правила која се у тим случајевима примењују.[125] Још у Преамбули Базелске конвенције истиче се потреба да опасни отпад треба отклањати у држави у којој је и настао, ако је то у складу са „еколошки исправном и делотворном управом". Тиме се уводи један од основних прицпипа у управљања отпадом принцип решавања проблема отпада на месту настанка. Ако се складиштење отпада врши у некој другој држави, Базелска конвенција одређује општу обавезу државама чланицама да предузму све мере које су неопходне како би управљање и прекогранично кретање и одлагање опасног отпада, без обзира на то где је отпад настао, било у складу са заштитом здравља људи и животне средине. Важно ограничење извоза опасног отпада налази се и у формулацији да је прекогранично кретање опасног отпада дозвољено само ако „држава извоза нема техничких погодности и неопходних могућности, капацитет или погодна места за одлагање, ... уколико је отпад о коме је реч потребан као сировина за прерађивачку индустрију државе увоза или уколико је прекогранично кретање о коме је реч у складу са другим критеријумима о којима треба да одлуче Стране Базелске конвенције, под условом да се ови критеријуми не разликују од циљева Конвенције."[126]

Кључне одредбе Базелске конвенције садржане су у члану 4. Њиме се, најпре, даје могућност државама чланицама да, у складу са националним правним оквиром, забране увоз опасног отпада. Чак и ако држава није утврдила општу забрану, она то може учинити у сваком појединачном случају. Осим тога, и држава извозник има обавезу да забрани извоз опасног отпада ако сматра да држава увозник није у прилици да опасним отпадом управља на „еколошки исправан начин".[127] Додатно је нормирана и обавеза било које државе члани-

123 *Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal*, 22. март 1989. *http://www.basel.int/TheConvention/Overview/TextoftheConvention/tabid/1275/Default.aspx*, 27. јун 2014. године.

124 Закон о потврђивању Базелске конвенције о контроли прекограничног кретања опасних отпада и њиховом одлагању, *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 2/99.

125 Вид. *Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal*, Преамбула. Напомена: даља енумерација тачака је извршена у складу са ознакама ћириличног писма.

126 *Ibid*., члан 4, став 9.

127 *Ibid*., члан 4, став 1, тач. (а) и (ц), и члан 4, став 2, тачка (д).

це да у сваком конкретном случају у коме сматра да се опасним отпадом неће управљати на еколошки исправан начин, без обзира на то да ли је сама увозник или извозник, на то и укаже.[128]

Још једна од општих обавеза односи се на обавештавање свих заинтересованих држава о прекограничном кретању опасног отпада и потенцијалном утицају који он може имати на здравље људи и животну средину.[129] Обавештавање подразумева и одређени начин паковања и обележавања опасног отпада, у складу са међународним правилима, као и поседовање документације која прати кретање опасног отпада од места на коме прекогранично кретање започиње до места одлагања.[130] О високом степену опасности од трговине овим врстама отпада говори и чињеница да државе чланице имају обавезу да промет опасног отпада нормирају као кривично дело.[131]

Државе чланице Конвенције су се споразумеле да се забрани извоз опасног отпада у земље које нису чланице Базелске конвенције и област Антарктика.[132] Ова одредба има за циљ да Конвенцију потпише и ратификује што већи број држава у циљу проширења примене њоме успостављених основних стандарда.[133]

Када држава која увози опасан отпад добије захтев за складиштење опасног отпада на њеној територији, са пратећом документацијом, доноси одлуку и у писаној форми је доставља држави извозници. Држава увоза може да да сагласност за превоз опасног отпада преко њене територије, без услова или уз одређене услове, може да затражи додатне информације, а може и да одбије захтев.[134] Када донесе коначну одлуку о захтеву, држава увоза је доставља надлежним органима државе извоза. Све док надлежни орган не добије коначну одлуку државе увоза и потврду о постојању уговора између извозника и оператера који ће у земљи увоза бити надлежан за одлагање отпада у складу са стандардима еколошки исправног управљања отпадом, неће дозволити извознику да отпочне прекогранично кретање опасног отпада.[135] И државе транзита имају право да одлуче да ли ће дозволити транспорт опасног отпада преко своје територије. Оне имају обавезу да у веома кратком року („хитно") потврде

128 *Ibid*.,члан 4, став 2, тачка (е).
129 *Ibid*., члан 4, став 2, тачка (ђ).
130 *Ibid*., члан 4, став 7, тач. (б) и (ц).
131 *Ibid*., члан 4, став 3.
132 *Ibid*., члан 4, став 6.
133 Philippe Sands, Jacqueline Peel, Andriana Fabra, Ruth MacKenzie, *Principles of International Environmental Law*, треће издање, Cambridge University Press, 2014, стр. 569.
134 *Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal*, члан 6, став 2.
135 *Ibid*., члан 6, став 3.

пријем обавештења о транспорту опасног отпада, након чега имају право да одлуче о захтеву у року од 60 дана. Као и држава увозник и државе транзита могу дати безусловну сагласност на захтев, сагласност могу условити, затражити додатне информације и одбити захтев.[136]

Ако се опасни отпад редовно испоручује истом одлагачу, опасан отпад има исте физичке и хемијске карактеристике и има исти план транзита, а држава извоза и увоза су се о томе писмено сагласиле, држава извоза може да дозволи извознику да општим обавештењем обавести државе транзита. Опште обавештење се може односити на испоруке опасног отпада у периоду не дужем од 12 месеци.[137]

Државе чланице Базелске конвенције имају обавезу да у националном правном оквиру дефинишу мере спречавања и кажњавања незаконитог промета (нпр. прекогранично кретање опасног отпада без обавештења, без сагласности, са сагласношћу добијеном на основу фалсификованих приказа или преваром, промет у циљу намерног одлагања опасног отпада који је у супротности са стандардима утврђеним Базелском конвенцијом и принципима међународног права – као пример наводимо одлагање опасног отпада у смеће).[138]

У циљу проналажења бољих стандарда поступања са опасним отпадом и адекватних мера заштите од незаконитог промета, државе чланице Базелске конвенције могу да склапају билатералне, мултилатералне или регионалне споразуме о прекограничном кретању опасног отпада. Ово важи само ако споразуми не одступају од начела и стандарда утврђених Базелском конвенцијом.[139]

3.3.1. Протокол о одговорности и накнади штете која је последица прекограничног кретања и одлагања опасног отпада (1999)

Сарадња држава чланица Базелске конвенције продубљена је формулисањем Протокола о одговорности и накнади штете која је последица прекограничног кретања и одлагања опасног отпада.[140] Протокол садржи правила о накнади штете која је нанета људима и њиховој имовини, штете која је нанета економском интересу коришћења природних вредности, трошкове мера које су потребне за повраћај животне средине у стање пре настанка штете, и трошкове

136 *Ibid.*, члан 6, став 4.
137 *Ibid.*, члан 6, ст. 6 и 8.
138 *Ibid.*, члан 9, став 1.
139 *Ibid.*, члан 11.
140 *Basel Protocol on Liability and Compenzation for Damage Resulting from Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal*, 10. децембар 1999. *http://www.basel.int/Default.aspx?tabid=1345*, 28. јун 2014.

спровођења превентивних мера.[141] Носилац обавезе надокнаде штете је лице које управља и контролише транспорт опасног отпада или његово одлагање.[142] Новина која је уведена Протоколом односи се на обавезу осигурања лица које је одговорно за накнаду штете која је последица прекограничног кретања и одлагања опасног отпада.[143] Поступак за накнаду штете се може поднети у року од 10 година од настанка штете, односно у року од 5 година од дана када је оштећено лице сазнало или могло да сазна да је штета наступила.[144]

За разлику од Базелске конвенције која забрањује извоз опасног отпада у земље које нису чланице Базелске конвенције, Протокол уређује и питања накнаде штете у случајевима када држава извозник или држава увозник нису чланице Базелске конвенције.[145]

Иако је Протокол о одговорности и накнади штете која је последица прекограничног кретања и одлагања опасног отпада потписало 13 држава, он још увек није ступио на снагу.

3.3.2. Случај незаконитог извоза опасног отпада компаније *Trafigura* у Обалу Слоноваче и примена Базелске конвенције

Јула 2010. године, Холандски суд је донео пресуду у случају незаконитог извоза опасног отпада коју је извршила компанија *Trafigura* из холандске луке у Амстердаму у Обалу Слоноваче. Реч је о случају који се догодио августа 2006. године и који је отворио бројна питања у вези са управљањем опасним отпадом и применом Базелске конвенције.[146]

Компанија *Trafigura* је превозила терет опасног отпада који је садржао високо токсичне материје. Терет се кретао из државе Тексас, одакле је стигао из Мексика, до Холандије. Када је стигао у Амстердам, лучки надзорни орган је утврдио да се на броду налази високо токсични опасан отпад, чије карактеристике превазилазе вредности које су утврђене у обавештењу о кретању опасног отпада. Због тога је утврђена нова цена за истовар и складиштење. Како је нова цена вишеструко превазилазила раније уговорену, компанија *Trafigura* је одлучила да одустане од складиштења у Холандији и брод са товаром упути ка

141 *Ibid*., члан 1.
142 *Ibid*., члан 6.
143 *Ibid*., члан 14.
144 *Ibid*., члан 13.
145 *Ibid*., члан 3.
146 Olanrewaju A. Fagbohun, „Regulation of Transboundary Shipments of Hazardous Waste: A Case Study of the Dumping of Toxic Waste in Abidjan, Cote D'Ivoire", *Hong Kong Law Journal*, бр. 37, 2007, стр. 831-850.

Естонији. Након што је товар стигао у луку Палдиски, Естонија је одбила пријем и складиштење опасног отпада (у списима предмета се не наводи да ли је надлежни орган луке у Амстердаму упозорио органе луке у Палдискију). Након тога је терет преусмерен ка Обали Слоноваче. Коначно, уговор о складиштењу овог опасног отпада је закључен између компанија *Trafigura* и новоосноване компаније у Обали Слоноваче. Терет је искрцан у луци Абиџан која се налази у непосредној близини резиденцијалне зоне. По започетом искрцавању опасног отпада, у касним вечерњим сатима, локално становништво је почело да износи жалбе због несносног мириса. Том приликом, високотоксични отпад је доспео и у локални колектор воде. У року од неколико сати, наступиле су и озбиљније последице које су довеле до смрти 12 лица. Овим поводом, поднета је 31.000 тужби за накнаду штете. Суочена са еколошким инцидентом великих размера, Влада Обале Слоноваче је, у складу са Базелском конвенцијом, затражила међународну помоћ.

Овај случај је отворио бројна питања која се односе на ефикасност примене Базелске конвенције: да ли се у случају националног оквира правне заштите у случају штете од прекограничног кретања опасног отпада може директно применити Базелска конвенција; да ли је држава која утврди да опасан отпад има више високотоксичних супстанци у односу на оно што је у обавештењу наведено у обавези да о томе обавести Секретаријат Базелске конвенције и међународну заједницу; да ли постоје јединствени стандарди које државе увозници морају да испуне а који гарантују да ће квалитет и токсичност опасног отпада бити недвосмислено утврђени; на који начин избећи издавање дозвола за складиштење опасног отпада операторима без адекватне опреме у неразвијеним државама?[147]

На основу раније изведене анализе о примени Базелске конвенције може се закључити да је у овом случају реч о незаконитом транспорту опасног отпада. Обала Слоноваче питање прекограничног кретања опасног отпада није уредила националним законодавством, али је ратификовала Базелску конвенцију. У складу са правилима о важењу ратификованих конвенција, у Обали Слоноваче се ратификоване међународне конвенције могу применити као да је реч о националном закону. Закони Обале Слоноваче садрже основне стандарде који се односе на техничке услове које оператер мора да задовољи да би добио дозволу за управљање опасним отпадом. Ипак, реч је о општим стандардима који не прописују граничне вредности опасних материја, анализе које се обавезно спроводе како би се утврдиле физичке и хемијске особине опасног отпада, не постоји обавеза строгог раздвајања отпада из домаћинстава и опасног отпада,

147 Gary Cox, „The Trafigura Case and the System of Prior Informed Consent Under the Basel Convention – A Broken System?“, *Law, Environment and Development Journal*, бр. 3, 2010, стр. 275.

као ни закон који уређује питање поступања са опасним отпадом након његовог складиштења.[148]

У овом случају је питање одговорности за обавештавање о прекограничном кретању опасног отпада и његовим физичким и хемијским карактеристикама додатно сложено због чињенице да је кретање започето у луци у САД, а САД није чланица Базелске конвенције. У овом случају би од велике помоћи била примена Протокола уз Базелску конвенцију која утврђује обавезе и за државе које нису чланице Базелске конвенције, на шта је раније указано. Међутим, Холандија је, као држава чланица Базелске конвенције, пропустила да укаже на повреду члана 9, став 1, тачка г који се односи на усаглашеност обавештења и утврђених физичких и хемијских својстава опасног отпада у конкретном случају.

Овај случај је покренуо и питање улоге Секретаријата Базелске конвенције у обавештавању о кретању опасног отпада. Изведена анализа указује на потребу за бољим обавештавањем и нормирањем не само обавезе државе потписнице Базелске конвенције да упозори на одступања у вези са природом опасног отпада већ и обавезу предузимања конкретних активности.[149]

148 A Report by the United Nations Environment Programme and the International Maritime Organization in Cooperation with the Secretariat for the Basel Convention on Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal and with the Support of the Government of Côte d'Ivoire, *Assessment of the Port of Abidjan*, децембар 2009, стр. 20.

149 Више о томе вид. Antonio Cardesa-Salzmann, „Constitutionalising Secondary Rules in Global Environmental Regimes: Non-Compliance Procedures and the Enforcement of Multilateral Environmental Agreements", *Journal of Environmental Law*, септембар 2011, стр. 131-161.

4. ЕВРОПСКА УНИЈА И ОДГОВОРНОСТ У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

4.1. Основи одговорности у области заштите животне средине у Европској унији

Интензиван развој еколошког законодавства у периоду после 70-их година XX века, нови стандарди у заштити животне средине, бројни случајеви еколошких акцидената, неодговорног одлагања опасног отпада, недовољне правне уређености појединих аспеката заштите животне средине, незаконита трговина опасним отпадом са несагледивим последицама по живот и здравље људи и стање животне средине, довели су до отварања бројних питања у вези са одговорношћу за штету у животној средини. Као основна питања идентификујемо: ко је носилац одговорности за насталу штету; да ли постоји посебан модел накнаде штете у животној средини или се примењују основни механизми правне заштите грађанског и јавног права; ко се сматра загађивачем: само лице које непосредно наруши стање животне средине или и свако лице које обавља активности којима се стварају емисије и имисије у животну средину које превазилазе граничне вредности; шта обухвата накнада трошкова: да ли само насталу штету, или и измаклу добит, трошкове мера ремедијације, трошкове за активности које се спроводе у циљу превенције настанка штете у животној средини; шта се све сматра применом начела „загађивач плаћа": да ли се улагање у чисту технологију може сматрати применом овог начела.

У Србији је питање накнаде штете у животној средини, углавном, регулисано као вид накнаде на који се примењују општа правила грађанског права.[150] Законом о заштити животне средине су постављене одређене смернице за идентификацију и додатних облика накнаде штете у животној средини, као посебне врсте штете са значајним јавноправним интересом.[151] О примени правила грађанског права на накнади штете у животној средини ће бити речи у петом

150 Мирјана Дреновак-Ивановић, „Одговорност за штету у животној средини: упоредни модели и правци новелирања законодавства Србије", *Правни живот*, 2014.

151 Закон о заштити животне средине, *Службени гласник* РС, бр. 135/04, 36/09, 36/09 - др. закон, 72/09 - др. закон и 43/11 - одлука УС, чл. 102-108. Вид. Дреновак-Ивановић, Мирјана, „Ванредно укидање решења: однос јавног интереса и интереса заштите животне средине", *Анали Правног факултета*, бр. 2/2014.

делу ове монографске студије. Овде указујемо на посебност питања накнаде штете у животој средини као института који има и приватноправни и јавноправни карактер. Како министарство надлежно за послове заштите животне средине припрема Нацрт закона који ће уредити питање одговорности за еколошку штету у животној средини, у складу са поступком хармонизације правног система Србије са еколошким правом Европске уније, даље указујемо на развој овог питања у праву Европске уније.

Потреба за посебним правним режимом[152] накнаде штете у животној средини на нивоу Европске уније уочена је још крајем 70-их година XX века, када је разматрана у оквиру питања о регулисању управљања отпадом и одговорности за квалитет производа.[153] Поједина питања накнаде штете у животној средини уређени су Уредбом о одговорности авио компанија у случају несреће.[154] Ови извори, међутим, уређују само одређене аспекте накнаде штете који се односе или на накнаду штете које претрпи одређено лице или на накнаду стварне штете. При томе, они не уређују опште стандарде накнаде штете у животној средини, већ само у одређеним питањима.[155]

Неколико месеци након еколошког акцидента у Чернобиљу, Европу је потресао још један од највећих еколошки акцидента. Реч је о случају изливања токсичних хемикалија, које је складиштила компанија *Sandoz,* у реку Рајну у близини Базела.[156] Овај еколошки акцидент, који се догодио 1. новембра 1986. године, је у толикој мери изазвао загађење воде, да је недељама био уочљив црвени токсични ток у дужини од 70 километара. Загађење је захватило ток

---

152 *Nota bene*: Институције Европске уније у спровођењу својих надлежности доносе: уредбе (*Regulations*), директиве (*Directive*), одлуке (*Decisions*) и препоруке (*Recommendations*) и мишљења (*Opinions*). Уредбе су обавезујуће у целини и непосредно се примењују у свакој држави чланици. Директиве обавезују државу чланицу којој су упућене у погледу резултата који треба постићи. Национални органи држава чланица одлучују о конкретним мерама које је неопходно применити у циљу реализације постављених циљева. Одлуке су обавезујуће у целини, а ако је у одлуци наведено коме је упућена, она је обавезујућа само за њих. Одлуке се односе на појединачне ситуације и обавезујуће су за лица на која се односе. Препоруке и мишљења нису правно обавезујуће, али државе чланице имају моралну и политичку одговорност за њихову примену. Уговор о функционисању Европске уније (*Treaty on Functioning of the European Union, Official Journal C* 326, 26/10/2012, *http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT*, члан 288.

153 *Directive 85/374/EEC on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning liability for defective products*, од 25. јула 1985. године. *http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31985L0374:en:HTML*, 29. јун 2014.

154 *Regulation 2027/97 on air carrier liability in respect of the carriage of passengers and their baggage by air*, од 9. октобра 1997. године, коју је заменила *Regulation (EC) No 889/2002 amending Council Regulation (EC) No 2027/97 on air carrier liability in the event of accidents*, од 13. маја 2002. године. *http://eur-lex.europa.eu/search.html?type=expert&qid=1403958919782*, 29. јун 2014.

155 Ludwig Krämer, *EU Environmental Law*, Sweet and Maxwell, 2012, стр. 173.

156 Cédric Lucas, „The Baia Mare and Baia Borsa Accidents: Cases of Severe Transboundary Water Pollution", *Environmental Policy and Law*, 2/2001, стр. 106-111; Laura Westra, *Environmental Justice and the Rights of Unborn and Future Generations*, Routledge, 2012, поглавље 7.

реке који пролази кроз четири државе. Читава популација риба у реци Рајни је уништена, као и биљни и животињски свет који је настањивао обале Рајне. Овим поводом, покренут је кривични поступак против одговорних лица компаније, али је отворено и питање на који начин ће бити извршена накнада штете. Тужбе за накнаду штете, које су поднеле Швајцарска, Немачка, Француска и Холандија су завршене нагодбом, па овим поводом судска пракса није формулисала ставове који би били примењени у будућим случајевима накнаде за штету у животној средини.

Подстакнута овим случајем, у недостатку правила о накнади штете у животној средини на нивоу Европске уније, Европска комисија је поднела предлог будуће политике у решавању овог питања са утврђеним смерницама његовог уређења.[157] У овом предлогу се истиче да се питање накнаде штете у животној средини мора уредити у складу са општим принципима грађанског права, тј. идејом да лице које нанесе штету има обавезу и да је надокнади. Када је реч о накнади штете у животној средини, општа правила грађанског права нису довољна за постизање еколошке заштите па је неопходно формирати посебан правни режим који одговара њеној сложеној природи.[158] С тим у вези, питању треба приступити уз поштовање два еколошка принципа: загађивач плаћа и принципа превенције. Принцип загађивач плаћа би требало применити тако да се одреди накнада коју плаћају носиоци одговорности за активности које су довеле до настанка штете, али да би се утврдила и одговорност надлежних органа јавне власти. Овај принцип је важан и за формулисање посебних правила о обавезном осигурању оператера од штете у животној средини. Принцип превенције би требало применити тако да се јасним утврђивањем обавеза примене мера ремедијације након евентуалног еколошког акцидента и накнаде трошкова за мере ремедијације, укаже потенцијалним загађивачима да је улагање у мере превенције настанка штете многоструко мање од накнаде за мере ремедијације у случају акцидента.[159]

Након разматрања овог предлога, Европски парламент је формулисао мишљење о будућем правном оквиру. Први предлог Директиве је изнет 2002. године, а Директива 2004/35/ЕЗ Европског савета и Европског парламента о одговорности о одговорности за штету у животној средини је усвојена 2004. године.[160]

157 *Green Paper on Remedying Environmental Damage*, COM (93), од 14. маја 1993. године. *http://ec.europa.eu/green-papers/pdf/environmental_damage_gp_com_93_47.pdf*, 30. јун 2014.

158 *Green Paper on Remedying Environmental Damage*, COM (93), стр. 4-5.

159 Mark Wilde, *Civil Liability for Environmental Damage: A Comparative Analysis of Law and Policy in Europe and the United States*, Kluwer Law International, 2002, стр. 178.

160 *Directive 2004/35/EC of the European Parliament and of the Council on Environmental Liability with Regard to the Prevention and Remedying of Environmental Damage*, од 21. априла 2004. године. *http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32004L0035*, 29. јун 2014. године.

4.2. Директива 2004/35/ЕЗ о одговорности за штету у животној средини

Поредећи приступе питању одговорности за штету у животној средини на коју је указано, закључујемо да Директива 2004/35/ЕЗ о одговорности за штету у животној средини уводи посебан модел правне заштите. Она има за циљ да спречи и отклони штету у животној средини, при чему не утиче на право на накнаду уобичајене штете које произлази из права на накнаду штете у складу са правилима грађанског права или право на накнаду штете које произлази из неког међународног споразума који уређује грађанску одговорност за накнаду штете.[161] То даље значи да се ова директива не примењује на накнаду штете због телесних повреда, накнаду штете која је нанета имовини лица као ни на накнаду стварне штете. Изведена анализа показује да Директива 2004/35/ЕЗ пружа додатну правну заштиту од оне која је гарантована правилима грађанског права, а која полази од тога да штета увек подразумева постојање оштећеног лица.[162] Штета у животној средини је веома комплексна и не може се свести само на штету коју је претрпело одређено лице. Када примењујемо модел накнаде штете, у складу са грађанским правом, неопходно је: најпре, идентификовати једног, а често и све носиоце активности које су довеле до загађења; затим, утврдити насталу штету у квалитативном и квантитативном смислу; и коначно утврдити узрочну везу између настале штете и загађивача. У пракси се често сусрећемо са примерима у којима је дошло до масовног помора риба на реци у коју отпадне воде испушта више оператера, као и са случајевима у којима је тражилац накнаде у обавези да докаже да је баш одређени загађивач одговоран за имисије.[163] У овим случајевима се применом правила грађанског права о накнади штете не може извршити адекватна накнада штете у животној средини, јер је у неким случајевима веома тешко или готово немогуће утврдити ко је извор загађења, а у другим случајевима се не може идентификовати лице које је претрпело конкретну штету већ је реч о повреди која има претежан јав-

161 *Directive 2004/35/EC*, Преамбула.

162 Ludwig Krämer, *EU Environmental Law*, Sweet and Maxwell, 2012, стр. 174.

163 *Nota bene*: Треба разликовати појам емисије у животној средини од појма имисије у животној средини. Док појам емисије означава испуштање загађујућих материја или енергије из индивидуалних и/или дифузних извора у животну средину и њене медијуме, имисија јесте концентрација загађујућих материја и ниво енергије у животној средини којом се изражава квалитет животне средине у одређеном времену и простору. Вид. Закон о заштити животне средине, члан 3, став 1, тач. 18 и 19. Лице које тражи накнаду штете у животној средини због имисија, нпр. прекомерног загађења ваздуха од чађи, мора да докаже колико чађи потиче из ког извора, рачунајући све потенцијалне изворе (фабрике, куће, и сл.). Након тога би уследило и утврђивање узрочног односа између загађивања и загађења у конкретном случају. Вид. Мирјана Дреновак-Ивановић, „Информациони систем евидентирања и извештавања о испуштању и преносу загађујућих материја у животну средину", у С. Табароши (ур.) *Развој правног система Србије и хармонизација са правом ЕУ*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2012, стр. 167-182.

ноправни карактер. Осим тога, често није могуће утврдити узрочну везу између чињења или пропуштања чињења појединих загађивача и негативних последица по животној средини.

4.2.1. Штета у животној средини на коју се примењује Директива 2004/35/ЕЗ

У складу са Директивом 2004/35/ЕЗ, штета се одређује као мерљива неповољна промена природног добра или мерљиво слабљење функција природног добра која може да настане као директна или индиректна последица одређене активности.[164] Директива 2004/35/ЕЗ се не примењује на било коју штету у животној средини, већ на штету која је експлициите њоме наведена. Штета у животној средини, на коју се примењује Директива 2004/35/ЕЗ је:

а) Штета нанета заштићеним врстама и природним стаништима, тј. свака штета која има „значајан неповољни утицај" на постизање или одржавање повољног стања очуваности станишта или врста у конкретном случају. Штета нанета заштићеним врстама и природним стаништима се процењује у односу на почетно стање.[165] Критеријуми за утврђивање почетног стања су наведени у Прилогу I Директиве 2004/35/ЕЗ.

б) Штета нанета водама, тј. свака штета која „значајно неповољно утиче" на еколошко, хемијско, количинско стање и еколошки потенцијал воде у конкретном случају.[166]

в) Штета нанета земљишту, тј. свако загађење које узрокује „значајан ризик" од неповољног деловања на здравље људи због директног или индиректног уношења материја, организама или микроорганизама у, на или под земљиштем.[167]

г) Штета проузрокована елементима који се преносе путем ваздуха ако су они штетни за воду, земљиште, заштићене врсте или природна станишта.[168] Оваквим решењем, искључена је примена Директиве 2004/35/ЕЗ на штету на-

164 *Directive 2004/35/EC*, члан 2, став 2.

165 *Ibid.*, члан 2, став 1.

166 Појам воде се дефинише у складу са чланом 2 Оквирне директиве 2000/60/ЕЗ о водној политици. *Directive 2000/60/EC establishing a framework for Community Action in the Field of Water Policy*, од 23. октобра 2000. године. *http://ec.europa.eu/environment/water/water-framework/index_en.html*, 30. јун 2014. год.

167 *Directive 2004/35/EC*, члан 2, став 1.

168 *Ibid.*, Преамбула.

нету загађењем ваздуху. Њу је могуће применити само на штету која се наноси нпр. земљишту, флори, фауни, води, а која настаје контаминацијом ваздуха.

д) Штета проузрокована намерним испуштањем у животну средину, превозом или стављањем на тржиште генетички модификованих организама.[169]

ђ) Директива 2004/35/ЕЗ утврђује рокове у којима се, у складу са правилима која дефинише, може тражити накнада штете у животној средини. У том смислу, Директива 2004/35/ЕЗ се може применити ако од емисије, активности или изненадног догађаја који је проузроковао штету није прошло више од 30 година.[170] Посебну пажњу заслужује питање примене Директиве 2004/35/ЕЗ на случајеве настале пре њене имплементације у правне системе државе чланица Еворпске уније. Ради усклађивања са одредбама Директиве 2004/35/ЕЗ, државе чланице су у обавези да донесу неопходне законе и друге прописе до 30. априла 2007. године.[171] Питање које се отвара јесте да ли се она може применити и на случајеве који су настали после 30. априла 2007. године, али који су последица активности које су наступиле пре овог термина?

4.2.2. Носиоци права на накнаду штете у животној средини према Директиви 2004/35/ЕЗ

Физичка и правна лица се не могу позвати на Директиву 2004/35/ЕЗ са захтевом за накнаду штете по њихов живот и здравље или имовину, а која је изазвана штетом у животној средини или непосредном опасношћу од њеног наступања.[172] Ова права уређена су националним законодавством, а као што је раније указано, Конвенција Савета Европе о грађанскоправној одговорности за штете настале услед активности опасних по животну средину (1993) даје основне смернице за накнаду штете нанете физичким и правним лицама. Међутим, лица која су погођена или могу да буду погођена штетом у животној средини, у складу са Директивом 2004/35/ЕЗ, имају право да од надлежног органа власти затраже примену одговарајућих мера заштите, као и да учествују у поступку за преиспитивање одлука, радњи или пропуштања радњи од стране надлежног органа власти које се односе на заштиту животне средине.[173] У циљу постизања што боље заштите животне средине, нарочито у случајевима када постоји претња од настанка штете, Директива 2004/35/ЕЗ идентификује и невладине

169 *Directive 2004/35/EC*, Прилог III, ст. 10 и 11. Вид. Мирјана Дреновак-Ивановић, „Право на приступ информацијама о утицају ГМО на здравље људи“, *Правни живот*, бр. 9, 2012, стр.625-640.

170 *Directive 2004/35/EC*, члан 17, став 1, тачка 3.

171 *Ibid.*, члан 19, став 1.

172 *Ibid.*, члан 3, став 3.

173 *Ibid.*, Преамбула.

организације које се баве питањима од значаја за заштиту животне средине, као носиоце права на учешће у поступцима правне заштите у вези са животном средином.

4.2.3. На које врсте штете у животној средини се не примењује Директива 2004/35/ЕЗ?

Директива 2004/35/ЕЗ се не примењује на случајеве дифузног загађења животне средине, при којем није могуће довести у јасну везу негативне последице по животну средину и радњу односно пропуштање радње појединих оператера.[174] Ако се, међутим, може утврдити узрочна веза између штете и активности појединих оператера, у одређивању штете у животној средини примењују се правила нормирана овом директивом.[175] Директива 2004/35/ЕЗ се не односи на штету у животној средини или опасност од њеног настанка, као последице оружаног сукоба, рата, грађанског рата или побуне, или као последице ванредних, неизбежних и неотклоњивих природних појава, као ни на делатности чија је основна сврха државна одбрана, међународна сигурност или заштита од природних катастрофа.[176] Директива 2004/35/ЕЗ се не примењује ни на накнаду штете у посебним ситуацијама које су већ уређене међународним конвенцијама.[177]

4.2.4. Шта обухватају трошкови накнаде штете у животној средини?

Раније је отворена дилема о томе шта све чини трошкове штете у животној средини. У редовима који следе, биће указано на правна правила и судску

174 *Ibid*., Преамбула.

175 *Ibid*., члан 4, став 5.

176 *Ibid*., члан 4, ст. 1 и 6.

177 Реч је о: Конвенцији о грађанскоправној одговорности за штету проузроковану загађивањем уљем (1992); Конвенцији о оснивању Међународног фонда за накнаду штете настале услед загађивања нафтом (1992); Конвенцији о грађанскоправној одговорности за штету проузроковану загађивањам погонским уљем (2001); Конвенцији о одговорности и надокнади за штету проузроковану приликом превоза морем опасних и штетних материја (1996); Конвенцији о грађанскоправној одговорности за штету проузроковану током превоза опасне робе друмским и железничким саобраћајем, као и бродовима за унутрашњу пловидбу (1989). Осим тога Директива 2004/35 се не примењује на нуклеарне опасности и штете у животној средини која је уређена Уговором о оснивању Европске заједнице за атомску енергију или следећим међунаросним актима: Париском конвенцијом о одговорности треће стране у подручју нуклеарне енергије (1960); Бечком конвенцијом о грађанскоправној одговорности за нуклеарне штете (1963); Конвенцијом о додатној накнади за нуклеарне штете и Бриселском конвенцијом о грађанскоправној одговорности у подручју поморског превоза нуклеарног материјала (1963) и Заједничким протоколом о примени Бечке конвенције и Париске конвенције (1988).

праксу која се односи на накнаду штете у животној средини. Овде указујемо да, у складу са Директивом 2004/35/ЕЗ, трошкови накнаде штете у животној средини обухватају „трошкове оправдане потребом осигурања ваљане и делотворне примене ове директиве, укључујући трошкове процене штете у животној средини, процене штете која може настати у животној средини, алтернативних мера, као и административних и законских трошкова извршења, трошкове прикупљања података, трошкове праћења и надзора превентивних мера и мера ремедијације и друге опште трошкове."[178]

4.2.5. Врсте одговорности за штету у животној средини

Директива 2004/35/ЕЗ уводи разлику између штете у животној средини која је настала или која може да настане од посебно опасних активности које су наведене у Прилогу III Директиве, и штете која је нанета заштићеним врстама и природним стаништима и која је настала обављањем активности које нису наведене у Прилогу III Директиве, а коју је оператер нанео поступајући са намером или из непажње.[179] У првом случају, оператер одговара за штету по принципу објективне одговорности за штету нанету животној средини и било ком њеном медијуму. У другом случају, оператер одговара за штету по основу кривице (субјективна одговорност) за наношење штете, али не било ком медијуму животне средине, већ само заштићеним врстама и природним стаништима.

4.2.6. Носилац обавезе на накнаду штете у животној средини

Трошкове мера спречавања настанка штете у животној средини и њеног отклањања сноси оператер.[180] Ако надлежни орган власти изврши повраћај животне средине у стање пре настанка штете, а на то није био обавезан, може да затражи компензацију од оператера који је нанео штету. Међутим, ако загађивач не надокнади трошкове мера које је, имао орган власти отклањајући нанету штету, или ако није умогућности да то учини, због тога што је над њим отворен стечај, или је инсолвентан, или се не може идентификовати који је оператер заиста нанео штету, надлежни орган власти може да одустане од захтева за надокнаду трошкова. Свака чланица Европске уније у поступку имплементације Директиве 2004/35/ЕЗ одлучује о томе да ли ће допустити оператеру да не сноси трошак за мере које је надлежни орган власти предузео ради повраћаја животне средине у стање пре настанка штете, у случају када оператер докаже

178 *Directive 2004/35/EC*, члан 2, став 16.
179 *Ibid.*, члан 3, став 1.
180 *Ibid.*, члан 8.

да није поступио намерно или из непажње и да је штета проузрокована под одређеним околностима. Те околности значе да је штету проузроковала емисија или активност која је у складу са дозволом за обављање активности оператера или да је штету проузроковала емисија или активност или начин употребе производа за које оператер докаже да се „није сматрало вероватним да ће проузроковати штету у животној средини у складу са нивоом научног и техничког знања у време емисије или обављања активности."[181]

4.2.7. Осигурање од штете у животној средини

Државама чланицама Европске уније је остављена могућност да одлуче о томе да ли ће осигурању од штете у животној средини бити обавезно. То значи да државе чланице могу одредити различите инструменте финансијског јемства чија би употреба омогућила да оператери изврше накнаду штете у животној средини.[182] Директива 2004/35/ЕЗ не утврђује чак ни обавезност за осигурање од штете у животној средини у случају инсолвентности, што се може негативно одразити на ефикасност правног механизма накнаде штете у животној средини. Нашим Законом о заштити животне средине је нормирана обавеза оператера да се осигура од одговорности за „случај штете причињене лицима услед удеса". Обавеза осигурања постоји код оних активности или постројења који представљају „висок степен опасности по здравље људи и животну средину".[183] Иако се у у овом закону не уређује питање мера за подстицање одговарајућих економских и финансијских субјеката на развој инструмената и тржишта финансијског јемства, ова општа формулација указује на потребу да се питање осигурања од штете у животној средини детаљније уреди. Питање финансијског јемства би требало уредити посебним законом о одговорности за штету у животној средини.

4.3. Накнада штете у животној средини у пракси Суда правде Европске уније

Питање на који начин се утврђује узрочна веза између нанете штете и активности одређеног оператера и какав је однос између примене Директиве 2004/35/ЕЗ и примене правних правила државе чланице Суд правде Европске уније разматрао је у случају *Raffinerie Mediterranae (ERG) SpA v Ministero dello*

181 *Ibid*., члан 8, став 4, тач. (а) и (б).
182 *Ibid*., члан 14, став 1.
183 Закон о заштити животне средине, члан 106.

Sviluppo economico.[184] Случај се односи на регион у Сицилији у коме су се од 60-их година налазили погони за прераду нафте водећих нафтних компанија. У периоду од готово 40 година, регион је био изложен континуираној контаминацији штетним материјама и већем броју акцидената. Током 1999. године, на основу Министарског декрета којим је ово подручје проглашено као место од националног значаја, орган управе надлежан за послове заштите животне средине, наложио је хитне мере ремедијације у циљу деконтаминације обалног земљишта. Нафтне компаније су биле у обавези да примене мере деконтаминације и друге мере које су неопходне да би се морско дно и обално подручје вратили у стање пре него што су ове компаније започеле са активностима, као и да уклоне контаминирани талог до дубине од 2 метра. Надлежни орган управе је у одлуци од 21. јула 2006. године, којом су додатно прецизиране неопходне мере, упозорио компаније и на то да ће, у случају да нафтне компаније не предузму мере ремедијације и деконтаминације, надлежни орган управе то учинити о њиховом трошку. Сматрајући да су трошкови предузимања мера сувише високи, представници компанија су изјавили тужбу јула 2007. године. Суд је усвојио тужбу сматрајући да приликом одређивања мера које треба спровести није утврђен износ штете у животној средини, па се није могао ни правилно применити принцип загађивач плаћа. Виши суд је априла 2008. године поништио ову одлуку. Узимајући у обзир последице одлагања мера ремедијације и деконтаминације по животну средину, Виши суд је наложио органу управе, који је донео првостепену одлуку, да одреди мере које одговарају новом стању животне средине. Након тога је уследила нова тужба нафтних компанија. Виши суд је био у позицији да одлучује о томе да ли примена принципа загађивач плаћа, који је нормиран Директивом 2004/35/ЕЗ, преклудира право надлежних органа да затраже примену мера од лица која су тренутни власници области у којој је настала штета у животној средини, а која обухвата и наслеђени, историјски отпад и да ли је у овом случају надлежни орган у обавези да идентификује страну која је одговорна за загађење које је довело до штете. Осим тога, Виши суд је расправљао и о томе да ли надлежан орган власти има право да наложи извршење неопходних мера за отклањање штете у животној средини компанији која је преузела управљање облашћу на којој се налази историјски отпад, а да претходно не утврди да ли постоји узрочна веза између активности те компаније и настанка штете, као и да ли постоји обавеза да се докаже да је штета настала кривицом или немарним понашањем одговорног лица.[185]

184 Случај *Raffinerie Mediterranae (ERG) SpA v Ministero dello Sviluppo economico*, C- 378/08, пресуда од 9. марта 2010. године. *http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=79751&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=53833*, 30. јун 2014.

185 Elizabeth Fisher, Bettina Lange, Eloise Scotford, *Environmental Law*, Oxford University Press, 2013, стр. 362-363.

Одлучујући о питањима у вези са применом Директиве 2004/35/ЕЗ и њеног односа са националним законодавством Суд правде Европске уније је изнео следеће мишљење. Директива 2004/35/ЕЗ нормира обавезу утврђивања узрочне везе између активности које су довеле до настанка штете и оператера. Ова директива, међутим, не уређује начин на који ће узрочни однос бити утврђен па се, у складу са чланом 175 Уговора о функционисању Европске уније, на то питање примењује право државе чланице.[186] У складу са националним правним правилима, држава чланица може да одреди мере за отклањање штете у животној средини на основу претпоставке да узрочна веза између оператера и активности која је довела до штете постоји због чињеице да се постројење налази у непосредној близини места на коме је настала штета.[187] Имајући у виду да примена принципа загађивач плаћа подразумева одређивање обавезе накнаде која је заснована на доприносу који је тај загађивач имао на настанак штете у животној средини, претпоставка мора имати и одређене елементе које је оправдавају. У том смислу, надлежни орган мора да пронађе веродостојне доказе, што нпр. може бити чињеница да се постројење налази у близини места на коме је настала штета, а да су на месту штете, као узрочници, пронађене супстанце које се користе у том постројењу током обављања активности.[188] На тај начин, надлежни орган утврђује узрочну везу између активности оператера и дифузног извора загађења, па се у складу са чланом 4, став 5 Директиве 2004/35/ЕЗ она може применити.

Ако национални суд државе чланице применом утврди постојање узрочне везе у наведеном смислу, неопходно је водити рачуна и о томе да се, у складу са чланом 3, став 1, тачка (б) Директива 2004/35/ЕЗ примењује на штету нанету заштићеним врстама и природним стаништима која је проузрокована било којом професионалном делатношћу, осим оних делатности наведених у Прилогу III Директиве, и на сваку опасност од штете настале због било које од тих активности, ако је оператер поступио намерно или из непажње. Ово правило не важи ако је реч о штети у животној средини која је настала као последица обављања активности наведених у Прилогу III Директиве, када оператер одговара за штету у животној средини и било ком њеном медијуму по принципу објективне одговорности. Стога се отвара питање, да ли је у овом случају потребно утврдити постоји ли субјективна одговорност оператера за наношење штете или је оператер одговоран по принципу објективне одговорности. Другим речима, да ли је реч о активности која спада у активности наведених у Прилогу III Директиве. Како је реч о оператеру који обавља активности у области енергетике и хемијске индустрије, и како је реч о постројењу које подлеже

186 Случај *Raffinerie Mediterranae (ERG) SpA v. Ministero dello Sviluppo economico*, параграф 55.
187 *Ibid.*, параграф 56.
188 *Ibid.*, параграф 57.

издавању интегрисане дозволе у складу са Директивом 96/61 о интегрисаном спречавању и контроли загађења у животној средини, Суд правде Европске уније је изнео мишљење да се ради о једној од активности које су наведене у Прилогу III Директиве. То даље значи да надлежни орган нема обавезу да пре него што одреди мере превенције и ремедијације утврди да ли постоји субјективна кривица оператера.[189]

4.4. Директива 2008/99/ЕЗ о заштити животне средине путем кривичног права

Прописивање кривичних дела и казни се у праву Европске уније углавном сматра прерогативом држава чланица. Међутим, имајући у виду карактер еколошких кривичних дела, чињеницу да еколошка штета има ефекте и ван граница појединe државе, као и велики број кривичних дела које чине међународне корпорације кривичноправна заштита животне средине у последњој деценији се у великој мери заснива на примени модела који овом питању дају транснационални карактер. Један од најважнијих извора заштите животне средине путем кривичног права у Европској унији јесте Директива 2008/99/ЕЗ.[190] Директива 2008/99/ЕЗ полази од стандарда утврђених Конвенцијом Савета Европе о кривичноправној заштити животне средине (1998), о којој је било речи у делу 2 ове монографске студије.[191] Чињеница да Конвенција Савета Европе о кривичноправној заштити животне средине још увек није ступила на снагу, даје овој Директиви још већи значај.

Директива 2008/99/ЕЗ је усвојена као одговор држава чланица Европске уније на пораст броја кривичних дела против животне средине и несагледивих последица ових дела које превазилазе границу државе у којој су причињена. Анализа система санкција за ова кривична дела показује неефикасност кривичног законодавства у области заштите животне средине, што значи да систем који је постојао пре доношења Директиве 2008/99/ЕЗ није давао довољно гаранција за поштовање закона у вези са заштитом животне средине. Како се наводи у Преамбули Директива 2008/99/ЕЗ, „такво поштовање закона би се могло и требало ојачати постојањем кривичних санкција којима се показује друштвена осуда квалитативно другачије нарави у поређењу са мерама заштите које су успостављене у оквиру управног и грађанског права".

189 Случај *Raffinerie Mediterranae (ERG) SpA v Ministero dello Sviluppo economico*, параграф 62.

190 *Directive 2008/99/EC on the protection of the environment through criminal law*, од 19. новембра 2008. године. *http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:328:0028:0037:EN:PDF*, 1. јул 2014.

191 *Convention on the Protection of Environment through Criminal Law, CETS* бр. 172. *http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?CL=ENG&CM=1&NT=172*, 24. јун 2014.

4.4.1. Шта се сматра кривичним делом у смислу Директиве 2008/99/ЕЗ о заштити животне средине путем кривичног права

Ова директива уводи само основне стандарде кривичноправне заштите животне средине, при чему не улази у материју дефинисања појединих кривичних дела, као ни врсте санкција за кривична дела у вези са животном средином. Уређење ових питања је у надлежности држава чланица. Прилог А и прилог Б садржи попис законодавства Европске уније које је већ усвојено, чије кршење представља незаконито понашање у складу са Директивом 2008/99/ЕЗ и које би требало да буде предмет кривичноправне заштите на нивоу држава чланица. Незаконитим понашањем за које се утврђују кривичне санкције се сматра и кршење закона или одлуке органа управе који су донети у циљу примене правила Европске уније наведених у Прилогу А и Б.[192]

У складу са Директивом 2008/99/ЕЗ, државе чланице имају обавезу да нормама националног права осигурају да ће одређене радње бити сматране кривичним делима, без обзира на то да ли су учињена са умишљајем или из нехата. Реч је о:[193]

(а) Испуштању, емисији или увођењу материја или јонизујућег зрачења у ваздух, земљиште или воду, ако то доводи или може да доведе до смрти или озбиљне повреде неког лица, или ако би то причинило значајну штету за квалитет ваздуха, земљишта, воде, флору и фауну.

(б) Сакупљању, превозу, збрињавању отпада, спровођењу надзора и контроле поступања са отпадом или радњама у вези са посредовањем у управљању отпадом, ако то доводи или може да доведе до смрти или озбиљне повреде неког лица, или ако би то причинило значајну штету за квалитет ваздуха, земљишта, воде, флору и фауну.

(в) Отпремању отпада, у складу са применом Уредбе 1013/2006/ЕЗ о пошиљкама отпада, у „количини већој од незнатне".[194] Постојање кривичног дела не зависи од тога да ли је реч о појединачној пошиљци или о више пошиљака које су повезане.

192 *Directive 2008/99/EC on the protection of the environment through criminal law*, члан 2, став (а), тач. i, ii и iii.
193 *Ibid.*, члан 3.
194 *Regulation (EC) No. 1013/2006 of the European Parliament and of the Council on shipments of waste*, од 14. јуна 2006. године. *http://www.ecolex.org/ecolex/ledge/view/RecordDetails;jsessionid=507D4CCBDDD5E626324EACEF2E9F5C7A?id=LEX-FAOC065175&index=documents*, 2. јул 2014. године.

(г) Раду постројења у којем се одвија опасна делатност или у којем се налазе или се користе опасне материје, ако опасне делатности и опасне материје ван постројења доводе или могу да доведу до смрти или озбиљне повреде неког лица, или значајну штету за квалитет ваздуха, земљишта, воде, флору и фауну.

(д) Производњи, преради, руковању, коришћењу, држању, складиштењу, превозу, увозу, извозу или одлагању нуклеарних материја и других опасних ствари које доводе или могу да доведу до смрти или озбиљне повреде неког лица, или значајне штете за квалитет ваздуха, земљишта, воде, флору и фауну.

(ђ) Убијању, уништавању, поседовању или узимању јединки заштићених врста дивље флоре и фауне или флоре, као и трговању јединкама заштићених врста дивље флоре или фауне или њиховим деловима или прерађевинама осим у случајевима када је реч о незнатним количинама таквих јединки, при чему предузимање те активности има незнатан утицај на стање очувања врсте.

(е) Сваком понашању којим се нарушавају станишта унутар заштићеног подручја.

(ж) Производњи, увозу, извозу, стављању у промет или коришћењу материја које оштећују озонски омотач.

Имајући у виду тежину кривичних дела, државе чланице имају обавезу да санкционишу и подстицање и помагање у њиховом извршењу.[195]

195 *Directive 2008/99/EC on the protection of the environment through criminal law*, члан 4.

4.4.2. Одговорност правних лица за кривична дела у смислу Директиве 2008/99/ЕЗ о заштити животне средине путем кривичног права

У последње време је забележен већи број случајева у којима се као починиоци незаконитих радњи у вези са животном средином не појављују само појединци, већ и правна лица и мултинационалне компаније. Реч је о кривичним делима у области незаконите трговине заштићеним врстама, незаконите трговине супстанцама које могу имати негативан утицај по озонски омотач, трговина ретким тропским врстама дрвећа, незаконито уклањање отпада, и сл.[196] То је отворило и питање да ли правна лица могу бити одговорна за ова кривична дела у вези са заштитом животне средине. У складу са чл. 5 и 7 Директиве 2008/99/ЕЗ, државе чланице имају обавезу да предузму „све потребне мере" како би осигурале да се учиниоци наведених кривичних дела кажњавају „ефикасним, пропорционалним и одвраћајућим" санкцијама.[197] Даље се отвара и питање да ли се формулацијом „све потребне мере" избегава обавеза нормирања кривичне одговорности правних лица на нивоу држава чланица и да ли држава чланица испуњава обавезе из Директиве 2008/99/ЕЗ ако нормира управноправну и грађанскоправну одговорност правних лица, сматрајући да су предузете мере којима се дела у вези са нарушавањем животне средине кажњавају „ефикасне, пропорционалним и одвраћајуће".[198]

Директивом се уводи и одговорност правних лица за наведена кривична дела која постоји ако је дело причинило било које лице које има водећи положај у правном лицу, без обзира на то да ли је деловало самостално или у име правног лица, а кривично дело је причињено у корист правног лица.[199] Правним лицем се сматра сваки субјект права који у складу са националним правом има статус правног лица. При томе се, правним лицем не сматрају органи који извршавају функције државне власти, као ни органи међународних организација.[200]

Директива 2008/99/ЕЗ, такође, прописује да ће против физичких лица која су починила кривична дела у вези са заштитом животне средине или подстицала њихово извршење бити покренут кривични поступак без обзира на то што је за кривично дело утврђена одговорност правног лица.[201]

---

196 Ludwig Krämer, *EU Environmental Law*, Sweet and Maxwell, 2012, стр. 413.

197 *Directive 2008/99/EC on the protection of the environment through criminal law*, члан 5 и 7.

198 У упоредном праву наилазимо на став да је чланом 7 дозвољена могућност да државе чланице на националном нивоу не нормирају кривичну одговорност правних лица за дела у вези са заштитом животне средине. Elizabeth Fisher, Bettina Lange, Eloise Scotford, *Environmental Law*, Oxford University Press, 2003, стр. 341.

199 *Directive 2008/99/EC on the protection of the environment through criminal law*, члан 6.

200 *Ibid.*, члан 2, став (г).

201 *Ibid.*, члан 6, став 3.

5. ГРАЂАНСКОПРАВНА ЗАШТИТА ПРАВА НА АДЕКВАТНУ ЖИВОТНУ СРЕДИНУ У СРБИЈИ

5.1. Инструменти грађанског права у заштити права у области животне средине

Заштита имовинских права у Србији реализује се у грађанском поступку пред судом. Правни оквир за заштиту ових, иначе, уставних права садржан је у прописима материјалног права, стварноправног и облигационоправног карактера, док је сам поступак дефинисан прописима процесног карактера.

Прописи грађанскоправног карактера не регулишу, експлицитно, имовинску заштиту у области заштите животне средине. Заштита ових права реализује се, нпр. општим инструметима у области накнаде штета[202] или институтом суседских права одн. службеностима у оквирима регулисања својинско правних односа[203] и сл. Ради се, заправо о класичним инструментима заштите својинскоправног и облигационоправног карактера.

Очигледно је да позитивном регулаторном оквиру, утемељеном на класичним инструментима и институтима стварноправног и облигационоправног карактера, недостаје засебна област заштите права са елементима животне средине. Разлоге треба тражити у чињеници да област заштите животне средине и права на одговарајућу, адекватну одн. здраву животну средину и животно окружење представља младу грану у глобалном упоредноправном оквиру али и да свест о потреби регулисања правних односа у области заштите животне средине у грађанском поступку још увек није достигла ниво који подстиче на законодавну активност ради њиховог уређења.

Са друге стране, убрзани развој технологија, сваколика идустријализација са дисбалансима који се огледају у прекомерним енергетским потребама и потребама за експлоатацијама ресурса, као и увећање економских и социјалних потреба, представљају реалне претње, са очигледним одн. потенцијално тешким или несагледивим негативним последицама по животну средину и последична

202 Вид. Закон о облигационим односима.

203 Вид. Закон о основама својинско правних односа.

имовинска, социјална, економска права која из права на здраву одн. адекватну животну средину произлазе. Ови нови односи, стања, потребе и последице морају неминовно довести до развоја права које ће регулисати такве ситуације (одговорност за класичну штету нанету животној средини, објективна одговорност за мерљиву и „немерљиву" штету, финансијски инструменти обезбеђења од штета, питање историјске одговорности одн. поделе одговорности итд.).

Уз то, стремљење европским интеграцијама, такође, намеће потребу усклађивања унутрашњег регулаторног оквира са развијенијим правним моделима заједнице народа и држава којој се тежи. Процес хармонизације правног система Србије са правним системом Европске уније, који је у току, требало би да унесе новине и у област грађанскоправних односа са елементима заштите права из области животне средине, утолико што је овај процес, деценију уназад, већ изражен у интензивном развоју правне регулативе животне средине Србије управноправног карактера у складу са међународним стандардима.

Заштита права са елементом права животне средине у грађанском судском поступку, у оквиру позитивноправног регулативног оквира, изложена је својеврсним изазовима, који су, најмање, последица: неизбалансираног правног оквира (на шта је само начелно указано); примене класичних правних института који на јединствен начин уређују одређене правне области, неуважавајући специфичности поступка са елементом права на заштиту животне средине; непостојања нових правних института који би омогућили ефикаснију, економичнију, благовременију заштиту поменутих права; специфичне позиције положаја учесника у поступку итд. Поменуте особености налажу потребу изналажења одговарајућих решења, предлога о примени права, начина за превазилажење препрека у приступу правосуђу одн. чињење ових поступака доступнијим ради правилнијег развитка судске праксе у материји права заштите животне средине, у оквиру судске надлежности.

5.1.1. Шта се сматра парницом са елементом права животне средине

Како је већ наговештено, регулатива грађанскоправног карактера не дефинише појам парнице са елеметном права из области заштите животне средине. Не би требало да буде сумње да су „еколошке парнице"[204] оне у којима се штите грађанскоправни односи који проистичу из проузроковања штете у

204 Употреба појма „еколошка" парница теоријски је крајње спорна. Под овим појмом, „усвојеним" само за потребе ове публикације а у циљу приближавања читаоцу од. поједностављења, подразумевају се различити поступци који за предмет имају заштиту права на здраву, одговарајућу, адекватну животну средину и окружење као и заштиту имовинских права у овој области.

елементима животне средине (ваздуху, води, атмосфери, тлу одн. земљишту, природним вредностима, билодиверзитету и његовим компонентама); потом, штете по животну средину које су последица различитих фактора, као што су супстанце, различити штетни облици енергије, бука, зрачења; потом штете које су последица техничких и технолошких активности одн. мера, као и административних мера и активности (планови, програми који доводе до штетних последица по елементе животне средине); штете по здравље и безбедност људи које су последица дејстава напред наведених фактора; штета од последица наведених фактора у имовини одн. штета која је последица стања елемената животне средине на које су негативно деловали напред наведени фактори, активности и мере. Предмет еколошке парнице су и захтеви да се штетник уздржи од активности од којих прети опасност по елемент животне средине, одн. од којих је наступила таква штета. Потом, парнице са захтевима ради забране одређених делатности од којих прети опасност „еколошке" штете одн. ради престанка дејства штетних последица које су већ наступиле.

Специфичности „еколошких парница" огледају се у процесноправном положају странака у поступку одн. економском положају и капацитетима странака у поступку; сложеностима у доказивању основаности тужбених захтева; обезбеђењу доказа; вештачењу; трошковима поступка итд.

5.2. Странка у грађанском поступку са елементом заштите животне средине

Појам странке у грађанском поступку регулисан је главом IV Закона о парничном поступку Републике Србије.[205] На њен положај у поступку, међутим, утичу и друге одредбе закона. Одредбом да свако физичко и правно лице може бити странка у грађанском поступку штите се, без изузетака, темељна имовинска права свих лица на имовину и њену заштиту. Ова права произлазе из правне способности лица. Право лица да буде странка у поступку се признаје сваком, без обзира на капацитет пословне способности, а уз ограничење у самосталности, у предузимању процесних радњи. Утолико су одредбе о правној, парничној и пословној способности странака у поступку, суштински, једнаке за све.

205 Закон о парничном поступку РС, *Службени гласник РС*, бр. 72/11.

5.2.1. Страначка способност специфичких облика удруживања

За поступак са елементом заштите права животне средине од значаја су одредбе о страначкој способности облика удруживања који немају својство правног лица. Ради се о разним модалитетима неформалних група које немају претпостављену страначку способност. Одредбе Закона о парничном поступку у односу на ову категорију донекле су специфичне и као такве подлежу оцени. Одредбом члана 74, став 4 ЗПП прописано је да, суд, изузетно, може решењем, са правним дејством у одређеној парници[206] признати страначку способност и облицима удруживања и организовања који немају општу страначку способност, ако утврди да, с обзиром на предмет спора, испуњавају битне услове за стицање страначке способности, а нарочито, ако располажу имовином на којој се може спровести извршење. Произлази да је суд овлашћен утврђивати „имовински капацитет" ових група да буду носиоци обавеза у поступку одн. утврђивати вредност имовине која је довољна и подобна да се над њом спроведе извршење (за случај губитка спора), од чега зависи и одлука о признавања својства странке у поступку. Наведена одредба трпи одређене критике:

- Закон у конкретном случају не прави разлику о признавању активне и пасивне легитимације али би се без дилеме могло закључити да се у конкретном случају ради о условима за признавање својства тужиоца у поступку;
- ова одредба ставља неформалне групе грађана у неравноправан положај у односу на физичка и правна лица код којих није предвиђено утврђивање својеврсног „имовинског цензуса" за учешће у поступку;
- у поступцима са елеметном штете у животној средини овај захтев добија свој пун негативни смисао. „Еколошке парнице" по природи ствари, одн. врстама и обиму штета које могу настати спадају у поступке велике вредности спора, са последицама у виду високих трошкова поступка. Осим високих трошкова судских такси и трошкова заступања, у оваквим парницама се често ради о специфичним видовима штета (нпр. помор живог света, штета од осциловања тла, штета од штетних дејстава гасова, хемикалија итд.) за шта је, ради утврђивања узрочно-последичне везе између радње штетника и настале штете потребно предузети, каткад екстремно скупа, компликована, мултидисциплинарна, комисијска вештачења. Ригидна примена наведене одредбе могла би довести до претходног

206 Дејство *operabantur in particulari iudicio.*

(хипотетичког) утврђивања трошкова судског поступка, а потом захтева да се докаже постојање имовине која би покрила наведене трошкове, што је, са аспекта примене стандарда о доступности правосуђа, неприхватљиво.

- из одредбе члана 74, става 4 ЗПП произлази и право туженог да од суда захтева претходно испитивање процесних капацитета тужиоца, на напред наведени начин. Тиме се тужени ставља у битно погоднију позицију од тужиоца, и пре упуштања у парницу.
- домети и последице примене ове законске норме спорни су и из угла њеног спровођења у пракси. Није јасно на који начин би суд, и за случај да утврди да група грађана из члана 74, став 4 ЗПП располаже имовином и стекне својство странке у поступку, могао током поступка контролисати одн. ограничавати странку у праву да слободно располаже том имовином, ако је суд уопште овлашћен да регулише ово питање. Утолико није јасно ни да ли је суд овлашћен да у смислу одредбе члана 79 ЗПП, по службеној дужности, и током поступка, пази да ли неформална група грађана којој је признато својство странке, због промена у свом имовном стању, умањењем имовине, и надаље може да буде странка у поступку.

Одредба члана 74, став 4 ЗПП, уз све ограде о могућности њене практичне употребне вредности, свакако има негативни капацитет да поједине учеснике у поступку (какве су неформалне групе грађана одн. други облици организаовања који немају својство правног лица) стави у неравноправан положај у односу на остале странке у поступку. Ипак, чини се да се ова одредба у судској пракси не тумачи у свом дословном значењу и ригидно како би, несумњиво, могла да се примени. Због тога у пракси судова, исправно, нема већих проблема у признавању страначке легитимације различитим облицима удруживања и тако би требало и да остане.

5.2.2. Положај удружења грађана као странке у поступку

Удружења грађана која се баве заштитом животне средине („еколошке" невладине организације) имају статус правних лица. Утолико нема практичних и законских ограничења за стицање страначке легитимације за учешће ових лица у судским поступцима, у складу са општим правилима поступка. Положај ових невладиних организација регулисан је и кровним и другим секторским прописима у области животне средине, као и међународним актима одн. уговорима.

5.2.3. Заинтересована јавност у грађанском судском поступку

Закон о парничном поступку не садржи појам заинтересоване јавности. Ради се о институту међународноправног карактера, који је у односу на заинтересовану „еколошку" јавност дефинисан Конвенцијом о доступности информација, учешћу јавности у одлучивању и праву на правну заштиту у питањима животне средине (Архуска конвенција), ратификованом у Србији и, као таквом, саставним делом правног система Србије. Овај институт инкорпориран је у наш правни систем и кроз сет прописа из области заштите животне средине.[207] Поставља се питање да ли су стандарди Архуске конвенције примењиви у грађанском судском поступку.

Према Конвенцији из Архуса (члан 2, став 4.), под појмом „јавност" подразумева се једно или више физичких или правних лица, и у складу са националним законодавством или праксом, њихова удружења, организације и група (општа јавност). Истим чланом, али ставом 5 одређен је и појам „заинтересована јавност" и њу чини јавност (из става 4) која је угрожена или ће вероватно бити угрожена или има интерес у доношењу одлука које се тичу животне средине, при чему за невладине организације које промовишу заштиту животне средине важи претпоставка заинтересованости за учешће у поступку. Одредбом члана 9, став 3 Конвенције (правна заштита) прописано је да држава обезбеђује припадницима јавности одн. заинтересоване јавности, под условима које уређује национално законодавство, доступност судским поступцима којима се оспоравају чињења одн. пропусти који су у супротности са одредбама националног законодавства, а тичу се животне средине. У области управног права, па и приступа управном судском поступку, нема дилеме о страначком капацитету заинтересоване јавности, са претпоставком правног интереса за учешће у поступку. У материји грађанскоправних односа ствар није тако једноставна. Суштински, поставља се питање може ли невладина организација која нема правни интерес дефинисан прописима грађанског процесног карактера (нпр. није директно оштећена штетним догађајем) стећи активну легитимацију за учешће у поступку применом и тумачењем стандарда садржаних у конвенцији из Архуса. И да ли је претпоставка заинтересованости за учешће у поступку, прописана Архуском конвенцијом и секторским прописима у области заштите животне средине, довољна за стицање страначке легитимације. У поступку накнаде штете предмет тужбеног захтева је обавеза штетника на реституцију одн. на накнаду штете причињене оштећеном тужиоцу. У поступку ради заштите од емисија одн. имисија предмет тужбеног захтева је захтев да се други уздржи од радњи одн. да откони узроке који потичу од његове непокретности а којима се отежава коришћење

207 Нпр. Закон о заштити животне средине; Закон о процени утицаја на животну средину.

других непокретности одн. којима се проузрокује штета. Основна претпоставка за стицање активне легитимације у наведеним случајевима је одређени однос тужиоца према ствари којој прети или је наступила штета (право својине, коришћења, државина и сл.). Зато би се тешко могло закључити да су одредбе Архуске конвенције о претпоставци страначке легитимације за еколошке невладине организације довољне да се овим правним лицима да страначки статус у поступку а да при томе управо то правно лице, по општим правилима о стицању страначког тужилачког својства, не трпи штету. Утолико би свако разматрање овог питања, широким тумачењима постојећих норми, а без измена унутрашњег правног оквира, остало у домену теоретисања. Једини изузетак могао би се односити на стицање својства тужиоца у поступку заснованом на примени одредбе члана 156 Закона о облигационим односима, о чему ће касније бити речи.

5.2.4. Положај тужиоца у односу на Републику Србију

Осим општим одредбама закона, однос тужиоца према Републици Србији, јединицама локане самоуправе и јединицама територијалне аутономије регулисан је на посебан начин и одредбом члана 193 Закон о парничном поступку. Иницијално, до измена закона из 2014. године, позиција будућих тужилаца у спору против државе била је знатно другачија него у било ком другом поступку. У том смислу, лице које намерава да поднесе тужбу против државе било је обавезно да пре подношења тужбе достави Републичком јавном правобранилаштву предлог за мирно решење спора, уз одређене изузетке везане за постојање преклузивних рокова за подношење тужби. Уз то, будући тужилац је морао држави оставити рок од 60 дана за одговор на понуду. Примена наведене одредбе закона довела је до великог броја решења о одбачају тужби, као преурањених. Судска пракса (вероватно из разлога просте опортуности) је одбијала да као предлог за мирно решење спора третира поднеске поверилаца државним органима са захтевом за добровољну исплату дуга са опоменом пред утужење, јер такви поднесци нису адресирани надлежном правобранилаштву или нису формално насловљени као предлог за мирно решење спора. Ова одредба, спорна из угла уставности, одн. једнакости странака пред законом, мењана је изменама закона из 2014. године, на тај начин што је лицима која претендују на позицију тужиоца остављена могућност (а не обавеза) достављања предлога за мирно решење спора. Несумњиво је на овај начин отклоњена обавеза странака да пре покретања спора понуди предлог ради мирног решења спора али и даље није јасан смисао и домет ове одредбе, с обзиром да и

Закон о јавном правобранилаштву[208] садржи готово идентичну одредбу којом је предвиђена факултативна могућност странака да споразумно реше спорни однос али са краћим роком од 30 дана за одговор на понуду. Коначно, странкама, по општим принципима грађанског права и иначе стоје на располагању могућности мирног решења спора, што наведене одредбе закона додатно обесмишљује.

5.2.4.1. Положај тужиоца у парници са елементима заштите права животне средине у односу на Републику Србију

Наизглед је релативно мало правних ситуација у којима би се Република Србија одн. локална или територилана управа могли појавити на страни туженика у оваквом поступку. Ипак, имајући у виду да Република Србија свакако одговара за штету која би трећим лицима била причињена у раду органа државне управе, по објективним критеријумима, то ни могућност тужбе против државе, за штету причињену животној средини, није искључена (нпр: штета која је последица издате незаконите грађевинске дозволе, штетне последице незаконитог решења о сагласности на студију утицаја на животну средину, штетне поседице издате незаконите дозволе за третман опасног отпада итд).

Грађанскоправни прописи садрже и друге рестрикције одн. услове, који се као претходна питања појављују пре подношења „еколошке“ тужбе суду или су од значаја за успех у спору. Каткад се ови услови тичу предузимања неких других радњи, вођења других поступака, док се, са друге стране вођење судског грађанског спора, као и питање успеха у спору веже за правне стандарде или институте специфичне за управо ову врсту спорова (обим штете, обављање општекорисне делатности, границе прекорачења загађења, ослобађајуће околности итд).

208 Закон о јавном правобранилаштву, члан 12, став 2.

5.3. Трошкови поступка који су карактеристични за парнице у вези са животном средином

5.3.1. Парнични трошкови и трошкови у поступку обезбеђења доказа

Трошкови грађанског поступка (парнични трошкови и трошкови у поступку обезбеђења доказа)[209] су издаци учињени у току или поводом поступка. Они обухватају трошкове судских такси, као и трошкове лица којима закон признаје право на награду (сведоци, вештаци) и адвокатске трошкове. Опште је правило да свака странка претходно сама сноси трошкове које је проузроковала својим радњама. Ово стање траје до окончања поступка одн. решења о трошковима поступка, којим се мериторно решава о томе ко је у обавези да сноси трошкове конкретног поступка. Питање трошкова поступка у парницама са „еколошким" елементом има свој посебан значај због велике вредности спорова. Ово је посебно изражено код тужби за накнаду штете, када вредност спора диктира укупне трошкове поступка, који често превазилазе реалне могућности оштећених тужилаца. Регулатива о судским таксама новијег је датума али и судска пракса, на жалост, драстично погоршава положај оштећених одн. тужилаца у грађанским поступцима. У том правцу, Закон о судским таксама одн. таксена тарифа се појављују као ограничавајући фактор у заштити еколошких права пред грађанским судом, до мере онемогућавања странака у приступу правосуђу ради заштите имовинских права и интереса. Намеће се и питање превазилажења проблема у приступу правосуђу који су последица, до апсурда, високих таксених обавеза.

5.3.2. Судске таксе

Закон о судским таксама са таксеном тарифом[210] регулише таксену тарифу у судским поступцима. Одредбе овог закона трпе знатну критику због своје ригорозности и потпуног неуважавања економских потенцијала таксених обвезника, при чему таксена обавеза примарно погађа тужиоца, дакле лице које судским путем штити права за које сматра да су му повређена, чиме се погодује положају туженика у поступку. Чини се да поступцима који у себи носе елемент заштите „еколошких" права, судске таксе у још већој мери дестимулишу заштиту еколошких права и чине претежни део трошкова судског поступка.

209 Закон о парничном поступку, глава XII.

210 Закон о судским таксама са таксеном тарифом, *Службени гласник РС*, бр. 93/12.

Општим одредбама овог закона прописано је да судске таксе плаћају лица по чијем предлогу или у чијем интересу се предузимају радње у судском поступку. Осим таксе на тужбу, обвезник плаћања таксе на првостепену одлуку, без обзира на успех у спору такође је тужилац. Независно од успеха у поступку по жалби или вандредном правном леку, обвезници плаћања ових такси су подносиоци жалбе одн. ванредног правног лека.

Одредбама закона о ослобађању од плаћања трошкова регулисане су ситуације у којима таксени обвезник не плаћа судску таксу односно када може бити одлобођен од обавезе плаћања таксе. Разлоге за факултативно ослобађање од таксене обавезе употпуњују одредбе Закона о парничном поступку о ослобађању од таксене обавезе у случајевима када суд утврди да би таксеном обвезнику и члановима његовог домаћинства, плаћањем таксе, била угрожена социјална сигурност, што се на предлог странке утврђује од случаја до случаја.

Одредбом члана 9 Закона одређено је, међутим, да су од плаћања судских такси, између осталих,[211] ослобођени и Република Србија, државни органи и посебне организације, органи аутономне покрајине и локалне самоуправе. Закон је на наведени начин државу одн. државне органе ставио у битно повољнији положај у односу на „обичне“ странке против којих се појављује у судским поступцима, са последицом нарушавања уставног принципа једнакости пред законом. Уз уважавање чињенице да држава не наплаћује од саме себе, интерес уставности одн. једнакости странака пред судом морао би бити уважен када се у поступку са једне стране појављују државни органи а са друге физичка или правна лица, и то ослобађањем од плаћања трошкова свих учесника у поступку. Ово, наравно, подразумева одговарајуће измене регулативног оквира.

Одредбе Закона о ослобађању плаћања судске таксе (глава 2. Закона) не регулишу могућност ослобађања од таксене обавезе правних лица. Ово може имати тешке последице по положај правних лица у поступцима са елементом заштите права животне средине.

Поред свега наведеног, закон не нуди могућност, суштински ефективног, продужења рокова за плаћање такси нити умањења прописаних такси, што овом правном акту даје крајње ригидан карактер.

211 Црвени крст, лица која захтевају исплату минималне зараде, издржавана лица у поступцима у вези законског издржавања.

Прилог: Преглед судских такси и адвокатске тарифе за неке радње у поступку

Табела која је у прилогу приказује однос удела судских такси и награда за рад адвоката у трошковима поступка. На примеру поступка за вредности спора од 10.000.000,оо динара који би био вођен пред Привредним судом током 5 одржаних рочишта, са изјављеном жалбом и ревизијом на пресуду укупан износ адвокатских трошкова било би 307.500,оо динара док би износ судских такси износио 1.236.800,оо динара, дакле четвороструко више.

Када би овај поступак био вођен пред судом опште надлежности онда би укупан износ адвокатских трошкова остао исти док би износ судских такси износио 585.000,оо динара, што је и даље готово двоструко више од адвокатских трошкова.

Вредност спора 10.000.000,00	Адвокатска тарифа (поднесци)	Адвокатска тарифа (заступање)	Суд опште надлежности (такса)	Привредни суд (такса)
Тужба	30.000,оо	31.500,оо	97.500,оо	154.600,оо
Жалба	60.000,оо		97.500,оо	154.600,оо
Ревизија	60.000,оо		97.500,оо	309.200,оо
Понављање поступка	60.000,оо		97.500,оо	309.200,оо
Пресуда			97.500,оо	154.000,оо
Одлука по жалби			97.500,оо	154.000,оо
Одлука по ванредном правном леку			97.500,оо	390.000,оо

5.3.2.1. Поступак за наплату неплаћене таксе

Начин принудне наплате таксене обавезе регулисан је главом 4 Закона о судским таксама. Оне употпуњују слику о драконском карактеру норми о судским таксама које су у примени у Србији. Као такве, оне су подложне критици из угла уважавања међународних стандарда о приступу правди (правичност поступка, економичност, излагање странака што нижим трошковима поступка, ослобађање од трошкова поступка итд.).

Општу одредбу закона о року од 8 дана у коме наступа доспелост таксене обавезе, са изузецима који нису од већег значаја за ову анализу нити бит-

но побољшавају положај странке у поступку,[212] употпуњује казнена одредба о увећању иницијалне таксе за 50% у поступку извршења, уколико се наведена обавеза не измири у року. То конкретној норми даје још негативнији контекст са тешким последицама по странке, које већ, најчешће из економских разлога, нису у могућности да плате основну обрачунату таксу.

5.3.2.2. Судска пракса обрачунавања судских такси у споровима који су започети у време важења претходних таксених тарифа

Положај странака које подлежу таксеној обавези додатно је отежан начином на који судови обрачунавају таксену тарифу у предметима који су релативно старијег датума. Одредбом члана 3 Закона утврђен је моменат настанка таксене обавезе[213]. Често се дешава, у предметима који, уобичајено, трају више година, да је таксена обавеза настала у време важења раније таксене тарифе која је предвиђала више пута ниже таксе од важећих. У таквој ситуацији суд је обавезан да, уколико то није раније учинио, таксену обавезу утврди у износу који је важио по тарифи у време настанка обавезе. Судска пракса, међутим, садржи потпуно супротна и незаконита решења. Према наведеној пракси, судски налози за плаћање таксе обрачунавају се по важећој таксеној тарифи, без обзира на моменат настанка конкретне таксене обавезе, чиме се таксена обавеза странака вишеструко увећава. Разлог се крије у примени електронског програма за обрачун таксе који препознаје једино и само важећу таксену тарифу, чиме се на незаконит начин таксена обавеза странака драстично увећава.

5.3.2.3. Различити процесни положај правних и физичких лица у поступку обрачуна и наплате судских такси

Иако би се разумно могло претпоставити да законодавац приликом доношења закона није имао намеру да на различит начин уреди положај правних и фичких лица као таксених обвезника, тај положај је битно различит. Разлог је у непрецизним или недовољно квалитетним законским решењима садржаним у Закону о судским таксама и пракси дословног тумачења и примене законске норме.

Када су у питању странке - физичка лица, судска такса се обрачунава и доставља странкама у форми опомене за плаћање судске таксе. Против опомене за плаћање таксе није дозвољена жалба нити какав други правни лек. За слу-

212 Могућност одлагање плаћања у три месечне раде; рок од 30 до 90 дана за измирење обавезе за лица чије је седиште, боравиште одн. пребивалиште ван територије РС.

213 Нпр. обавеза плаћања таксе на тужбу настаје предајом тужбе суду; обавеза плаћања таксе на пресуду, објавом пресуде итд.

чај неизмирења утврђене таксене обавезе, па и када је она незаконито одн. погрешно обрачуната, по налогу суда се спроводи поступак принудне наплате дуга пред надлежним пореским органом. Странка која је физичко лице, тек по наплати таксе у пореском поступку, стиче право подношења захтева суду за наплату погрешно наплаћење таксе.[214] Међутим, штетне последице у виду принудне наплате незаконито обрачунатог износа су већ наступиле. Стога су странке - физичка лица у поступку обрачуна и наплате судске таксе лишени права на правни лек иако се у конкретном случају ради о поступку у коме се решава о њиховим имовинским правима и обавезама. Због тога су одредбе Закона о судским таксама, којим су странке - физичка лица лишени права на оспоравање одлуке нижег суда пред вишом судском инстанцом, спорне са аспекта уставности одн. права на правно средство регулисано одредбом члана 36, став 2 Устава РС.[215]

Положај странака - правних лица битно је погоднији у односу на претходну категорију. Одредбом члана 41 Закона о судским таксама прописано је да суд, када је таксени обвезник привредно друштво или друго правно лице, решењем утврђује износ неплаћене и казнене таксе, против ког решења правно лице има право жалбе у року од 8 дана надлежном другостепеном суду, с тим да жалба не задржава извршење решења одн. наплату таксе.

Прописујући битно различит положај странака, у зависности од њиховог својства одн. правне форме (уз већ истакнуте приговоре о положају државе одн. државних органа у односу на остале странке у поступку) Закон о судским таксама трпи примедбе уставног каратера, одн. неусклађености са начелом једнаке заштите права пред судом регулисаним одредбом члана 36, став 1 Устава РС.[216]

5.3.2.4. Судска управна делатност и наплата судских такси

Наплата судских такси, и поступак који ову област непосредно уређује, са свим оградама и приговорима у погледу уставности знатно оптерећују грађански судски поступак са елеметом заштите еколошких права. У оквирима судске управне делатности и надзора, примећује се знатан притисак на носиоце правосудних функција у циљу предузимања радњи ради принудног извршавања наплата судских такси. Инсистирање на ажурности у наплати судских такси често у други план ставља надзор над законитошћу у раду, законитости судских одлука,

214 Закон о судским таксама, глава 5, „Повраћај таксе".

215 Устав РС, члан 36, став 2: "Свако има право на жалбу или друго правно средство против одлуке којом се одлучује о његовом праву, обавези или на закону заснованом интересу."

216 Устав РС, члан 36, став 1: "Јемчи се једнака заштита права пред судовима и другим државним органима, имаоцима јавних овлашћења и органима аутономне покрајине и јединица локалне самоуправе."

благовремености у решавању и сл. Стога се изван сваке сумње може констатовати да законски оквир и пракса у области судских такси битно отежавају приступ правди у Србији. Утолико је правни систем Србије у несагласју са релевантним међународним стандардима о приступу правди, па и у области заштите права на адекватну животну средину која се могу заштити пред грађанским судом.

5.3.3. Трошкови награде и накнаде за рад адвоката

Ови трошкови улазе у укупне трошкове судског поступка и чине њихов значајан део. С обзиром да странке, сем у законом одређеним случајевима, немају обавезу ангажовања адвоката, то и трошкови адвокатских услуга заправо представљају факултативне трошкове поступка (за разлику од судских такси). Специфичност и сложеност судских поступака у „еколошким" правним стварима, ипак, подразумевају и ангажман адвоката специјалиста, са реалном и очекиваном последицом увећања укупних трошкова поступка.

Адвокатски трошкови регулисани су Тарифом о наградама и накнадама трошкова за рад адвоката.[217] У поступцима против државних органа, где се на страни државе појављује надлежно јавно правобранилаштво, право на трошкове по адвокатској тарифи припада и правобранилаштву, што такође утиче на укупан збир трошкова судског поступка. Како је већ наговештено, у споровима веће одн. велике вредности, какви су претежно еколошки поступци, удео адвокатских трошкова у укупним трошковима поступка, иако значајан, каткад је нижи него што би се очекивало. Осим тога, за обрачун и наплату трошкова ангажовања адвоката важе сасвим друга правила у односу на наплату судских такси, предујама за вештачења и такса за излазак суда на лице места ради увиђаја и сл. Наиме, закон овлашћује суд да, применом правног стандарда „оправданих трошкова" у сваком конкретном случају утврђује износ адвокатских трошкова који улазе у састав укупних трошкова поступка. Ово овлашћење суда схвата се као дискрециоино право судије да на основу слободне оцене одлучи о оправданости или неоправданости појединих процесних радњи које адвокат предузима. Таква пракса је спорна јер уводи арбитрарност суда у материју која је прецизно регулисана Законом о адвокатури[218] адвокатском тарифом, али и статутима адвокатских комора, којим је прекомерно тарифирање адвокатских трошкова прописано као тежа повреда дужности адвоката и угледа адвокатуре. Наведена пракса арбитрирања отвара и могућност злоупотреба, стављањем странака у погоднији положај у поступку утврђивања укупних трошкова поступка.

217 Тарифа о наградама и накнадама трошкова за рад адвоката, *Службени гласник РС*, бр. 121/12.

218 Закон о адвокатури (*Службени гласник РС*, бр. 31/11 и 24/12), члан 23, став 1: „Адвокат има право на награду и накнаду трошкова за свој рад, у складу са тарифом, коју доноси Адвокатска комора Србије".

Прилог: Проблеми у пракси обрачуна адвокатских трошкова

У пракси је чест случај да суд одбије да странци досуди трошкове поводом предлога за враћање у пређашње стање (због неуредне доставе, на пример), с којим предлогом је странка успела у поступку, налазећи да се у конкретном случају не ради о оправданим трошковима поступка.

Дешава се да суд не призна трошкове за састав образложеног поднеска, чија је садржина, по оцени суда, могла да буде саопштена и усмено на рочишту.

Интересантно је да странка незадовољна решењем о трошковима има право жалбе, која се тарифира судском таксом на жалбу, као и судском таксом на одлуку по жалби, што суштински одвраћа од изјављивања жалби, због материјалне немогућности странака да плате високе износе такси.

Опште је прихваћена пракса судова да у пресудама одн. посебним решењима о трошковима поступка, не обавезују на плаћање камата на ове трошкове за случај доцње. То доводи до немогућности странака да (без посебног поступка за наплату камате) у извршном поступку против странке која је у крајњој консеквенци обавезна да те трошкове плати, наплате и камату на наведене трошкове, због доцње у исплати.

Специфичност адвокатске тарифе се огледа и у могућности странака да са адвокатима уговоре награду за рад у сразмери успеха у спору. Ова могућност чешће је у примени код спорова велике вредности, посебно код спорова који за предмет имају накнаде штета. Закључењем оваквог уговора странка бива релаксирана од плаћања адвокатских трошкова по вредности спора, одн. плаћања током трајања парнице, све до правноснажности и извршности. Ова могућност, у релативно широкој примени у пракси, значајно умањује финансијски терет странака током поступка и повећава њихов капацитет за учешће у поступку.

Злоупотребе адвокатске професије које се односе на могућност пролонгирања поступака ради увећавања трошкова поступка одн. „надувавања“ адвокатских трошкова, иако представљају изузетке недостојне адвокатске професије, свакако представљају вид преваре клијената и кршење императивних забрана садржаних у Закону о адвокатури и етичком Кодексу адвокат-

ске професије. Наведене злоупотребе санкционисане су прописима у области адвокатуре, са тешким последицама по прекршиоце у виду забране обављања адвокатске делатности. Чини се, међутим, да пракса процесуирања оваквих и сличних злупотреба није у довољној мери развијена. Разлози често стоје у лажној еснафској солидарности према „колегама" који каљају углед професије али и у чињеници да ни суд а ни странке, у сумњи у погледу злоупотреба адвокатске професије, о томе не обавештавају или веома ретко обавештавају органе гоњења при адвокатским коморама који су овлашћени за вођење дисциплинских поступака пред комором.

5.3.4. Трошкови вештачења

Ово питање у „еколошким стварима" има изузетан значај због материје која је предмет поступака. Природа штете, утврђивање штетника, узроци штете, њен обим, последице, моменат настанка штете и њен престанак одн. моменат када је штета добила свој коначни облик, утврђивање претње штетом, идентификовање емисија, вредности имисија итд. – све су ово сложена питања за која је у материји заштите животне средине потребан мултидисциплинарни приступ у решавању. Дешава се да у појединим областима нема прописаних критеријума за утврђивање узрочно-последичних веза, да се у одговорима на ова питања морају примењивати страни стандарди или прописи (са дилемама у погледу важења страних прописа). Дешава се и да различити вештаци или комисије вештака исте ситуације вештаче на дијаметрално различити начин због различитих стандарда које приликом вештачења користе. Код појединих штета није једноставно утврдити стручни профил лица која су компетентна за вештачење или таквих професија нема на листама вештака. Коначно, „цена" вештачења у истим или сличним предметима спора варира до апсурдних размера, што је, свакако, од утицаја на коначни износ трошкова поступка.

У области вештачења не постоји тарифа према којој би унапред били познати ови трошкови. Због тога се износ трошкова одређује решењем суда у сваком конкретном случају. Цена драстично варира у зависности да ли се вештачење поверава вештаку појединцу или институцији. Поред тога, трошкови вештачења, за потпуно исти предмет вештачења, зависе и од институције којој се вештачење поверава. Различита цена вештачења посредно указује и на различит методолошки приступ у вештачењу, од недопустиво поједностављених до екстремно сложених поступака на основу којих се долази до налаза и мишљења. То доводи и до тога да се налази и мишења у истим предметима спора дијаметрално разликују од поступка до поступка.

5.3.5. Сиромашко право

Право на ослобађање од трошкова судског поступка регулисано је ЗПП а право на ослобађање од судских такси и Законом о судским таксама.

5.3.5.1. Правни положај странке која је физичко лице

Одредбом члана 168 ЗПП прописано је да ће суд ослободити (у целини или делимично) од плаћања трошкова поступка странку која према свом општем имовном стању није у могућности да сноси ове трошкове. При томе се ово ослобађање односи на трошкове судских такси, предујма трошкова вештачења, сведочења, увиђаја итд. Суд је дужан да приликом одлучивања о ослобађању процењује све околности а посебно: вредност предмета спора, број лица које странка издржава и приходе и имовину које имају странка и чланови њене породице. Суд одлучује на предлог заинтересоване странке која је у обавези да уз захтев наведе чињенице и поднесе доказе којима те чињенице потврђује. Против одлуке којом се усваја захтев, није дозвољена посебна жалба.

Ослобађање од трошкова не подразумева и ослобађање од адвокатских трошкова, уколико ослобођена странка има ангажованог адвоката. Претпоставља се да је законодавац имао у виду да је обавеза плаћања, наплате и изузетака од наплате по адвокатској тарифи регулисана прописима у области адвокатске делатности. Закон о праничном поступку,[219] међутим, овлашћује суд да странци, која нема адвоката а потпуно је ослобођена од плаћања трошкова поступка, призна, на захтев, право на бесплатну правну помоћ, ако је то нужно ради заштите права странке или када је то посебно прописано. У таквим случајевима странци се поставља тзв. „бесплатни пуномоћник“ по редоследу са листе адвоката. Награда и издаци бесплатног адвоката исплаћују се из средстава суда и чине део укупних парничних трошкова поступка.

5.3.5.2. Правна лица и „сиромашко право“

Иако Закон о парничном поступку не садржи изричиту одредбу која искључује право странке која је правно лице на ослобађање од трошкова поступка, судска пракса, без изузетака правним лицима ово право не признаје. Правни основ за овакву праксу произлази из одредбе члана 168, став 4 ЗПП, којим је прописано да суд, приликом одлучивања о „сиромашком праву“ цени све околности, а нарочито узима у обзир вредност спора, број лица које странка издржава, приходе и имовину које странка и чланови њене породице имају.

219 Закон о парничном поступку, члан 170.

Ове чињенице везане за положај, статус и имовински капацитет странке која је физичко лице определиле су судску праксу да се приликом одлучивања о сиромашком праву фокусира на физичка лица а на штету странка - правних лица. Изгледа да је оваква судска пракса подложна оцени, из следећих разлога:

- уставна категорија „једнакости пред законом" конкретизована је одредбом члана 2, став 1 ЗПП којом је прописано да странке у парничном поступку имају право на... једнаку... заштиту својих права. Једнакост странака на право на ослобађање од трошкова судског поступка није искључена ниједном одредбом ЗПП одн. одредбама о ослобађању од плаћања трошкова поступка;
- утисак је да је позитивна пракса заснована на погрешном тумачењу одредбе члана 168 ЗПП, које је несвеобухватно. Основна норма става 4 овог члана обавезује суд да приликом одлучивања по захтеву за ослобађање од трошкова поступка „цени све околности". Законодавац не покушава да таксативно пропише све ситуације од којих зависи основаност захтева, што је потпуно оправдано, јер оне проистичу из динамичних економских, пословних, друштвених, социјалних, па и природних процеса, појава, фактора, околности. Без намере да све ове разлоге сведе на меру таксативности, закон упућујућом нормом указује на околности које, између свих осталих, нарочито треба имати у виду (вредност спора, број издржаваних лица, имовинске прилике и сл). Ове околности, осим вредности спора која је независна од личности странке, природно се односе на странке које су физичка лица. И управо на тим чињеницама, судска пракса је заузела став да се „сиромашко право" може признати само физичким лицима, не уважавајући целину норме члана 168 у корелацији са забраном стављања странка у неједнак положај пред судом одн. потребом заштите једнаких права пред судом.

Стога је потребно претпоставити које све околности је суд, правилном и свеобухватном оценом, дужан да има у виду приликом одлучивања о ослобађању од плаћања трошкова поступка, када се као предлагач појављује правно лице: укупан годишњи приход у односу на вредност спора; број запослених лица код послодавца; остварени профит одн. исказани губитак; имовину правног лица; поремећаје у пословању или утицаје на пословање који су последица више силе (земљотрес, поплава) итд. Све су ово околности које у корелацији са вредношћу предмета спора могу бити од значаја за основаност захтева за ослобађање од трошкова поступка. При томе ово ослобођење може бити од свих или само неких трошкова али и привременог карактера (до отклањања

узрока који су довели до поремећаја у пословању одн. стабилизовања пословања). Из наведених разлога, чини се да не постоје регулаторне препреке које онемогућавају примену и признавање права на ослобађање од трошкова поступка правним лицима, те да би судска пракса требала да иде ка признавању овог права свим странкама које испуњавају законом предвиђене услове.

5.3.5.3. Утицај трошкова поступка на капацитет удружења грађана који се баве заштитом животне средине

Као правна лица, невладине организације трпе последице судске праксе која не признаје сиромашко право правним лицима. Положај удружења грађана, као непрофитних организација, тим пре је неповољнији. У односу на ову, неспецифичну категорију, приликом процене услова за ослобађање од трошкова поступка, у обзир би се могли узети и следећи фактори: непрофитност; пројектно оријентисано финансирање, ниска вредност имовине (уколико је организација поседује); положај који проистиче из статуса субјеката заштите животне средине; правни положај регулисан европским одн. међународним стандардима итд. Формално усвојени стандарди[220] о правној заштити у „еколошким" поступцима пред судом и органима управе обавезују државу да обезбеди да представницима заинтересоване јавности, дакле невладиним организацијама које се баве заштитом животне средине буде омогућен што јефтинија (или бесплатна) правна заштита у судским и управним поступцима са „еколошким" елементом. То би свакако подразумевало и измену у правним схватањима и судској пракси, све до измене регулаторног оквира у области трошкова поступка у корист смањења или ослобађања еколошких невладиних организација од обавезе сношења трошкова судског поступка.

5.4. Привремене мере

5.4.1. Уопште о привременим мерама

Област привремених мера регулисана је Законом о извршењу и обезбеђењу.[221] У судским грађанским поступцима који за предмет имају неки облик заштите животне средине, доступност странака (заправо тужиоца) привременим мерама је важна из више разлога, од којих су значајнији: природа тужбеног захтева који је предмет поступка; врста, обим и карактер штете; могућност заустављања или смањења штетних ефеката; могућност реституције и репарације

220 Вид. Конвенција о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима животне средине (Архуска конвенција).

221 Закон о извршењу и обезбеђењу, *Службени гласник РС*, бр. 31/11.

као вида отклањања штете; питање реалне надокнадивости одн. ненадокнадивости причињене штете; врсте и карактера штетне радње и њених дејстава итд.

Привремену меру одређује суд, на захтев странке, са дејством правноснажног решења о извршењу а спроводи је суд одн. овлашћени извршитељ (судски или приватни) пре покретања, током, као и по окончању поступка. На предлог странака, суд привремену меру може заменити одговарајућим јемством, у ком случају се привремена мера укида а на правној снази остаје јемство као средство обезбеђења.

Решењем о одређивању привремене мере обавезно се одређује и време трајања мере. Уколико се привремена мера захтева пре покретања одговарајућег поступка, суд одређује рок у коме је странка обавезна поднети тужбу ради оправдања привремене мере. Дакле, привремена мера није институт за себе - она је увек везана за конкретан поступак, тужбени захтев и потраживање које се мером обезбеђује. Привремена мера траје до истека времена трајања али се на захтев странке може продужити, али и укинути (због промењених околности које даље не оправдавају постојање мере) пре истека трајања.

Предлагач привремене мере одговоран је за штету супротној страни која докаже да је привремена мера била неоправдана или неоснована.

5.4.2. Врсте привремених мера

Закон дели привремене мере на оне које служе обезбеђењу новчаног и неновчаног потраживања.

Привремену мера за обезбеђење новчаног потраживања одређује суд уколико предлагач учини вероватним постојање свог потраживања и опасност да ће без такве мере потраживање бити осујећено или отежано у својој наплати (кумулативни захтев). Дијапазон привремених мера је широк: од забране располагања стварима, привременог одузимања ствари, забране исплате потраживања трећим лицима до одузимања новца и хартија од вредности и сл.

Ради обезбеђења неновчаног потраживања суд одређује привремену меру када предлагач учини вероватним своје потраживање и опасност да би остваривање потраживања могло бити осујећено или знатно отежано (кумулативни захтев), као и када се учини вероватним да је мера потребна ради оспречавања употребе силе или настанка ненадокнадиве штете. Врсте ових привремених мера се своде на забрану отуђења или оптерећења имовине, забрану предузимања штетних радњи, овлашћење предлагача да изврши одређену радњу о трошку супротне стране, нарочито ради успостављања пређашњег стања итд.

5.4.3. Ограничења у одређивању привремених мера

Закон искључује примену привремених мера ако се обезбеђење може спровести другим средством обезбеђења којим се постиже иста сврха. Поред овог општег правила, знатна рестрикција у одређивању ових мера се тиче и садржине одн. идентитета захтева из привремене мере и њеног односа према садржини тужбеног захтева. Осим у изузетним случајевима одн. врстама поступака (нпр. у породичним односима или државинским споровима), суд ће одбити предлог за доношење привремене мере уколико постоји идентитет захтева из привремене мере са захтевом из тужбе. Ово најмање из разлога што би усвајањем оваквог захтева суд прејудицирао будућу одлуку којом ће мериторно одлучивати о основаности тужбеног захтева као и што би привременом мером била створена нова фактичка ситуација, права и обавезе странака које немају утемељење у правоснажној судској одлуци.

У поступцима са „еколошким“ елементом ова рестрикција представља отежавајућу околност за странку која у зависности од природе тужбеног захтева може бити у потпуности онемогућена у предлагању привремене мере која би нужно морала имати идентичан захтев, као и тужбени захтев. Таква се ситуација може срести нпр. код тужби којима се захтева престанак обављања неке делатности која загађује животну средину или прети опасношћу штете, где било који други захтев из привремене мере - осим захтева за престанак обављања делатности до окончања поступка - не би могао имати никаквог ефекта. Природа захтева у судским поступцима који за предмет имају заштиту животне средине - посебно врсте штетних радњи и карактер штета које се проузрокују а које често по обиму и дејствима остављају дубок негативан траг на животну средину, природне вредности и здравље, изискују оправдану потребу промене регулаторног оквира и судске праксе, у корист проширења могућности за одређивање привремених мера, па и када се ради о идентичним захтевима из предлога за одређивање привремене мере и петитума тужбе.

5.5. Обезбеђење доказа

У „еколошким“ грађанским поступцима, посебно оним који за предмет, на пример, имају накнаду штете, захтев да се уклони опасност штете или захтев да се престане са обављањем какве делатности која производи загађење и сл. неопходно је, ради стварања услова за успех у парници, доказати да је предузета штетна радња, да је као последица штетне радње наступила штета (узрочно-последична веза), идентификовати штетника и, евентуално утврдити обим, врсту и новчани износ штете. Често је утврђење ових чињеница везано за бројне

препреке које се тичу утврђивања пасивно легитимисаног лица, времена предузимања штетне радње, механизма настанка штете, врсте штетних материја, њиховог порекла, утицаја других фактора или трећих лица на настанак и обим штете итд.

Императив парничног поступка - да тужилац уз тужбу а најкасније на припремном, односно првом рочишту за главну расправу предложи и достави све доказе који ће током поступка бити извођени - обавезује странку на прикупљање свих тих доказа пре иницирања поступка. Ово не само из разлога доказивања основаности тужбе и тужбеног захтева већ, каткад, ради утврђивања чињеничног стања потребног ради доношења одлуке о упуштању у судски поступак.

Поступак обезбеђења доказа, регулисан одредбама Закона о парничном поступку,[222] представља делотворно правно средство у поступку припреме предмета за утужење и обезбеђивања да у каснијим фазама поступка, докази који су постојали у моменту предузимања штетне радње, не буду уништени, оштећени одн. компромитовани до мере да се одлучне чињенице у поступку преко њих више не могу утврдити.

Ради се о једноставном поступку који се у фази пре покретања спора, спроводи по захтеву предлагача пред месно надлежним основним судом (пред ванпарничним судијом) а током поступка по тужби пред већем које води поступак. Једна од основних карактеристика овог поступка је хитност, која за последицу има могућност предузимања радњи у циљу обезбеђења доказа и без присуства противника предлагача. Поступак је релативно јефтин а основни трошкови који га чине тичу се судске таксе и паушала за излазак суда на лице места. Цену овог поступка могу увећати евентуални трошкови вештачења (нпр. прикупљање, узорковање, обрада и анализа узорака тла, ваздуха, загађујућих материја од стране акредитованих лабораторија) у „еколошким“ стварима. Трошкови поступка обезбеђења доказа улазе у састав укупних трошкова поступка и досуђују се странкама сразмерно успеху у спору.

Факултативно, поступак обезбеђења доказа може се спровести и пред јавним бележником, што је регулисано Законом о јавним бележницима. Овај закон, међутим, трпи знатне критике, па и у односу на портфељ јавних бележника, којима је као органима извршне власти поверен део судске надлежности, што је неприхватљиво из угла уставности.

222 ЗПП, чл. 284-288.

У поступку обезбеђења доказа присуство пуномоћника одн. адвоката није нужно и ствар је воље странке. Ангажман адвоката, међутим, може бити нужан одн. потребан у случајевима када је предмет обезбеђења доказа сложен, те је потребно да предлог за обезбеђење буде чињенично и правно перфектуиран (да садржи минимум форме која га чини уредним одн. потпуним; да садржи чињенице које треба да се докажу; доказе који треба и преко кога да се изведу; као и разлоге због којих предлагач сматра да наведене доказе неће моћи касније да изведе или ће њихово извођење бити отежано) и од чега зависи његова основаност.

Могло би се закључити да је поступак обезбеђења доказа једно од најзначајнијих средстава у обезбеђивању квантума доказа и припреми предмета за утужење у парничним стварима у области заштите животне средине, као и да у пракси нема препрека у коришћењу ове процесне могућности.

5.6. Вештачење

5.6.1. Уопште о вештачењу као доказном средству

Извођење доказа вештачењем[223] одређује суд када је ради утврђивања или разјашњења неке чињенице потребно стручно знање којим суд не располаже. Предлог за извођење доказа вештачењем потиче од странака[224] и подноси се суду уз тужбу или одговор на тужбу а најкасније на припремном одн. првом рочишту за главну расправу, у начелу, под претњом пропуштања наведеног права у каснијим фазама поступка.

5.6.2. Једноставна и сложена вештачења

Код једноставних вештачења за вештаке се одређују физичка лица, појединци одговарајуће струке са листе вештака, осим ако на листи вештака нема стручњака за одређену област вештачења, када се вештачење може поверити другом стручњаку, кога на предлог странака или по опредељењу суда (када нема сагласности странака у погледу личности вештака), одреди сам суд.

223 Закон о парничном поступку, одредбе чл. 255-275.

224 Суд је овлашћен да само у изузетним ситуацијама, предвиђеним законом (нпр. у породичним стварима) по службеној дужности одреди вештачење, с тим да то питање није од посебног значаја за предмет ове анализе.

У компликованим предметима вештачења, када се ради о налазима који подразумевају мултидисциплинаран приступ или сложене методе доласка до одговарајућих налаза, спроводи се комисијско, мултидисциплинарно вештачење, које се поверава одговарајућим установама. У области заштите права у грађанском судском поступку са елементом заштите животне средине, здравља, природе итд. суд се веома често сусреће са предметима спорова који, по сложености, далеко превазилазе општа знања којима суд, мимо правничких знања, располаже. За странке проблеми наступају већ у фази одговора на иницијално питање: има ли основа за утужење. Тада је, као својеврсно претходно питање, неопходно доказати постојање штете коју није лако ни очигледно препознати (нпр. код тровања тешким металима, или изложености нејонизујућем зрачењу); потом је неопходно утврдити узрок штете, одн. узрочно-последичну везу између штете и штетне радње (нпр. код загађења суспендованим честицама, где из конгломерата разних честица које потичу из разних извора, од којих неке нису штетне, треба издвојити оне које доводе до загађења или штете и утврдити од кога оне потичу); и коначно, потребно је утврдити механизам настанка штете и допринос појединих фактора (природних и људских) настанку штете (нпр. код оштећења непокретности услед минирања где поред сеизмике минирања постоје и други фактори који учествују у настанку штете, какви су земљотреси, подземне воде, квалитет изградње непокретности, други извори вибрација итд).

Нема дилеме да од стручног и законитог налаза и мишљења вештака, било да је појединац или установа, претежно, каткад и у целости, зависи успех странака у парници. Судска пракса, међутим, недовољно критички, олако и готово опортуно, поклања веру налазима и мишљењу вештака, са последицама по права и интересе странака и законитост самог поступка. Чест и упадљив благонаклон однос суда према вештацима, без оправданог основа, резултира и поремећајима у поступку, на пример: у виду одлагања рочишта због недоласка вештака без оправданог разлога; пролонгирања поступка због кашњења у изради налаза и мишљења; свесног пропуштања суда да примени одредбе закона о кажњавању вештака (нпр. због одбијања одговарања на поједина питања, без оправданог разлога), избегавања суда да трошкове одлагања рочишта због неоправданог недоласка вештака одреди на терет одговорног вештака и сл.

Прилог: Неки практични проблеми у вези са вештачењем у „еколошким“ предметима

- *Судска пракса не даје јасан одговор на питање где је граница иза које просто вештачење прераста у сложено, мада у том погледу не би требало да буде спора. Често се, због тога, дешава да се у очигледно сложеном предмету спора (нпр. код штета од последица минирања) одређује и спроводи вештачење по вештаку појединцу;*
- *Судови често пропуштају да воде рачуна о саставу комисије вештака, због чега долази до тога да комисија буде састављена од више стручњака исте струке уместо од стручњака различитих профила (нпр. код помора рибе који је последица пражњења хидроакумулације, суд дозвољава да комисија вештака буде састављена од машинских инжењера, што је супротно мултидисциплинарном карактеру предмета вештачења који, поред машинске струке, подразумева и ангажовање вештака биолога, ихтиолога, еколога и сл). На тај начин састав комисије вештака губи мултидисциплинаран карактер, а налаз трпи примедбе у погледу стручности.*
- *Дешава се да суд одреди вештака чији стручни профил не одговара предмету вештачења (на пример: код помора рибе ангажује се вештак биолог општег смера уместо ветшака ихтиолога, као специјалисте за рибље врсте). До овакве грешке суда готово да не долази у опште познатима предметима вештачења,[225] што посредно указује на низак степен општих знања која би суд свакако морао да поседује одн. указује на потребу едукације у „еколошким“ предметима;*
- *Вештачења у поступцима са елементом заштите животне средине, у истим предметима вештачења, бивају до апсурда различита по обиму, методологији, стручним стандардима и цени. Комисијска вештачења практично идентичног предмета спора у релативно малим вредностима предмета спора (нпр. код утврђивања штете на непокретностима од последица сеизмике минирања) пред једним судом резултују налазом и мишљењем на неколико страна, по цени од 15.000,оо динара, а пред другим, налазом на неколико стотина страна, по цени до 6.000.000,00 динара.*

225 Практично се не дешава да суд одреди лекара опште праксе да вештачи област неуропсихијатрије.

- *Има случајева у судској пракси, да странке, приликом предлагања личности вештака, посежу за захтевима којима не могу располагати. Тако се дешава да странке (посебно оне које доминирају економском снагом у поступку[226]) предлажу вештаке који су у зависном или пословном односу према њима, о чему суд, који је обавезан да се стара о законитости поступка, о томе не води довољно рачуна. Последице таквог „ангажмана" вештака су тешке по интересе савесних странака и утичу на законитост самог поступка, за који у крајњој консеквенци одговара суд.*

Чини се, у вези са овим питањем, да судови морају имати битно значајнију улогу и утицај приликом одређивања и спровођења вештачења у „еколошким" стварима, водећи, генерално, рачуна о свим аспектима законитости поступка и једнако поступајући према свим учесницима у поступку. У „еколошким" стварима судови морају посебно имати у виду њихове карактеристике, сложеност и специфичност предмета и изузетан значај вештачења на исход ових поступака. Утолико су судови дужни да предмету вештачења, личности и стручности вештака, мултидисциплинарности и другим питањима од значаја за добијање непристрасног, објективног, стручног и законитог налаза посвете пуну пажњу, у интересу законитости, правичности, економичности поступка и интересу утврђивања потпуног и правилног чињеничног стања и доношења законите одлуке у поступку.

5.6.3. Стручни и технички стандарди код сложених вештачења

У неким специфичним споровима са еколошким елементом[227] у поступку израде налаза и мишљења, појављује се као проблем недостатак домаћих прописа и стручних стандарда на основу којих се врши вештачење. У таквим случајевима, ветшаци, по сопственом нахођењу или професионалним знањима, приступају изради налаза употребом потпуно различитих стандарада и применом техничких прописа других држава, са последицом добијања, каткад, драстично различитих налаза поводом исте ствари[228]. Израда оваквих налаза спорна је како са аспекта примене страног права тако и због чињенице да наведени страни прописи и стандарди немају свој ауторизовани превод на српски језик, што утиче на доказну вредност добијених налаза. Ови стандарди и прописи

226 Нпр. јавна предузећа, индуструјски гиганти, енергетски монополисти итд.
227 Нпр. област сеизмике минирања.
228 Нпр. употреба Немачког ДИН стандарда, техничких прописа Русије, Шведске, САД итд.

примењују се селективно и нестручно,[229] са последицом добијања погрешних излазних резултата. За препознавање ових мањкавости у налазима, неспорно су потребна ужа стручна правна знања, које судови, због недостатка тренинга и специјализације, не поседују. Ова чињеница често резултује доношењем судских одлука које су засноване на, до апсурда, нестручним налазима.

Прилог: Утицај погрешне употребе страних стандарда при вештачењу

Налази комисије вештака једног српског факултета „показали" су да штета од минирања на објектима тужилаца настаје приликом осциловања зидова на непокретностима које је готово хиљаду пута мање од осциловања које се редовно проузрокује простим затварањем врата или скакањем деце по соби. „Утврђене" вредности биле су стотинама пута мање од прага осетљивости сеизмографа, који, дакле, није био у стању да забележи било какве осцилације.

Разлог је чињеница да су вештаци приликом мерења користили погрешан мерни инструмент који се употребљава у машинској индустрији и који региструје еластичне кретње тела (ширење и скупљање чврстих тела) а не вибрације које доводе до настанка тзв. „козметичких пукотина" на непокретностима. Вештаци су при томе применили граничне вредности из немачког ДИН стандарда, који прописује и посебан мерни инструмент који искључиво служи примени овог стандарда.

Куриозитет овог вештачења било је у томе да се комисија вештака позвала на немачки стандард који, међутим, није имао официјелни превод на српски језик. С обзиром да је током испита вештака утврђено да ни један од њих није говорио немачким језиком (ради се о два професора факултета и једном асистенту), у списима предмета стоји да су вештаци, приликом читања одн. примене ДИН стандарда користили „помоћ својих пријатеља на привременом раду у иностранству".

229 Има налаза вештака који су базирани нпр. на ДИН стандарду при чему су мерења вршена инструментима који нису по овом стандарду, што је доводило, без изузетка, до добијања апсурдних измерених величина, које су као такве употребљене у налазима и мишљењима.

5.6.4. Изузеће вештака

У сложеним „еколошким“ парницама, од објективног налаза и мишљења пресудно зависи исход парнице одн. успех у спору. Ово тим пре, јер (како је већ указано) судови, у недостатку општих и стручних знања из области животне средине, налазима вештака придају пресудан значај и без дубљег залажења у њихову садржину.

Разлози за изузеће одн. искључење вештака регулисани су законом и исти су као и разлози за изузеће одн. искључење судија.[230] Изузетак је могућност да се за вештака ангажује лице које је у поступку саслушавано и као сведок. Поред општих правила о изузећу, Закон о парничном поступку прописује да ће суд, на захтев ветшака, овог ослободити вештачења из разлога из којих сведок може ускратити сведочење или одговор на поједина питања. Ради се о случајевима када би, вештачењем или одговорима на поједина питања, вештак себе могао изложити кривичном гоњењу, себе или себи блиска лица изложити тешкој срамоти, материјалној штети, као и о сазнањима која су проистекла из односа поверења, одн. из односа из којег проистиче обавеза чувања професионалне тајне.[231]

Захтеви странака за искључењем, а чешће за изузећем вештака нису ретки. Најчешће се своде на указивање на околности које доводе у сумњу непристрасност вештака (изузеће). Судови, међутим, најчешће ове захтеве одбијају као неосноване - при томе показујући, својеврстан, заштитнички однос према вештацима - заправо априорно не доводећи њихову непристрасност у сумњу. Штавише, с обзиром да против решења судова о захтевима за изузеће странке немају право посебне жалбе, образложења оваквих одлука често не садрже ни минимум захтева у погледу разлога о одлучним чињеницама, на штету правичности. Таква пракса каткада има далекосежне негативне последице по интересе странака - како имовинске тако и неке друге, не мање значајне, на пример: интересе заштите законитости, поштовања уставног принципа правичности и сл.

У пракси, разлоге за изузеће није лако препознати и доказати. Они су често камуфлирани, могу бити у сфери колегијалне солидарности, мотивисани лукративним разлозима, понекад проистичу из односа економске доминације једне од странака, очекивањима будућих индиректних користи итд. Стога је странкама, често, тешко или немогуће да конкретним доказима (изјавама сведока, писаним доказима и сл.) докажу разлоге за изузеће вештака. Тим пре јер је тешко очекивати да ће вештаци, позвани да се изјасне о разлозима за своје изузеће, признати разлоге из захтева.

230 Закон о парничном поступку, глава 3, чл. 66-73.
231 Вид. Закон о парничном поступку, чл. 248 и 249.

Чини се да би правилна примена права требала да иде више у корист странака у поступку. У том смислу, указује се да одредба члана 67, став 2 ЗПП налаже странкама да истакну „околности“ које доводе „у сумњу“ непристрасност вештака. Закон, дакле, изричито не тражи доказе ни доказивање пристрасности - закон поставља нижи стандард - истицањем околности које доводе у сумњу однос ветшака према конкретном ангажману. У пракси, међутим, судови инсистирају на доказима о наведеним околностима, што странке неосновано ставља у тежак положај.

Као изузетак од општег правила, закон дозвољава странци да захтева изузеће вештака и после извршеног вештачења уколико је за разлог за изузеће сазнала насније. У таквим случајевима, странка је овлашћена да захтева изузеће и уз приговор на вештачење.

У поступцима у којима странке захтевају изузеће вештака, а захтев буде одбијен, суд би требао бити посебно заинтересован за садржину каснијег налаза вештака, његову законитост, стручност, објективност. Јер има случајева када управо из садржине налаза произлази основаност ранијег захтева за изузеће вештака.[232] Поставља се питање да ли би суд у таквој ситуацији био овлашћен да опозове своје раније решење и усвоји захтев за изузећем вештака. Чини се да је суд овлашћен да предузме такву радњу, тим пре јер странке против решења којим се усваја захтев за изузеће вештака немају право жалбе.

Прилог: Једно „сумњиво“ вештачење

Тужени рудник је предложио, а суд дозволио, да се вештачење узрока еколошке штете повери мултидисциплинарној комисији вештака једног референтног српског факултета. Тужилац се безуспешно противио ангажовању ове установе, тражећи и изузеће због сумње да су тужени рудник и факултет били у пословним везама, за шта, осим сумњи и сазнања од трећих лица, није имао конкретне писане доказе.

По окончаном вештачењу, које је било изричито на штету тужиоца, факултет је суду доставио обрачун трошкова вештачења на износ од око 60.000 евра што је било двадесет пута више од уобичајене цене сложених вештачења у другим сличним предметима пред судовима. Овај износ је готово превазилазио вредност предметног спора.

232 По принципу: „Ако коза лаже, рог не лаже“.

Тужилац је у наставку поступка, ипак, дошао у посед више уговора о пословнотехничкој сарадњи факултета и туженог рудника, са потврдом да је факултет годинама био на „платном списку“ овог рудника, због чега је суд, знатно након обављеног вештачења, усвојио захтев тужиоца и одредио ново вештачење.

Када странке имају примедбе на налаз и мишљење вештака, оне су, поред примедби на налаз, овлашћење да ангажују стручно лице или другог (судског) вештака који ће новим стручним мишљењем побијати налаз или доставити нови налаз и мишљење. Закон, у члану 271 ЗПП даје могућност суду да такав налаз прочита на рочишту одн. омогући стручном лицу учешће на расправи, покуша да усагласи налазе одн. стручна мишљења и коначно, на предлог странака, одреди ново вештачење.

У поступцима у којима странке доводе у питање стручност и објективност вештака, односно имају примедбе на налаз и мишљење вештака, суд би, без посебних ограничења, требао омогућити странкама и право на извођење доказа новим вештачењем. С обзиром да странке и иначе сносе трошкове доказних радњи које предлажу и предузимају, то би улога суда приликом предлагања ових доказа требала да буде у функцији омогућавања странкама да слободно располажу овим средствима, а у циљу што потпунијег утврђивања чињеничног стања, што је и интерес суда. Али и ради отклањања сваке сумње у непристрасност самог суда - онемогућавањем странака у доказивању. Ово би могло бити и средство за отклањање штетних последица „сумњивих“ вештачења, посебно када је тешко доказати пристрасност вештака, а оправдана сумња странке постоји.

Последице нестручних и незаконитих вештачења директно се рефлектују кроз законитост судских пресуда. Лош налаз је тешко образложити пресудом. Често се судови, у образложењима пресуда служе општим фразама о разлозима за поклањање вере налазу и мишљењу вештака, без залажења у битне чињенице и разлоге одн. без упуштања у образлагање појединих навода садржаних у налазима, што пресуде чини нејасним, недовољно образложеним, лишеним разлога о одлучним чињеницама итд. Лоши налази се одражавају и на садржину и законитост одлука другостепених и судова вишег реда, којим одлукама често недостају законита образложења, због чега се не могу ни испитати. Оваквим пресудама често се крше уставна права странака, а нарочито право на правично суђење, једнакост пред законом и сл.

5.7. Одговорност за штету

5.7.1. Уопште о одговорности за штету

У грађанским поступцима који за предмет имају заштиту животне средине, штета је један од најбитнијих и најзаступљенијих извора облигација. Без залажења у детаље, правни систем Србије регулише појам штете на класичан начин, још увек не препознајући неке специфичне модалитете штета (штетних радњи и штетника) које су последица глобалних економских кретања, индустријских револуција, повећаних одн. енормних енергетских потреба и последичних негативних промена у животној средини.[233] Ови облици штета, готово апстрактних и библијских размера, тешко су мерљиви и као такви се тешко могу подвести под познати појам штете, регулисан позитивним прописима облигационог карактера. Утолико је немогуће под општи појам штете подвести штете од глобалног загревања, историјско загађење вода или земљишта, загађење осиромашеним уранијумом или загађење ваздуха деценијском производњом електричне енергије из термоелектрана на чврста горива и сл.

По општим основама одговорности, ко другоме проузрокује штету дужан је накнадити је, осим уколико не докаже да је штета настала без његове кривице (одговорност по основу кривице или субјективна одговорност). За штету од ствари или делатности од којих потиче повећана опасност штете „за околину", као и у других посебним случајевима предвиђеним законом, одговара се без обзира на кривицу (објективна одговорност за штету).

5.7.2. Материјална и нематеријална „еколошка" штета

Штета се дефинише као умањење нечије имовине (обична штета), спречавање њеног повећања (измакла корист) а може се манифестовати и у виду наношења другоме физичког или психичког бола или страха (нематеријална штета). Несумњиво је да материјална штета потпада под појам „штете по животну средину". Ствар је сложенија код одговора на питање може ли штета у животној средини, у најширем смислу овог појма (штета по здравље, имовину, природна добра итд), имати свој нематеријални карактер. Дакле, може ли оштећени, као последицу штете у животној средини трпети и нематеријалнну штету, како је она дефинисана законом. За одговор на ово питање потребно је дати шири оквир, са позивом на устав, закон и међународна акта са правним дејством у Србији.

233 Мирјана Дреновак-Ивановић, „Одговорност за штету у животној средини: упоредни модели и правци новелирања законодавства Србије", *Правни живот*, 2014.

Законом о заштити животне средине, употпуњеним одредбама члана 2 Архуске конвенције и Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја дефинисан је појам информације о животној средини.[234] Одредбом члана 74 Устава Србије прописано је да свако има право на здраву животну средину и на благовремено и потпуно обавештавање о њеном стању. Дешава се, међутим, да грађани, упркос захтевима упереним према државним органима, приватним и правним лицима, бивају ускраћени за информације о стању свог животног окружења, без оправданог разлога и са потенцијално или реално негативним последицама по живот и здравље у таквој средини. Последице ускраћивања информација о стању животне средине, загађењима, акцидентима итд. могле би се огледати у настанку штете по здравље (и физичко и психичко) или имовину људи. У таквим случајевима, могуће је трпети, поред материјалне штете (трошкови лечења или штета на имовини контаминацијом) и нематеријалну штету у виду трпљења физичких и душевних болова и патњи (због болести или смрти блиског лица итд), али и због ускраћивања информација о загађењима из којих разлога су оштећени и њихове породице били изложени штетним дејствима, о којима нису били обавештени или упозорени, па је то резултовало штетним последицама.

Прилог:

Могуће је замислити основаност захтева за накнаду нематеријалне штете која је последица прикривања или давања погрешних информација штетника о количинама олова у води, храни и земљишту грађана неког рударског насеља, код којих се касније утврди патолошко присуство олова у ткиву које резултује обољевањима. Основ штете у конкретном случају био би, не само обољевање грађана, већ прикривање опасности штете или давање лажних података о количинама олова (штетна радња чињењем или нечињењем), што је касније довело до настанка штете.

234 Архуска конвенција, члан 2: "Информација која се тиче животне средине" значи било коју информацију у писаној, визуелној, звучној, електронској или било којој другој материјалној форми о:

а) стању елемената животне средине, као што су ваздух и атмосфера, вода, тло, земљиште, предели и природни комплекси, биолошки диверзитет и његове компоненте, укључујући генетички модификоване организме као и о интеракцији између ових елемената;

б) факторима као што су супстанце, енергија, бука и зрачење и о активностима или мерама, укључујући управне мере, о споразумима у вези са питањима која се тичу животне средине, о политици, законским актима, плановима и програмима који утичу или ће вероватно утицати на елементе животне средине у оквирима горе наведеног подстава а) и о cost - benefit анализама и другим економским анализама и претпоставкама коришћеним у доношењу одлука које се тичу животне средине;

ц) стању здравља и безбедности људи, условима живота људи, културним споменицима и градјевинама, уколико на њих утиче или може да утиче стање елемената животне средине или уколико на њих делују ови елементи, фактори, активности или мере на које се односи горе наведени потстав б);

Па ипак, доступна судска пракса не гледа благонаклоно на захтеве за накнаду нематеријалне штете која је последица загађења животне средине. Разлоге не треба тражити само на страни суда већ и у домену недовољно добро постављених или поглешно уперених тужбених захтева и сл.

Прилог: Захтев за накнаду нематеријалне штете због загађења животне средине

Сентенца: Нема узрочно-последичне везе између присуства штетних материја у ваздуху и вегетативних тегоба тужиље које су код ње произвеле страх

Ради се о захтеву за накнаду нематеријалне штете за претрпљени страх, по тужби грађанина Панчева против једне хемијске индустрије. Тужба је чињенично заснована на догађајима из 2005. и 2006. године када је тужилац био изложен јаким, непријатним мирисима у ваздуху, услед чега није могао да дише и што је код њега изазвало велико узнемирење и страх.

Из изведених доказа у поступку произлази да је тужиља у спорном периоду доживела „посттрауматски стресни синдром», са вишедневним страхом јаког и средњег интензитета и карактеристикама слабије панике, који је потом прешао у стрепњу у виду реакције прилагођавања због могућег поновног аерозагађења. С обзиром да није располагала новом информацијом да ли је било промена у функционисању тужених, тај страх је у току ноћи 27. октобра 2005. године имао размере слабије панике.

Технолошким вештачењем је, међутим, утврђено да концентрације одређених мерених штетних материја у ваздуху у критичном периоду нису превазилазиле вредности прага мириса одн. да емисије бензена и амонијака у конкретном случају нису могле да доведу до тегоба које тужиља наводи. У налазу се наводи и да постојање сумпора у узорцима доказује присуство водониксулфида у ваздуху, али не и његову количину с тим да вредност осталих гасова у ваздуху није ни прописана Правилником о граничним вредностима, методама мерења имисија, критеријумима за успостављање мерних места и евиденцији података.

Суд је зато утврдио да нема узрочно-последичне везе између присуства штетних материја у ваздуху и вегетативних тегоба тужиље које су код ње произвеле страх, па самим тим нема ни узрочно-последичне везе између делатности тужених који ове материје емитују у атмосферу и истих тегоба и тужбени захтев одбио као неоснован.

5.7.3. Субјективна и објективна одговорност за штету

Одговорност по основу кривице (субјективна одговорност) постоји уколико је одговорно лице тј. штетник штету проузроковао намерно или непажњом. Иако није од посебног значаја за анализу „еколошке" штете (мада је апсолутно могућа и основ је одговорности у бројним случјевима, као нпр: одговорност за намерно истицање цистерни са креозаном у отвореним водотоцима), закон као разлоге ослобађања од ове врсте одговорности предвиђа нужну одбрану, стање нужде, отклањање штете од другог, дозвољену самопомоћ и пристанака оштећеника.[235] За субјективну одговорност је битно да у оваквим поступцима терет доказивања одговорности за штету стоји на страни оштећеног тужиоца, који је дужан да докаже да је штета последица намере или одређеног степена непажње туженика.

Објективна одговорност је далеко значајнији правни институт у поступцима који за предмет имају проузроковање „еколошке" штете. Ово из разлога што се овај вид одговорности везује за штету која је последица опасне делатности или опасне радње лица које врши опасну деланост или управља опасном ствари. Када је штета проузрокована у вези са опасном ствари или опасном делатности, тада се сматра да штета потиче од те ствари односно те делатности (претпоставка узрочности). Ова презумпција ставља тужиоца (оштећеног) у битно повољнији положај у односу на тужиоца у поступцима који за предмет имају накнаде штета које су последице субјективне одговорности штетника. Јер претпоставка узрочности пребацује терет доказивања непостојања узрочно-последичне везе на страну туженика, који се једино доказивањем тих чињеница може ослободити одговорности. Ова погодована позиција утиче на смањење трошкова поступка на страни тужиоца (нпр. за вештачења и друге радње доказивања) одн. ставља га у лагодан, релативно пасиван положај у парници. У оваквим парницама је, из позиције тужиоца, за утврђивање одговорности битно доказати постојање штете и чињеницу да штетеник обавља опасну делатност или је ималац опасне ствари. Корисно је доказивати и да је ималац опасне ствари одн. вршилац такве делатности имао користи од активности у вези са опасном ствари и делатности, а да штета потиче одатле, а да је оштећени није могао спречити нити умањити.

235 ЗОО, чл. 161-163.

Са друге стране, ималац опасне ствари и делатности може се ослободити одговорности уколико докаже: да штета потиче од узрока који се налази ван опасне ствари одн. делатности; да дејство тог узрока није могао предвидети, избећи ни отклонити; односно, да је штета настала радњом оштећеника или трећег лица коју он није могао предвидети нити последице отклонити. Суштински, ради се о доказивању постојања више силе одн. штетне радње трећих лица.

Прилог: Одговорност за штету од опасне ствари или делатности

Сентенца: „Из одредбе члана 177, ст. 1 и 2 Закона о облигационим односима произлази да ималац ствари мора доказати да је стварни узрок штете или виша сила, или радња оштећеног, или радња трећег лица, а да је опасна ствар имала при том само пасивну улогу".

Након правне оцене изведених доказа и утврђеног чињеничног стања суд је утврдио да је тужени корисник хидроелектране и да поседује сва потребна решења за коришћење вода за производњу електичне енергије. То значи да „тужени користи опасну ствар, те врши делатност производње електричне енергије из акумулације, у вези са којом делатношћу је крајем јуна 2010. године и почетком августа исте године вршио пражњење акумулације, услед чега је дошло до угинућа рибе. (...) Из одредбе члана 177, ст. 1 и 2 Закона о облигационим односима произлази да ималац ствари мора доказати да је стварни узрок штете или виша сила, или радња оштећеног, или радња трећег лица, а да је опасна ствар имала при том само пасивну улогу. Узрок штете који се налазио ван ствари је околност која искључује одговорност имаоца опасне ствари, или исти мора да докаже да штета потиче од неког узорка који се налазио ван ствари, а чије се дејство није могло предвидети, избећи или отклонити. (...) Тужени током поступка предње није доказао да би се ослободио одговорности.

То што тужени поседује лиценцу за обављање енергетске делатности није спорно, али није од значаја за ову правну ствар, јер га поседовање лиценце не ослобађа накнаде причињене штете, а нанета штета у конкретном случају, по мишљењу суда, прелази границе нормалне штете да би се могао применити члан 156, став 3 Закона о облигационим односима.

5.7.4. Други могући облици одговорности за „еколошку“ штету

Од других облика одговорности за штету који су прописани Законом о облигационим односима а могли би бити од значаја за предмет ове анализе, закон предвиђа Одговорност правног лица за штету коју проузрокује његов орган. То је могуће замислити, нпр. код штета које су последица издавања незаконитих грађевинских решења, издавања незаконитих сагласности на процену утицаја на животну средину или издавања решења којим се супротно закону констатује да за конкретну инвестицију није потребна процена утицаја на животну средину - па ти разлози доведу до настанка штете. У таквим случајевима правно лице одговара за штету, са правом на регресни захтев и накнаду штете од лица (службеника, запосленог у органу) које је штету скривило намерно или из грубе непажње.

Закон прописује и одговорност произвођача за ствари са недостатком, као посебан вид одговорности за штету. Штетником се сматра свако ко стави у промет ствар коју је произвео а која ствар због недостатка за који произвођач није знао представља опасност за лица или ствари, па штета због таквог недостатка и наступи. При томе, произвођач одговара за штету и за опасна својства ствари уколико не предузме све што је потребно да штету, коју је могао предвидети, спречи путем упозорења, употребе безбедне амбалаже или предузимањем других мера. Видови оваквих штета су бројни (нпр. цурење фреона из апарата беле технике, истицање опасних материја из цистерни са фабричким недостацима итд.)

Коначно, Закон о облигационим односима познаје и одговорност за штету у вези са вршењем послова од општег интереса. Под пословима од општег интереса подразумевају се комуналне или њима сличне делатности а штета се проузрокује нередовним вршењем или обуставом вршења наведених комуналних делатности. Свакако да се овај облик одговорности за штету може довести у везу са настанком „еколошких“ штета (штета од нередовног уклањања одн. третмана отпада, или штета од неуклањања угинулих животиња, непредузимања мера санитарне заштите итд.)

5.8. Накнада штете

Примарна сврха поступка за накнаду штете је у успостављању стања које је било пре настанка штете (реституција). У пракси су овакви захтеви странака али и пракса суда ређи, па се накнада штете своди на накнаду у новцу (репарација). У посебним ситуацијама накнада штете се може одредити и у облику доживотне новчане ренте или ренте која је орочена на одређено време. Новчана рента долази у обзир када је штета последица смртног исхода, телесне повреде или оштећења здравља.

5.8.1 Обим накнаде штете у парницама у вези са заштитом животне средине

Код накнаде материјалне штете, оштећеном, по захтеву, припада право на накнаде обичне штете и измакле добити. У зависности од доприноса оштећеника настанку штете, штета се исплаћује у целини или у сразмерном делу доприноса. Изузетно, утврђени износ штете може се по одлуци суда и умањити, у зависности од материјалних прилика штетника и оштећеника.

Начело да се штета исплаћује у целини ограниченог је домета код штета у животној средини. Појединим прописима висина накнаде штете је ограничена одређеним параметрима, правним стандардима или процентуално[236] у односу на укупан износ штете. Иако се на наведени начин одступа од општих правила о накнади штете, чини се да су прагматични разлози одрживог развоја, баланса између потреба заштите животне средине и економског, индустријског развоја, били одлучни за оваква регулаторна решења. Они су одраз спознаје да су штете у животној средини, када потичу од индустрије, масивне и као такве тешко плативе у апсолутним новчаним износима. Зато је могућност отклањања штета у животној средини ограниченог домета (односи се на „ситне“ штете проузроковане малим, тачкастим загађењима), док је у односу на велике загађиваче ово право оштећеног редуковано стандардом „штете у обављању општекорисне делатности“ или утврђеним процентом од укупне штете. Оваква решења, дакле, су далеко од стандарда правичности и једнакости странака пред законом и израз су економско политичких интереса преточених у правне норме.

У парницама у којима је предмет поступка накнада штете која је проузрокована животној средини, висина штете, по правилу, се утврђује вештачењима која у зависности од природе штете могу бити веома сложена одн. мултидисциплинарна[237] и скупа. У изузетним ситуацијама, параметри за утврђивање штете прописани су подзаконским актима,[238] када је предмет вештачења једноставнији и своди се на примену подзаконског акта на конкретан случај.

236 Правилником о начину одређивања и висини накнаде штете нанете рибљем фонду, износ накнаде материјалне штете је ограничен на 60% утврђеног износа, када је штета последица загађења риболовне воде;. Чланом 156, став3. ЗОО прописано је да „Ако штета настане у обављању општекорисне делатности за коју је добијена дозвола надлежног органа, може се захтевати само накнада штете која прелази нормалне границе.”

237 Нпр. код загађења земљишта висина штете зависи од класе земљишта, површине, дубине контаминираног тла, трошкова деконтаминације, санације и рекултивације земљишта итд.

238 Нпр. Правилник о начину одређивања и висини накнаде штете нанете рибљем фонду, *Службени гласник. РС*, бр. 84//09 и 86/11.

5.8.2. Застарелост потраживања накнаде штете

Право потраживања накнаде штете застарева у роковима одређеним законом.[239] Субјективни рок почиње тећи од момента сазнања за штету и лице које ју је учинило и износи 3 године. Објективни рок од 5 година, чијим протеком странка дефинитивно губи право на покретање поступка, везује се за моменат настанка штете. Моменат настанка штете је тренутак када је штета настала одн. када је добила свој коначни обим. При томе, од момента настанка штетног догађаја до момента када штета добије свој коначни облик може проћи дужи период, што је фактичко питање. Ово питање добија свој значај када конкретна штета добије свој коначни обим по истеку рокова из члана 376 ЗОО. У таквој ситуацији терет доказивања момента од којег тече рок застарелости пада на терет тужиоца.

С обзиром да настанак штете може бити последица извршеног кривичног дела, Закон о облигационим односима, у члану 377 прописује да потраживање накнаде штете у таквим ситуацијама застарева када истекне време одређено за застарелост кривичног гоњења, ако је за конкретно кривично дело предвиђен дужи рок застарелости.[240] На рок застарелости потраживања накнаде штете, када се примењују рокови застарелости кривичног гоњења, примењују се одредбе закона о застоју и прекиду застаревања кривичног гоњења.

5.9. Еколошке тужбе

Како је већ указано, позитивни домаћи прописи не предвиђају посебне тужбе у области заштите животне средине. Тужбе које ће бити представљене у наставку, само условно могу бити назване „еколошким“ јер представљају средство за реализацију и заштиту грађанских права у судском поступку, па и оних из области заштите животне средине.

239 ЗОО, члан 376.

240 Пример: Апсолутни рок застарелости кривичног гоњења за основни облик кривичног дела Уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја из члана 266. КЗ износи 10 година. Толико износи и рок застарелости потраживања накнаде штете која је проузрокована радњом извршења овог кривичног дела.

5.9.1. Захтев да се уклони опасност штете

Одредбом члана 156 ЗОО предвиђено је да свако може захтевати од другог да уклони извор опасности од кога прети знатнија штета њему или неодређеном броју лица, као и да се уздржи од делатности од које произлази узнемиравање или опасност штете, ако се настанак узнемиравања или штете не може спречити одговарајућим мерама. Нема сумње да се наведени захтеви могу реализовати само тужбом у грађанском поступку. Утолико је потребно указати на домете оваквог тужбеног захтева одн. захтеве које је потребно испунити пре подношења тужбе.

5.9.1.1. Тужилац по члану 156 ЗОО

Из одредбе првог става члана 156 произлази да „свако“ може тражити уклањање опасности која прети „њему“ или „неодређеном броју лица“. Активна легитимација, дакле, припада и лицима (правним или физичким) која нису непосредно угрожена претњом опасности, ако је тужбени захтев уперен на заштиту од штете која прети неодређеном броју лица (*actio popularis*). Могућност давања активне легитимације овим лицима је изузетак од општег правила да је оштећени лице које трпи штету у својој имовини (материјална штета) или у сфери духовног и телесног (нематеријална штета). Зато одредба члана 156, став 1, теоретски, омогућује и удружењима грађана који се баве заштитом животне средине (организације са статусом „заинтересоване јавности“) да се као тужиоци појаве у парницама којима се тражи уклањање извора опасности односно уздржавање од делатности од којих прети знатнија штета неодређеном броју лица. Како се не располаже подацима судске праксе о домашају примене ове одредбе, то би дилеме о примени члана 156 ЗОО могле и надаље бити предмет заузимања ставова одн. усаглашавања судске праксе.

5.9.1.2. Стандард „знатније“ штете

Тужбом се пружа заштита од конкретне али и од апстрактне штете (од претње будућом штетом). Закон не штити право на заштиту од сваке штете, већ само од „знатније“ штете, што је правни стандард и мора се утврђивати од случаја до случаја. Проблем који се пред тужиоца (оштећеног) поставља у фази пре подношења тужбе је како и на који начин утврдити обим ове штете, јер од утврђивања обима штете суштински зависи и основаност тужбеног захтева. Зато је, понекад, у фази припреме предмета за утужење потребно прибавити доступне анализе, стручна мишљења или предузети вештачење, како би се утврдило да ли се у конкретном случају ради о претњи „знатнијом“ штетом или не. Увођење провизорног стандарда „знатније“ штете (чак не „знатне“ штете која је куд и камо конкретнији стандард) представља терет за тужиоца у поступку доказивања. Он даје суду (али и вештацима) превелика овлашћења у процени обима

штете, као одлучној чињеници од које зависи основаност тужбеног захтева јер се може десити да у поступку у коме је штета несумњиво доказана, тужбени захтев буде одбијен позивом на провизоријум стандарда „знатније“ штете, који би могао бити неопипљив и неподобан за чињеничну проверу.

5.9.1.3. Штета која настаје у обављању „општекорисне делатности“

Када штета настане у обављању општекорисне делатности за коју туженик има дозволе надлежних органа, тужилац је овлашћен да захтева само накнаду штете која „прелази нормалне границе“ одн. предузимање „друштвено оправданих мера“ за спречавање наступања штете или њено смањење. Овде се одмах указује на неадекватни појам штете која прелази „нормалне границе“. Уколико би се појам „нормалних граница“ везао за бланкетне норме (нпр. прописе који дефинишу граничне вредности емисија, имисија, концентрација загађујућих материја итд.) онда би суд имао јасан правни оквир при дефинисању штете јер би она била последица загађења које је настало услед прекорачења граничних вредности. Проблем је у томе што, строго формално, емитовање загађујућих материја испод граница дефинисаних прописима и не представља загађење. Стога би суд у доказном поступку, претходно утврђивао тзв. нормално загађење (које као такво није прописано законом одн. бланкетним нормама) а потом и оно које прелази границе нормалног - што је неприхватљиво!

Захтев да туженик приступи предузимању „друштвено оправданих мера“, по језику и смислу одредбе припада неким другим временима. Нејасно је и у чему би се садржале тзв. друштвено оправдане мере иако је јасно да би оне заправо представљале компензацију за немогућност наплате материјалне штете до пуног износа. Без дубљег залажења у ову норму, чини се да би законодавац, приликом будућих измена закона који регулиште облигационе односе, требао да приступи измени овог члана закона, уклањањем појмова који представљају реликте социјалистичке прошлости.

5.9.1.4. Предузимање претходних „одговарајућих мера“

Одредба члана 156 садржи још једно, битно, ограничење од кога зависи правовременост, одн. преурањеност тужбе. Тужба је дозвољена само уколико се настанак узнемиравања или штете не може спречити другим „одговарајућим мерама“. Закон, заправо, од будућег тужиоца захтева да пре подношења тужбе суду предузме „одговарајуће“ мере[241] којима би, мимо судског поступка,

241 Ради се, наново, о правном стандарду.

спречио настанак узнемиравања или штете. Иако закон не наводи о којим мерама је реч, ради се о правним радњама да се у поступку пред органима управе спречи настанак штете (подношењем пријава инспекцијским органима, полицији, у каквом другом управном поступку итд). Такође, нема сметњи да се под одговарајућим мерама сматра и покушај дозвољене самопомоћи, који није уродио плодом. Суд је, дакле, овлашћен да по пријему тужбе утврђује да ли је и које друге мере тужилац предузео ради отклањања (опасности) штете и у зависности од тога процени благовременост тужбе, дозволи тужиоцу да ступи у парницу или му тужбени захтев одбаци као преурањен. Уколико ове чињенице буду цењене касније током поступка, постоји опасност да суд, из истих разлога, тужбу одбије као неосновану, јер тужилац своје право није заштитио, претходно, у другим одговарајућим поступцима. У вези ове одредбе закона стоји још неколико недоумица, на пример: какве су последице предузимања само неких од свих законом предвиђених мера које лицима стоје на располагању ради заштите својих права (нпр. уколико тужилац учествује у управном поступку против изградње објекта од ког прети опасност штете али не изјави жалбу или не покрене судски поступак пред управним судом); какве су правне последице предузимања таквих радњи на рокове и проток времена у парничном поступку (нпр. на застарелост потраживања накнаде штете); и какви су негативни ефекти на трошкове поступка (односно поступака) које је тужилац дужан да води пре подношења тужбе суду.

У циљу правилне примене права и реализације стандарда омогућавања „приступа правосуђу“ у области заштите животне средине, суд би сваку активност странке, која је предузета у циљу заштите од штете а која у законом предвиђеном року или у разумном року није дала резултате, требао да тетира као минимално довољну као предуслов за подношење тужбе по члану 156 ЗОО.

5.9.2. Тужба по члану 5 Закона о основама својинскоправних односа (заштита од емисија)

Тужба заснована на одредби члана 5 Закона о основама својинскоправних односа је честа у судској пракси. По овом члану, власник непокретности је дужан да се при коришћењу своје непокретности уздржава од радњи и да отклања узроке који потичу од његове непокретности, којима се отежава коришћење других непокретности, преко мере која је уобичајена с обзиром на природу и намену непокретности и на месна прилике, или којима се проузрокује знатнија штета. Несумњиво се ради о узроцима везаним за штете у животној средини јер се у самој законској одредби наводе узроци који се тичу преношења дима, непријатних мириса, топлоте, чађи, потреса, буке, отицања отпадних вода и сл.

Ставом другим ове одредбе забрањено је без правног основа вршити наведене сметње посебним уређајима (нпр. емитовање зрачења базним станицама мобилне телефоније, без дозволе надлежног органа).

5.9.2.1. Месне прилике, природа и намена непокретности

Обиље правних стандарда садржаних у одредби члана 5 ЗОСПО намеће потребу појашњења њихове примене. У односу на правни стандард прекорачења „уобичајене мере" штетних емисија ради се о чињеницама које се доказују у сваком конкретном случају. Дозвољеност и граничне вредности одређених штетних дејстава различите су на селу и у граду. Као пример, непријатни мириси који потичу од штала су уобичајени на селу али прекорачење уобичајених интензитета тих мириса може бити предмет доказивања у поступку. Са друге стране, с обзиром на месне прилике, емисије непријатних мириса који потичу од узгоја стоке су неприхватљиве у ужим градским језгрима, где је праг толеранције неупоредиво нижи. Слично је и са доказивањем прекорачења у нивоима буке, где су месне прилике али и објективне вредности измерене буке, пресудни за основаност захтева.

5.9.2.2. Проблеми у доказивању

Код доказивања узрока којима се отежава употреба других непокретности, често је потребно приступити радњи доказивања вештачењем. За вештачење ових чињеница важи све на шта је указано у посебном одељку посвећеном вештачењу.

Каткад се проблеми у доказивању везују за недовољно познавање основних појмова у области животне средине што доводи до извођења доказа одн. доказивања каткад ирелевантних или непотпуних чињеница о основаности тужбеног захтева. На овом месту ће се указати на проблем у мешању појмова „емисија" и „имисија".[242] Дешава се у пракси да странке током поступка доказују постојање штете, подацима одн. извршеним мерењима о имисијама штетних материја на својим непокретностима. При томе испуштају из вида чињеницу да се мерењем вредности имисија суштински не доказује (посебно уколико туженик оспорава да штета потиче од њега) да присуство штетних материја на оштећеној непокретности потиче баш од непокретности, производне делатности одн. радње туженика. За утврђивање ове, узрочно-последичне везе, неоп-

242 „Емисија" јесте испуштање и истицање загађујућих материја у гасовитом, течном и чврстом агрегатном стању или емисије енергије из извора загађивања у животну средину.
„Гранична вредност имисије" је прописом одређен највиши дозвољени ниво количина и концентрација појединих загађујућих материја (у ваздуху, води, земљишту).

ходно је доказати и постојање емисија штетних фактора од стране туженика - дакле да штета потиче од узрока који долазе од стране туженика и својим негативним ефектима (таложењем, зрачењем, контаминацијом итд) проузрокују штету оштећеном. Подаци о измереним вредностима имисија често бележе концентрације различитих материја које потичу из великог броја различитих емитера. Стога су оне недовољне за утврђивање потпуног чињеничног стања у поступку. За утврђивање потпуног и тачног чињеничног стања потребно је издвојити материју која је узрок штете на непокретности оштећеног а потом измереним вредностима из извора загађења утврдити да ли је та материја узрок штете, у којим концентрацијама (у граничним вредностима или не) одн. да ли штета потиче од једног или више емитера одн. више различитих лица.

Неразумевање ових појмова доводи до материјалних грешака у пресудама, где се појмови емисија и имисија мешају, што образложење пресуда чини нејасним одн. контрадикторним, са последицама укидања - све до повреде уставних права.

Сентенца: „До повреде права на правично суђење је дошло услед пропуста првостепеног и другостепеног суда да се изјасне о већем броју доказа из којих произлази неоснованост тужбеног захтева“

Судска пракса бележи већи број поступака против индустрије производње цемента у предметима накнаде материјалне штете настале таложењем прашкастих честица на непокретностима. Основаност тужбених захтева претежно је заснивана на инспекцијским подацима о измереним имисијама праштастих материја и суспендованих честица у околини непокретности тужилаца и без утврђивања количине цементне прашине у саставу суспендованих честица одн. прашкастих материја. Са друге стране, тужени су у доказном поступку истицали да су на емитерима цементне прашине инсталирани најсавременији системи за отпрашивање и сакупљање цементне прашине, као и системи за аутоматско мерење концентрација прашине у ваздуху на извору загађења. Из података о континуираним аутоматизованим мерењима, за која мерења су тужени имали дозволу надлежних органа, произлазило је да су емисије цементне прашине биле знатно испод дозвољених граничних вредности емисије, те да цементна прашина која потиче од туженика није могла бити узрок настале штете.

Разлози непознавања материје од стране суда, сложеност предмета спора, одређивање некомпетентних вештака појединаца и употреба доказа без икакве пробативне вредности,[243] довели су до усвајања једног броја тужбених захтева и потврђивања пресуда од стране надлежних другостепених судова.

Пресудом Уставног суда Србије Уж бр. 1493/2011 усвојена је уставна жалба туженика и утврђена повреда права на правично суђење из члана 32, став 1 Устава Србије, јер судови нижег ранга, приликом одлучивања у првом степену али и по жалби, у погледу образложења пресуда нису задовољили стандарде о правичности, односно нису ценили бројне доказе о непостојању прекорачења у емисијама штетних материја као основу за ослобађање од одговорности туженика.

Да би се избегле штетне последице вођења поступака који резултују незаконитим и неуставним пресудама, потребно је подићи степен компетентности и обучености судија за суђење у сложеној материји са елементом заштите права животне средине. Ради се о потреби подизања правних знања о регулативи животне средине, чији елементи бланкетног карактера суштински утичу на грађански судски поступак, усмеравају његов ток, утичу на правце доказивања, врсту и обим доказних радњи итд. о чему суд, руководећи поступком, води рачуна и одговара за законитост таквог поступка.

5.9.3. Тужба за накнаду штете

Судски поступак за накнаду штете покреће се тужбом. За ову тужбу важе општи захтеви у погледу минималне форме постојања тужбеног захтева, вредности спора, овлашћеног тужиоца и туженика. У суштини, ова тужба се ни по чему битном не разликује од сваке друге тужбе за накнаду штете, те јој из наведених разлога овом приликом неће бити дато посебно место. Ипак, с обзиром на специфичности предмета спора, успех у парници по тужби за накнаду штете у животној средини често зависи од благовременог обезбеђивања и прибављања доказа у ванпарничном поступку; благовремене инспекцијске пријаве и промптне акције инспекцијских органа, благовременог узорковања и анализе када је то потребно, спровођења својеврсног „контролног“ вештачења које за

243 Судови су прихватали налазе вештака појединаца који су били засновани на хемијским анализама вршеним у средњошколским „лабораторијама“ или анализама вршеним од стране самих вештака појединаца, одбијајући приговоре туженика да хемијске анализе могу вршити једино акредитоване лабораторије

циљ има прелиминарно утврђивање основаности тужбеног захтева; прибављања писмених доказа, списа и извештаја надлежних органа (инспекцијски органи, подаци акредитованих лабораторија и сл) - све у циљу формирања квантума доказа, који би у сагласју са неопходним, касније спроведеним судским вештачењем, створили чињенични и правни основ за усвајање тужбеног захтева.

Изазивање штета у животној средини често је последица кршења еколошких норми бланкетног карактера, из којих проистичу фактичке радње којима се проузрокује штета. Зато је приликом припреме тужбе и током поступка битно указивати на повреду бланкетних прописа - тим пре јер и сам суд често не поседује правна знања у тако специфичним областима.

Прилог: Одговорност за штету проузроковану испуштањем опасних и штетних материја

Сентенца: Моторни бензин представља опасну ствар па је његов власник дужан да изврши рекултивизацију земљишта на које се бензин излио после саобраћајног удеса

Из образложења: Туженик је у обавези да изврши санацију терена лица места јер је одговоран за штету која је настала у поменутом хемијском удесу, на основу одредбе члана 85, став 2 закона, којом је предвиђено да у случају штете проузроковане удесом којим се угрожава, односно загађује животна средина, за штету одговара предузеће које је штету проузроковало, по начелима одговорности без кривице. Одговорност без кривице је одговорност за штету од опасне ствари, за коју је одговоран њен ималац, и одговорност за штету од опасне делатности, за коју одговара лице које се њоме бави. Моторни бензин несумњиво је опасна ствар по својим природним својствима, јер се ради о материји која је по својим физичким карактеристикама лако запаљива, а по својим хемијским карактеристикама отровна пошто представља опасност за загађивање природне околине. Тужени је био власник моторног бензина који се након саобраћајног удеса разлио на коловозу и на околно земљиште, услед чега је наступила штета у виду загађења природне околине, па је као ималац опасне ства-

ри одговоран за насталу штету, на основу одредбе члана 174 Закона о облигационим односима.»[244]

244 При доношењу одлуке суд је применио следеће одредбе Закона о заштити животне средине и Закона о облигационом односима:
Закон о заштити животне средине, *Службени гласник* РС, бр. 135/04, 36/09, 36/09 - др. закон, 72/09 - др. закон и 43/11 - одлука УС
Члан 3, став 1, тачка 17: деградација животне средине јесте процес нарушавања квалитета животне средине који настаје природном или људском активношћу или је последица непредузимања мера ради отклањања узрока нарушавања квалитета или штете по животну средину, природне или радом створене вредности;
Члан 3, став 1, тачка 21: опасне материје јесу хемикалије и друге материје које имају штетне и опасне карактеристике
Члан 3, став 1, тачка 25: санација, односно ремедијација јесте процес предузимања мера за заустављање загађења и даље деградације животне средине до нивоа који је безбедан за будуће коришћење локације укључујући уређење простора, ревитализацију и рекултивацију;
Члан 29: Управљање опасним материјама врши се под условима и на начин којим се обезбеђује смањење ризика од њихових опасних својстава по животну средину и здравље људи и то у процесу производње, складиштења, коришћења и одлагања.
Правно и физичко лице које управља опасним материјама дужно је да планира, организује и предузима све потребне превентивне, заштитне, сигурносне и санационе мере којима се ризик по животну средину и здравље људи своди на најмању могућу меру.
Министар, у сарадњи са министрима надлежним за здравље, безбедност на раду, рударство и енергетику и унутрашње послове прописује ближе услове које морају да испуњавају складишта опасних материја, као и упутство о условима и начину складиштења опасних материја.
Члан 85: Загађивач је дужан да плаћа накнаду за загађивање животне средине. Критеријуми за одређивање накнаде из става 1. овог члана су: 1) врста, количина или особине емисија из појединог извора; 2) врста, количина или особине емисија произведеног или одложеног отпада; 3) садржај материја штетних по животну средину у сировини, полупроизводу и производу.
Обвезник плаћања накнаде из става 1. овог члана (у даљем тексту: обвезник) је свако лице које узрокује загађење животне средине емисијама, односно отпадом или производи, користи или ставља у промет сировине, полупроизводе или производе који садрже материје штетне по животну средину.
Закон о облигационим односима, *Службени лист* СФРЈ, бр. 29/78, 39/85, 45/89 - одлука УСЈ и 57/89, *Службени лист* СРЈ, бр. 31/93 и *Службени лист* СЦГ, бр. 1/03 - Уставна повеља.
Члан 173: Штета настала у вези са опасном ствари, односно опасном делатношћу сматра се да потиче од те ствари, односно делатности, изузев ако се докаже да оне нису биле узрок штете.
Члан 174: За штету од опасне ствари одговара њен ималац, а за штету од опасне делатности одговара лице које се њом бави.

6. КРИВИЧНО МАТЕРИЈАЛНА ЗАШТИТА

6.1. Општи део

6.1.1. Еколошка кривична дела

Доношењем Кривичног законика који је ступио на снагу 2006. године издвојена је посебна група кривичних дела којима се штити животна средина. У глави XXIV систематизована су та кривична дела. Треба знати да су у тој глави осим већ ранијих бројних инкриминација до тада постојећих кривичних дела, унета и нека нова, као и кривична дела из споредног кривичног законодавства, односно кривична дела која су била ситуирана у неким другим главама Кривичног законика као нпр. у глави која се односи на кривична дела против привреде.

6.1.1.1. Заштитни објект

Објект заштите код кривичних дела против животне средине у првом реду јесте право човека на здраву и очувану животну средину. Кривичноправна заштита се пружа како кроз примену Кривичног законика, тако и применом посебних закона који регулишу материју животне средине, а такође и низом међунарднoправних докумената. Њима се уз животну средину још посебно штите и додатно води рачуна о здрављу људи, радној средини, ваздуху и атмосфери, водама, шумама, рударењу, дивљем животу и биодиверзитету, очувања станишта, отровним и опасним материјама и отпаду, нуклеарној безбедности, саобраћају, културним добрима, акцидентима итд.

6.1.1.2. Радња кривичног дела

Радња је основно обележја кривичног дела, њоме се под одређеним условима улази у зону кажњавања и она представља или вољни телесни покрет или делатност или више таквих радњи односно делатности или пак вољно пропуштање да се предузме телесни покрет или делатност. Радња је општи појам за све облике учествовања у извршењу кривичног дела и у закону је прописана као чињење или нечињење човека, а што заправо представља два општа начина извршења кривичног дела.

Највећи број кривичних дела се може извршити чињењем, дакле свесним и вољним понашањем учиниоца. Кривично дело је учињено нечињењем када закон пропуштање да се предузме одређено чињење предвиђа као кривично дело, односно као чињење ако је учинилац пропуштањем дужног чињења остварио обележја тог кривичног дела.

6.1.1.3. Време извршења кривичног дела

Кривичним закоником је одређено да је кривично дело извршено у време када је извршилац радио или био дужан да ради, без обзира када је наступила последица дела.

Време извршења кривичног дела је битно због више важних питања која сваки пут морају да се реше, а то су: - који се закон примењује; рачунање почетка застарелости; старосно доба учиниоца - што је важно због утврђивања кривичне одговорности и врсте кривичне санкције, а то такође може да буде битно и код оних кривичних дела где је управо време извршења кривичног дела обележје или пак квалифакторна околност кривичног дела.

Код кривичних дела нечињења, временом извршења се сматра време када је учинилац пропустио да изврши радњу коју је био дужан да предузме, односно обавезно чињење или пак време у коме је био дужан и када је још могао да предузме радњу односно чињење којим би спречио наступање штетне последице кривичног дела.

6.1.1.4. Место извршења кривичног дела

Чланом 17, став 1 Кривичног законика одређено је да је кривично дело извршено како у месту где је извршилац радио или био дужан да ради, тако и у месту где је у целини или делимично наступила последица дела.

Како и код потребе да се прецизно утврди време извршења кривичног дела, подједнако је важно утврдити и место извршења кривичног дела, обзиром да од тога зависе одговори на више питања - у кривичноматеријалном смислу то је питање просторног важења закона, затим питање које се појављује у ситуацији када је место извршења кривичног дела једно од обележја кривичног дела, а у кривично-процесном смислу то је важно због одређивања нпр. месне надлежности тужилаштава и суда итд. Осим тога, место извршења кривичног дела је важно и код тзв. дистационих кривичних дела, тј. оних дела где се радња извршења предузима у једном месту, а последица наступа на другом месту.

6.1.1.5. Крајња нужда

Крајња нужда је један од општих услова за искључење противправности, тј. представља општи основ за искључење постојања кривичног дела.

Чланом 20, став 1 Кривичног законика је наведено да „није кривично дело оно дело које је учињено у крајњој нужди". Ставом 2 истог члана одређено је да „крајња нужда постоји кад је дело учињено ради тога да учинилац отклони од свог добра или добра другога истовремену нескривљену опасност која се на други начин није могла отклонити, а притом учињено зло није веће од зла које је претило".

Елементи крајње нужде су опасност и отклањање опасности и овде је заправо реч о сукобу два права. Управо због тога се и тражи еквиваленција између добра која се спасава и онога које се повређује, при чему се заштита даје претежнијем интересу.

Опасност представља стање угрожености неког добра и мора да буде таква да према објективној процени, уколико не буде отклоњена даје основа за закључак да је вероватно наступање повреде. Опасност може бити изазвана како људском делатношћу, тако и било којим другим узроком - нпр. природном непогодом, механичком силом итд. Опасност мора да је стварна, да је већ наступила и да траје.

Отклањање опасности треба да буде истовремено са настанком и трајањем опасности, треба да буде неопходно и не сме се учинити зло које је веће од зла које је претило.

Треба имати на уму да се на крајњу нужду не може позивати учинилац који је скривио опасност и који је приликом њеног отклањања повредио нечије добро.

6.1.2. Кривица

Кривица представља субјективни однос учиниоца према кривичном делу и без ње као основа неко кривично дело заправо ни не може одређеном учиниоцу бити стављено на терет.

Чланом 22, став 1 КЗ одређено је да кривица постоји ако је учинилац у време када је учинио кривично дело био урачунљив и поступао са умишљајем, а био је свестан или био дужан и могао бити свестан да је његово дело забра-

њено. Ставом 2 истог члана се каже да је кривично дело „учињено са кривицом и ако је учинилац поступао из нехата, уколико закон то изричито предвиђа“.

Дакле, кривицу чине три елемента: урачунљивост, умишљај или нехат и свест или дужност и могућност свести о противправности.

6.1.2.1. Умишљај

Како је већ напред речено да би постојала кривица потребно је да је дело учинио урачунљив учинилац и то са умишљајем или из нехата.

Кривично дело је учињено са умишљајем „када је учинилац био свестан свог дела и хтео његово извршење или када је учинилац био свестан да може учинити дело па је на њега пристао“ (члан 25 КЗ).

Умишљај је виши степен кривице од нехата и постоји као директни или евентуални. Обе врсте умишљаја имају два елемента: свест - интелектуални елемент и вољу - волунтуристички елемент.

Свест треба да обухвати све битне елементе бића кривичног дела: радњу, последицу, узрочну везу итд.

Вољни елемент представља заправо постојање одлуке учиниоца да предузме радњу односно активност којом ће остварити кривично дело, тачније да учинилац то дело или жели или пристаје на њега.

6.1.2.2. Нехат

Нехат је блажи и лакши облик кривице односно виности који постоји код појединих кривичних дела и само када то закон изричито предвиђа. У том случају је и казна за то кривично дело блажа.

Чланом 26 КЗ је одређено да је „кривично дело учињено из нехата када је учинилац био свестан да својом радњом може учинити дело, али је олако држао да до тога неће доћи или да ће то моћи спречити или када није био свестан да својом радњом може учинити дело иако је према околностима под којима је оно учињено и пре својим личним својствима био дужан и могао бити свестан те могућности“.

Кривични законик познаје две врсте нехата: свесни и несвесни нехат. По правилу, када се прописује одговорност за нехатно кривично дело, закон не прави разлику између ове две врсте нехата. Много је важније уочити разлику

између умишљаја и нехата, нарочито између евентуалног умишљаја и свесног нехата као и између несвесног нехата и случаја.

6.1.2.3. Одговорност за тежу последицу

Чланом 27 КЗ одређено је да „кад је из кривичног дела произашла тежа последица због које закон за то дело прописује тежу казну, та се казна може изрећи ако је учинилац у односу на ту последицу поступао из нехата, а и са умишљајем ако тиме нису остварена обележја неког другог кривичног дела.

Овде је реч о кривичним делима квалификованим тежом последицом, односно о кривичним делима који осим основног облика имају и теже облике и то у случају када из основног облика кривичног дела произиђе тежа последица. То је на пример код кривичног дела из члана 260 КЗ (загађење животне средине) када постоји могућност да из основног облика извршења кривичног дела које се састоји у томе да услед кршења прописа дође до не само загађења животне средине у већој мери и на ширем простору, што представља основни облик тог кривичног дела, већ и до уништења или оштећења животињског и биљног света великих размера, када постоји одговорност за тежу последицу.

У случају када постоји одговорност за тежу последицу учиниоцу се може изрећи и тежа казна ако је учинилац у односу на ту тежу последицу поступао из нехата. Уколико је пак учинилац и у односу на тежу последицу поступао са умишљајем, тада се примењују правила о стицају кривичних дела. Кривични законик дозвољава могућност да кривично дело постоји када је оно учињено из нехата како у односу на основни облик кривичног дела, тако и у односу на квалификовани облик, дакле и у односу на тежу последицу.

6.1.2.4. Стварна заблуда

Заблуду можемо дефинисати као постојање погрешне свести односно представе о некој околности или непостојању такве свести односно представе.

Чланом 28 став 1 КЗ предвиђено је да „није кривично дело оно дело које је учињено у неотклоњивој стварној заблуди“. Оваква врста заблуде постоји када „учинилац није био дужан и није могао да избегне заблуду у погледу неке стварне околности која представља обележје кривичног дела или у погледу неке стварне околности која би да је заиста постојала, чинила то дело дозвољеним“. (члан 28, став 2 КЗ).

Стварна заблуда о бићу кривичног дела постоји онда када код учионица не постоји свест о стварним околностима које представљају биће кривичног дела.

То може бити заблуда у погледу радње извршења, последице, средстава итд. То на пример, може бити случај када учинилац испусти у реку отровну течност погрешно држећи да је реч о безопасној течности или чак шта више води.

Стварна заблуда о околностима које искључују противправност кривичног дела постоји онда када је учинилац у заблуди у погледу неке стварне околности која би да заиста постоји уз неке друге околности довела до искључења постојања кривичног дела. То би, на пример, био случај код кривичног дела „пустошења шуме" из члана 274 КЗ, када учинилац на пример погрешно држи да шуми прети пожар до кога и није дошло, па због те опасности изврши сечу шуме. Ту је заправо реч о тзв. путативној крајњој нужди, јер учинилац има свест да би његово дело могло бити противправно, али погрешно процењује да постоји околност која би да је постојала довела до искључења постојања кривичног дела.

6.1.2.5. Правна заблуда

У члану 29, став 1 Кривичног законика предвиђено је да „није кривично дело оно дело које је учињено у неотклоњивој правној заблуди". Ставом 2 истог члана је наведено да је правна заблуда неотклоњива „ако учинилац није био дужан и није могао да зна да је његово дело забрањено".

Овде је заправо реч о погрешној представи односно непостојању свести о забрањености свог дела, тачније о непостојању свести о томе да се чини кривично дело. Најчешће, реч је о ситуацији када учинилац не зна да је неко понашање нормирано као противправно или пак зна за постојање те норме, али погрешно држи да се она не односи на његово понашање.

Важно је разликовати отклоњиву од неотклоњиве правне заблуде. Отклоњива правна заблуда постоји када учинилац није знао да је његово дело забрањено, али је то могао и био дужан да зна. То би, на пример, био случај код кривичног дела „шумске крађе" из члана 275 КЗ, где се учинилац брани тврдњом да је погрешно држао да је то његова шума и да на пример није реч о националном парку. Како је учинилац ове своје ставове лако могао да провери пре извршења дела увидом у земљишне књиге, или катастар или друге јавне књиге, јасно је да је овде реч о отклоњивој правној заблуди. О отклоњивој правној заблуди може бити реч и, на пример, код извршења кривичног дела „преношења заразних болести код животиња и биљака" из члана 270 КЗ, када учнилац уместо да поступи по одлуци надлежних органа којом се спречава ширење сточне болести, продаје или коље стоку, не знајући за такву одлуку. Како је учинилац и у овом случају био у могућности да дође до тачне информације реч је о отклоњивој правној заблуди.

6.1.3. Кривичне санкције

Кривичним закоником су предвиђене четири врсте кривичних санкција: казне, мере упозорења, мере безбедности и васпитне мере. Њиме се остварује заштитна функција кривичног права и оне заправо представљају мере принуде које се у кривичном поступку изричу учиниоцима кривичних дела, а ради заштите друштва од криминалитета.

6.1.3.1. Казне

Систем казни у Кривичном законику предвиђа четири казне, то су: затвор, новчане казне, рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе.

Одредбом члана 45 КЗ одређено је да казна затвора не може бити краћа од 30 дана нити дужа од 20 година, док је за најтежа кривична дела и најтеже облике таквих кривичних дела прописана казна затвора од 30 до 40 година.

Новчана казна се састоји у плаћању одређеног новчаног износа у корист државе и, по правилу, се изриче за тзв.л акша кривична дела али и за кривична дела тзв. средњег криминалитета и постаје казна која се све више и чешће примењује у пракси. Може се одмерити у дневним износима или у одређеном износу, као главна казна може се изрећи за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до 3 године. У случају да осуђени не плати новчану казну у року који није краћи од 15 дана ни дужи од 3 месеца, новчана казна се замењује са казном затвора који не може бити дужи од 6 месеци.

Рад у јавном интересу је санкција која је уведена као алтернатива казни затвора и која је позната у разним државама под сличним називима - друштвени корисни рад, рад у хуманитарне сврхе итд., а изриче се за лакша кривична дела односно за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до 3 године или новчана казна. Реч је о друштвено корисном раду којим се не вређа људско достојанство, а који не може бити краћи од 60 часова ни дужи од 360 часова, а само време обављања не може бити краће од месец дана ни дуже од 6 месеци. За њено изрицање потребан је и пристанак учиниоца.

6.1.3.2. Одмеравање казне

Приликом избора врсте и висине казне, суд води рачуна о законитости у изрицању казне и индивидуализацији казне, односно о олакшавајућим и отежавајућим околностима који опредељују да казна буде мања или већа, а посебно о: степену кривице (умишљај или нехат), побуде из којих је дело учињено, јачини угрожавања или повреди заштићеног добра, околностима под којима

је дело учињено, ранији живот учиниоца, његове личне прилике, његово држање после учињеног кривичног дела, а нарочито његов однос према жртви кривичног дела, као и друге околности које се односе на личност учиниоца.

6.1.4. Условна осуда

Условна осуда уз судску опомену представља меру упозорења. Њена је сврха да се „према учниоцу лакшег кривичног дела не примени казна када се може очекивати да ће упозорење уз претњу казне (условна осуда) или само упозорење (судска опомена) довољно утицати на учиниоца да више не врши кривична дела“ (члан 64, став 2 КЗ).

Њоме се учиниоцу кривичног дела утврђује казна затвора и истовремено одређује да се она неће извршити ако осуђени у року који не може бити краћи од једне ни дужи од пет година не учини ново кривично дело. Уз то, осуђени се може обавезати, а уз претњу опозива условне осуде и да у одређеном року врати имовинску корист прибављену кривичним делом, накнади штету проузроковану кривичним делом или испуни неке друге обавезе предвиђене законом. Условна осуда се може изрећи када је учиниоцу утврђена казна затвора у трајању мањим од 2 године, а не може се изрећи за кривична дела за која ја запрећена казна затвора у трајању од 10 година или тежа казна.

Када одлучује о изрицању условне осуде суд води рачуна не само о сврси условне осуде, већ и о личности учиниоца, његовом ранијем животу, понашању после извршеног кривичног дела, степену кривице и другим околностима под којима је дело извршено.

У глави XXIV Кривичног законика која се односи на кривична дела против животне средине, систематизован је већи број кривичних дела за која су запрећене казне затвора које не прелазе 8 година. То инплицира да је реч о кривичним делима лакшег и средњег криминалитета. Та околност истовремено пружа судовима могућност да заиста индивидуализују кривичну санкцију и „прилагоде“ је како према самом учниоцу тако и према извршеном кривичном делу. Већи каталог казни и кривичних сакнција који је могуће применити управо код ових кривичних дела истовремено тражи од суда веће ангажовање и свест о потреби да се оваква кривична дела адекватно санкционишу. Учестало и „механичко“ изрицање условних осуда као најчешће кривичне санкције која према штурим подацима који постоје у пракси судова се најчешће изриче, иако су законите, не задовољавају и не одговарају налогу времена и конкретним и нарастајућим захтевима друштва и обавезама државе којима се тражи чистија и заштићенија животна средина.

Чини се да је далеко боље учиниоцима лакших кривичних дела против животне средине изрећи ако не новчану казну онда казну рада у јавном интересу где би, на пример, учинилац који је извршио кривично дело загађање животне средине из члана 260 КЗ своју казну извршио тако што би чистио околину где се то загађање десило или пак извршиоцу који је извршио кривично дело пустошење шуме из члана 274 КЗ у оквиру извршења казне рада у јавном интересу суд наложио да ради на пошумљавању. Порука би била јасна и њему и другима, а извесно је да би и држава и друштво од тога имали користи. У случају осуде на ефективну затворску казну која с обзиром на висину запрећених казни и категоризацију самих кривичних дела (као лакше односно средња тешка кривична дела), реално не би била висока, тешко да би се постигло изрицање кривичних санкција и сврха кажњавања која је и иначе према пенолошким искуствима у случају кратких затворских казни без правног ефекта. Наравно, у случају да је реч о ранијој осуђиваности, а нарочито ако је реч и о истоврсним кривичним делима избор казне би свакако требао да буде неповољнији и строжији по окривљеног.

6.1.5. Застарелост

Кривичним закоником је предвиђено постојање две врсте застарелости и то: застарелост кривичног гоњења и застарелост извршења казни. Реч је о законом предвиђеној околности да после протека одређеног времена од извршења кривичног дела, односно од изрицања кривичне санкције, наступа немогућност кривичног гоњења односно извршења казне. Критеријум за дужину трајања тих рокова јесте прописана казна за учињено кривично дело.

6.2. Кривична дела прописана Кривичним закоником (посебни део)

Како је већ напред наведено, кривична дела против животне средине су кривична дела којима се у првом реду штити животна средина, тачније право човека на очувану и здраву животну средину. Посредно на овај начин се штити и здравље људи, односно право човека на здраве услове живота. Самим тим и штетна последица може бити двојака и то у првом реду као угрожавање животне средине, а затим и као угрожавање здравља људи.

6.2.1. Загађивање животне средине

Члан 260

- Ко кршећи прописе о заштити, очувању и унапређењу животне средине загади ваздух, воду или земљиште у већој мери или на ширем простору, **казниће се затвором до 3 године**.

- Ако је дело из става 1 овог члана учињено из нехата, **учинилац ће се казнити новчаном казном или затвором до једне године**.

- Ако је услед дела из става 1 овог члана дошло до уништења или оштећења животињског или биљног света великих размера или до загађења животне средине у тој мери да су за његово отклањање потребни дуже време или велики трошкови, **учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година**.

- Ако је услед дела из става 2 овог члана дошло до уништења или оштећења животињског или биљног света великих размера или до загађења животне средине у тој мери да су за његово отклањање потребни дуже време или велики трошкови, **учинилац ће се казнити затвором од шест месеци до пет година**.

- Ако изрекне условну осуду за дела из ст. 1 и 4 овог члана, суд може одредити обавезу учиниоцу да у одређеном року предузме одређене прописане мере заштите, очувања и унапређења животне средине.

Основни облик овок кривичног дела постоји у ситуацији када су ваздух, вода или земљиште загађени у већој мери или на ширем подручју. Шта се сматра већом мером или ширим подручјем с обзиром на непрецизност у законској формулацији, одговор даје судска пракса, а као оријентација могу да послуже граничне вредности дозвољеног загађивања у појединим еко-медијумима (води, ваздуху и земљишту), одређена је у другим по правилу подзаконским прописима. Иначе, ово кривично дело као уосталом и већи део осталих кривичних дела из ове главе су кривична дела бланкетног карактера, што значи да је за постојање овог кривичног дела потребно кршење посебних прописа које се тичу заштите животне средине.

Инсистирање законодавца на одредници „већа мера“, односно „шири простор“ је заправо она разлика или специфичност која ово кривично дело раздваја од прекршаја или привредног преступа који могу да постоје и када није реч о „већој мери“ или „већој количини“, односно „ширем простору“.

Тежи облик овог кривичног дела постоји када је наступила тежа последица, а то је уништење или оштећење животињског или биљног света великих размера или је пак за отклањање последице таквог загађења потребно дуже време или велики трошкови. Наравно, и у овом случају судска пракса ће бити пресудна у прецизирању одреднице „велики размер“, „дуже време“ или „велики трошкови“ који представљају квалификоване облике основног облика овог кривичног дела. Ово кривично дело се може извршити са умишљајем или из нехата.

Прилог

Правноснажном пресудом Основног суда у XX ослобођени су од оптужбе два окривљена услед недостатка доказа да су извршили кривично дело загађења животне средине из члана 260, став 1 КЗ. Радња извршења која им је била стављена на терет се састојала у томе да су као директор фабрике односно технички директор исте фабрике организовали технолошки процес производње у тој фабрици иако је решењем Министарства заштите животне средине привремено забрањен технолошки процес те фабрике због штетног утицаја на животну средину и то све док не доставље податке о исправности уређаја са амонијаком, као и ефикасности уређаја за пречишћавање отпадних вода од стране овлашћених стручних институција и испуштали у јавну канализацију отпадне воде које садрже опасне и штетне материје изнад прописаних вредности, иако су били свесни да тиме могу да загаде воду у већој мери, па су пристали на то свесни да је њихово дело забрањено. Бланкетни прописи који су по мишљењу тужиоца кршили су члан 56 Закона о водама, чл. 23 и 40 Закона о заштити животне средине и члан 3 Одлуке Скупштине општине тога места. Суд је закључио, а на основу спроведеног доказног поступка и извршеног вештачења, да је концентрација амонијака у води приликом загађења које се десило критичне прилике било у већој мери али да није било могуће утврдити колики је простор то загађење захватило, јер није био узет довољан број узорака и са одговарајућих места, нити је утврђено постојање знатније штете по рибљи фонд. Суд је додатно утврдио да постоји објективна могућност да је воду загадила управо градска канализација у време јако ниског водостаја и високих температура у то време.

6.2.2. Непредузимање мера заштите животне средине

Члан 261

Службено или одговорно лице које не предузме прописане мера заштите животне средине, или не поступи по одлуци надлежног органа о предузимању мера заштите животне средине, казниће се новчаном казном или затвором до једне године.

- Ако је дело из става 1 овог члана учињено из нехата, **учинилац ће се казнити новчаном казном или затвором до шест месеци**.

- Ако је услед дела из ст. 1 и 2 овог члана дошло до загађења животне средине, учинилац ће се казнити за кривично дело из члана 260 овог законика.

- Ако изрекне условну осуду за дела из ст. 1 и 2 овог члана, суд може наложити обавезу учиниоцу да у одређеном року предузме одређене прописане мере заштите, очувања и унапређења животне средине.

За ово кривично дело важно је уочити да његов извршилац може да буде службено или одговорно лице, дакле не и „обични грађанин", те да је као радња извршења предвиђено пропуштање, дакле нечињење, а не активно деловање. Осим тога, за постојање овог кривичног дела је довољно да постоји апстрактна опасност. У случају да је наступила нека штетна последица, тада ће бити реч о постојању кривичног дела из члана 260 КЗ.

Прилог

Пресудом Основног суда у XX окривљени је ослобођен од оптужбе, да као генерални директор једне рафинерије није поступио по решењу Министарства пољопривреде, шумарства и водопривреде, генералног инспектората Републичке водопривредне инспекције, којим је наређено тој рафинерији да предузме све потребне мере за смањење загађивања водотока, као и све потребне мере за отклањање последица насталих загађењем водотока и на свом пристаништу, са роком извршења одмах, с обзиром да је примећено процурење зауљених материја кроз обалоутврду, што је и констатовано записником Министарства, при чему је био свестан свога

дела и његове забрањености и пристао на његово извршење. Суд је окривљеног ослободио од оптужбе, сматрајући да није доказан пропуст окривљеног, односно да је он започео са реализацијом мера заштите и отклањања последица, али да због свеобухватности захвата то није завршено.

Као што се види и код овог кривичног дела постоји позивање на подзаконски пропис и одлуку надлежног органа. Ово кривично дело се може учинити са умишљајем или из нехата.

6.2.3. Противправна изградња и стављање у погон објеката и постројења која загађују животну средину

Члан 262

- Службено или одговорно лице које противно прописима о заштити, очувању и унапређењу животне средине дозволи изградњу, стављање у погон или употребу објеката или постројења или примену технологије којима се у већој мери или на ширем простору загађује животна средина, **казниће се затвором од шест месеци до пет година**.

- Ако је услед дела из става 1. овог члана дошло до уништења животињског или биљног света великих размера или до загађења животне средине у тој мери да су за његово отклањање потребни дуже време или велики трошкови, **учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година**.

- Ако изрекне условну осуду за дела из ст. 1 и 2 овог члана, суд може одредити обавезу учиниоцу да у одређеном року предузме одређене прописане мере заштите, очувања и унапређења животне средине.

Реч је о кривичном делу које може извршити само службено и одговорно лице у којем је садржано и позивање на бланкетну одредбу, дакле друге законске и подзаконске прописе који регулишу материју заштите, очувања и унапређења животне средине. Норма имплицира да се радња извршења може остварити само чињењем, тако да ће пракса дати одговор на питање да ли је могуће и не чињењем на пример, не спречавањем извршити радњу овог кривичног дела. Ово кривично дело се може извршити само са умишљајем.

6.2.4. Оштећење објеката и уређаја за заштиту животне средине

Члан 263

- Ко оштети, уништи, уклони или на други начин учини неупотребљивим објекте или уређаје за заштиту животне средине, **казниће се затвором до три године**.

- Ако је дело из става 1 овог члана учињено из нехата, **учинилац ће се казнити новчаном казном или затвором до једне године**.

- Ако је услед дела из става 1 овог члана дошло до загађења ваздуха, воде или земљишта у већој мери или на ширем простору, **учинилац ће се казнити затвором од шест месеци до пет година**.

- Ако је услед дела из става 2 овог члана дошло до загађења ваздуха, воде или земљишта у већој мери или на ширем простору, **учинилац ће се казнити затвором до три године**.

- Ако је услед дела из ст. 1 и 3 овог члана дошло до уништења или оштећења животињског или биљног света великих размера или до загађења животне средине у тој мери да су за његово отклањање потребни дуже време или велики трошкови, **учинилац ће се казнити затвором од једне до 8 година**.

- Ако је усред дела из ст. 2 и 4 овог члана дошло до уништења или оштећења животињског или биљног света великих размера или до загађења животне средине у тој мери да су за његово отклањање потребни дуже време или велики трошкови, **учинилац ће се казнити затвоорм од шест месеци до пет година**.

- Ако изрекну условну осуду за дела из ст. 1-6 овог члана, суд може одредити обавезу учиниоцу да у одређеном року предузме одређене прописане мере заштите, очувања и унапређења животне средине.

Радња извршења код овог кривичног дела се састоји у оштећењу, уништењу, уклањању или чињењу на други начин неупотребљивих објеката или уређаја за заштиту животне средине. Њиме су обухваћене све ситуације почев од настанка апстрактне опасности до конкретне опасности и наступелих штетних последица, које су хијерархијски наведене од мањих ка већима. Ово кривично дело може бити учињено са умишљајем или из нехата.

6.2.5. Оштећење животне средине

Члан 264

- Ко кршећи прописе, искоришћавањем природних богатстава, изградњом објеката, извођењем каквих радова или на други начин изазове оштећење животне средине у већој мери или на ширем простору, **казниће се затвором до три године**.

- Ако је дело из става 1 овог члана учињено из нехата, **учинилац ће се казнити новчаном казном или затвором до једне године**.

- Ако изрекне условну осуду за дела из ст. 1 и 2 овог члана, суд може одредити обавезу учиниоцу да у одређеном року предузме одређене мере у циљу отклањања штетних последица по животну средину.

Ово кривично дело се може извршити искоришћавањем природних богатстава, извођењем радова или неком другом радњом услед које је наступила штетна последица за животну средину у већој мери или на ширем подручју. За ово кривично дело је такође потребно позивање на бланкетни пропис, а дело се може извршити како са умишљајем тако и из нехата.

6.2.6. Уништење, оштећење и изношење у иностранство заштићеног природног добра

Члан 265

- Ко уништи или оштети посебно заштићено природно добро, **казниће се затвором од три месеца до пет година**.

- Ако је дело из става 1 овог члана учињено из нехата, **учинилац ће се казнити новчаном казном или затвором до шест месеци**.

- Ко противно прописима извезе или изнесе у иностранство природну реткост или посебно заштићену биљку или животињу, **казниће се затвором од три месеца до три године**.

- За покушај дела из става 3 овог члана ће се казнити.

И овде је реч о кривичном делу са бланкетном диспозицијом које има два облика: уништење или оштећење заштићеног природног добра, односно изношење или извожење у иностранство природне реткости или посебно заштићене биљке или животиња. Посебним прописом нпр. Законом о заштити животне средине, регулисано је питање шта се сматра заштићеним природним добром, као и услови под којима је дозвољено извожење или изношење дивљих биљака и животиња. Кривично дело из става 1 овог члана се може извршити и са умишљајем и са нехатом.

Објект радње јесте посебно заштићено природно добро, односно добро које је стављено под посебну заштиту. Природно добро може бити покретно и непокретно. Важан је и Закон о заштити природе који међу заштићена природна добра укључује и заштићене врсте а међу њима су и заштићене дивље врсте и строго заштићене дивље врсте.

6.2.7. Уношење опасних материја у Србију и недозвољено прерађивање, одлагање и складиштење опасних материја

Члан 266

- Ко противно прописима унесе у Србију радиоактивне или друге опасне материје или опасне отпатке, или ко превози, прерађује, одлаже, сакупља или складишти такве материје или отпатке, **казниће се затвором до три године**.

- Ко злоупотребом свог службеног положаја или овлашћења дозволи или омогући да се у Србију унесу материје или отпаци из става 1 овог члана, или омогући да се такве материје или отпаци превозе, прерађују, одлажу, сакупљају или складиште, **казниће се затвором од шест месеци до пет година**.

- Ако је услед дела из ст. 1 и 2 овог члана дошло до уништења животињског или биљног света великих размера или до загађења животне средине у тој мери да су за његово отклањање потребни дуже време или велики трошкови, **учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година**.

- За покушај дела из става 1 овог члана казниће се.

- Ако изрекне условну осуду за дела из ст. 1 до 4 овог члана, суд може одредити обавезу учиниоцу да у одређеном року предузме одређене прописане мере заштите од јонизујућег зрачења или друге прописане мере заштите.

- Ко организује вршење дела из става 1 овог члана, **казниће се затвором од једне до осам година**.

- За покушај дела из става 1 овог члана казниће се.

Реч је о кривичном делу са бланкетном нормом, дакле потребно је да је поступање учиниоца супротно неким другим прописима. Основни облик овог кривичног дела се састоји у уношењу у Србију радиоактивних или других опасних материја. Објект радње су дакле радиоактивне материје и друге опасне материје и отпаци. Тежи облик овог кривичног дела се састоји у омогућавању вршења дела из става 1 и то злоупотребом службеног положаја, а дело је могуће извршити не само чињењем, него и нечињењем, односно пропуштањем. Извршилац овог дела је по правилу службено лице. Оба облика овог кривичног дела се могу извршити само са умишљајем. Омогућавање уношења мора бити супротно прописима, а може се извршити и пропуштањем (нечињењем) од стране службеног лица које није предузело одређене мере предвиђене законским или подзаконским прописима - нпр. да забрани увоз, превоз или прераду опасног отпада или материје. Најтежи облик овог кривичног дела представља организовање вршења основног облика овог кривичног дела.

Прилог

Правноснажном пресудом суда окривљени је оглашен кривим због извршења кривичног дела из члана 266, став 1 КЗ, јер је у рибарској кући у близини реке Дунав, складиштио запаљиву течност – дизел гориво у металним и пластичним танковима и у количини од 3.298 литара, а за коју нафту је утврђено да представља опасну материју. Ту чињеницу суд је утврдио на основу Закона о превозу опасних материја и Правилника о опасним материјама у водама, где је и нафта наведена као опасна материја, која може да доведе у опасност, живот и здравље људи, риба и животиња. Окривљеном је изречена условна осуда, тако што му је запрећено казном затвора од два месеца, чије је извршење одложено на време од једне године.

У другом кривичном предмету, окривљени је оглашен кривим јер је за потребе своје радње организовао превоз опасних материја противно одредбама Закона о превозу материја и Уредби о превозу опасних материја у друмском и железничком саобраћају па је у пластичним канистерима од по 1.000 литара вршио превоз 9.600 кг отпадног уља који има карактер опасног отпада, када је приликом саобраћајне контроле и заустављен. Окривљеном је изречена условна осуда тако што је утврђена казна затвора у трајању од шест месеци са временом проверавања од две године а осуђен је и на новчану казну од 100.000,00 динара те обавезан на плаћање трошкова кривичног поступка уз изрицање мере безбедности одузимања предмета поменутог отпадног уља. Окривљени је у својој одбрани оспоравао поступак инспекције и начин узимања узорака као и резултате вештачења, коју одбрану суд није прихватио.

6.2.8. Недозвољена изградња нуклеарних постројења

Члан 267

- Ко противно прописима одобри или приступи изградњи нуклеарне електране, постројења за производњу нуклеарног горива или постројења за прераду ислуженог нуклеарног отпада, **казниће се затвором од шест месеци до пет година**.

Реч о умишљајном кривичном делу са позивањем на бланкетни пропис, у првом реду на Закон о забрани изградње нуклеарних електрана. Извршилац може бити свако лице иако је логично да је круг могућих извршилаца овог кривичног дела сведен на оне који су овлашћени да поступају у вези са издавањем дозволе или одобрења.

6.2.9. Повреда права на информисање о стању животне средине

Члан 268

- Ко противно прописима ускрати податке или да неистините податке о стању животне средине и појавама који су неопходни за процену опасности по животну средину и предузимање мера заштите живота и здравља људи, **казниће се новчаном казном или затвором до једне године**.

Код овог кривичног дела се осим животне средине штити и право грађана на благовремену и тачну информацију, у овом случају о стању животне средине. Радња извршења може бити или нечињење – ускраћивањем података или чињењем – давањем неистинитих података о стању животне средине. Извршилац може бити било које лице. Ограничавање давања тих података може бити само у одређеним случајевима који су предвиђени законом. Ово дело је могуће извршити само са умишљајем.

Чланом 80 Закона о заштити животне средине предвиђено је да одбијање захтева за достављање информација које се односе на заштиту животне средине може уследити ако би њихово објављивање негативно утицало на поверљивост рада државних органа када је она предвиђена законом, на међународне односе, одбрану земље и јавну безбедност, рад правосудних органа, поверљивост комерцијалних и индустријских података када је таква поверљивост предвиђена законом осим информација о емисијама које угрожавају животну средину, права интелектуалне својине, поверљивост личних података односно досијеа када је она предвиђена законом, интересе трећих лица која поседују информације а која нису обавезна да их пруже, односно нису сагласна са њиховим објављивањем, заштиту животне средине на коју се такве информације односе као што је нпр. локација ретких врста флоре и фауне.

6.2.10. Убијање и мучење животиња

Члан 269

- Ко кршећи прописе убије, повреди или мучи животињу, **казниће се новчаном казном или затвором до шест месеци**.

- Ако је услед дела из става 1 овог члана дошло до убијања, мучења или повређивања већег броја животиња или је дело учињено у односу на животињу која припада посебно заштићеним животињским врстама, **учинилац ће се казнити новчаном казном или затвором до три године**.

Објект радње овог кривичног дела јесте животиња, али животиња није и заштитни објект код овог кривичног дела. Међутим, због става 2 овог кривичног дела, где се нарочито штите посебно заштићене животињске врсте, на посредан начин је ово кривично дело сврстано у ову групу кривичних дела. Истини за вољу и не постоји нека друга група кривичних дела у коју би ово кривично дело могло бити смештено и где би било адекватније да се налазе. Радња извршења овог кривичног дела у свом основном облику може бити

или убијањем или мучењем или повређивањем животиње и сама радња мора бити противправна. Ово због тога, јер постоје ситуације где долази до убијања, мучења или повређивања животиња до којег долази у складу са одређеним прописима када нема овог кривичног дела (нпр. код медицинских експеримената). Објект радње може бити било која животиња, при чему се ипак мисли на животиње чије убијање и мучење код већине људи изазива осећај сажаљења. Извршилац може бити и власник животиња.

Тежи облик овог кривичног дела постоји када се дело изврши према већем броју животиња. Судска пракса ће дати одговор на питање колики је тај број животиња. Тежи облик овог кривичног дела постоји и када је реч о посебно заштићеним животињским врстама, када је довољно да се изврши и према једној животињи. У овом случају кривично дело је бланкетног карактера, јер је другим прописима одређено које се животиње сматрају посебно заштићеним. И за основни и за тежи облик овог кривичног дела потребан је умишљај који укључује и свест о противправности.

Прилог

Окривљени је правноснажно ослобођен од оптужбе да је извршио кривично дело убијања и злостављања животиња из члана 269, став 1 КЗ на начин да је својим аутомобилом у два наврата истом приликом у вожњи силазио са коловоза и намерно возилом ударао у пса који је власништво оштећеног и који је био на јавној површини поред пута и на тај начин га тешко повредио, поломивши му више костију и без икаквог повода, те га оставио поред пута. Окривљени је ослобођен од оптужбе, јер по налажењу и првостепеног и другостепеног суда радње извршења које су окривљеном биле стављене на терет, не представљају радње извршења овог кривичног дела.

Супротно напред наведеном примеру, окривљени је оглашен кривим да је критичне прилике дрвеном мотком дужине око 1,5 метара ударао пса расе „Теријер“ власништво оштећеног од којих удараца је пас одмах угинуо, а угинолог пса је бацио у канал поред пута у непосредној близини куће оштећеног. Поменуто дело окривљени је извршио са евентуалним умишљајем дакле био је свестан противправности и могућности наступања штетне последице и на њу је пристао. Осуђен је на новчану казну од 20.000,00 динара а обавезан је и на плаћање трошкова кривичног поступка, а оштећени је са својим имовинско-правним захтевом упућен на парницу. Окривљени се

бранио порицањем кривичног дела тврдећи да он није убио пса оштећеног, те да је иначе имао пролема са тим псом који му је стално долазио у двориште због чега је и приговарао оштећеном али да у време извршења тог кривичног дела није био присутан. Суд је поклонио веру исказима сведока који су потврдили наводе оптужног акта.

6.2.11. Преношење заразних болести код животиња и биљака

Члан 270

- Ко за време епидемије неке болести животиња која може угрозити сточарство не поступа по прописима, одлукама или наредбама којима се одређују мере за сузбијање или спречавање болести, **казниће се новчаном казном или затвором до две године**.

- Казном из става 1 овог члана казниће се и ко за време постојања опасности од болести и штеточина које могу угрозити биљни свет не поступа по прописима, одлукама или наредбама којима се одређују мере за сузбијање или спречавање болести односно штеточина.

- Ако је услед дела из ст. 1. и 2 овог члана наступило угинуће животиња, уништење биљака или друга знатна штета, **учинилац ће се казнити затвором до три године**.

- Ако је дело из ст. 1-3 овог члана учињено из нехата, **учинилац ће се казнити новчаном казном или затвором до једне године**.

Радња извршења овог кривичног дела је у нечињењу односно непоступању извршиоца. У ставу 1 овог члана објекат заштите је животињски свет за време епидемије, а у ставу 2 објекат заштите је биљни свет у време постојања опасности од болести и штеточина које га могу угрозити. Уз умишљајни, могућ је и нехатни облик извршења овог кривичног дела. Квалификовани облик постоји у случају угинућа животиња или друге знатне штете, где судска пракса даје став о томе колика је „знатна штета“. Према досадашњем ставу Врховног суда Србије из 2006. године „знатна штета“ је она штета чија висина премашује 900.000,00 динара.

6.2.12. Несавесно пружање ветеринарске помоћи

Члан 271

- Ветеринар или овлашћени ветеринарски радник који при пружању ветеринарске помоћи препише или примени очигледно неподобно средство или очигледно неподобан начин лечења или уопште несавесно поступа при лечењу животиња и тиме узрокује угинуће животиња или другу знатну штету, **казниће се новчаном казном или затвором до две године**.

- Ако је дело из става 1. овог члана учињено из нехата, **учинилац ће се казнити новчаном казном или затвором до шест месеци**.

Код овог кривичног дела радња извршења се састоји у прописивању или примени очигледно неподобног средства, очигледно неподобног начина лечења или уопште несавесног поступања при лечењу. Овим чланом се заправо штити право власника животиње или њеног држаоца на здравствену заштиту животиње, а посредно се штити и сама животиња и животна средина. Извршилац дела може бити ветеринар или ветеринарски радник, а у складу са Законом о ветеринарству. Није неопходно да дође и до угинућа животиња, довољно је да је настала знатна штета, нпр. због таквог поступка ветеринара настали су високи трошкови лечења животиња. Кривично дело може бити извршено са умишљајем или из нехата.

6.2.13. Производња штетних средстава за лечење животиња

Члан 272

- Ко производи ради продаје или ставља у промет средства за лечење или за спречавање заразе код животиња која су опасна за њихов живот или здравље, **казниће се новчаном казном или затвором до једне године**.

- Ако је делом из става 1 овог члана проузроковано угинуће животиња или друга знатна штета, **учинилац ће се казнити новчаном казном или затвором до две године**.

- Ако је дело из ст. 1 и 2 овог члана учињено из нехата, **учинилац ће се казнити новчаном казном или затвором до шест месеци**.

Реч је о кривичном делу са апстрактном опасношћу, тачније за постојање овог кривичног дела није неопходно и да дође до угрожавања здравља или живота животиња. Дело може бити извршено са умишљајем или из нехата. Производња мора бити ради продаје, а дело је довршено самом производњом у сврху продаје или стављањем у промет. Објект радње су средства за лечење или спречавање заразе, која морају бити опасна за живот или здравље. Тежи облици овог кривичног дела настају у случају када је проузроковано угинуће животиње или друга знатна штета.

6.2.14. Загађивање хране и воде за исхрану, односно напајање животиња

Члан 273

- Ко каквом шкодљивом материјом загади храну или воду које служе за исхрану или напајање животиња и тиме доведе у опасност њихов живот или здравље, **казниће се новчаном казном или затвором до једне године**.

- Казном из става 1 овог члана казниће се и ко каквом шкодљивом материјом загади воду у рибњаку, језеру, реци или каналу или порибљавањем из заражених вода проузрокује опасност за опстанак риба или других водених животиња.

- Ако је дело из ст. 1 и 2 овог члана проузроковало угинуће животиња или друга знатна штета, **учинилац ће се казнити новчаном казном или затвором до две године**.

- Ако је дело из става 1 овог члана учињено из нехата, **учинилац ће се казнити новчаном казном или затвором до шест месеци**.

Ово кривично дело постоји у два основна облика: - као загађивање хране за исхрану животиња или воде за њихово напајање или - као загађивање воде у рибњаку, језеру, реци или каналу. Шкодљива материја је било која материја штетна за здравље људи. Загађивање мора бити такво да доведе у опасност живот или здравље животиња. Опасност мора бити конкретна. Тежа последица постоји ако дође до угинућа животиња или друге знатне штете. Штета се утврђује према ставу судске праксе. Како је већ речено према ставу ВСС из 2006. знатна штета је она штета која премашује износ од 900.000,00 динара.

Прилог

Окривљени је оглашен кривим због извршења кривичног дела из члана 273, став 3 у вези става 1 КЗ, тако што је шкодљиву материју - креозан ставио на мамце од сланине које је поставио у своје неограђено двориште, услед чега је пас власништво оштећеног појео наведену сланину и угинуо. Окривљени се бранио да није хтео да дође до угинућа комшијиног (иначе дресираног расног пса) већ да се на тај начин хтео да одбрани од паса луталица који су му давили живину и правили штету. Окривљеном је изречена условна осуда.

6.2.15. Пустошење шума

Члан 274

- Ко противно прописима или наредбама надлежних органа врши сечу или крчење шуме, или ко оштећује стабла или на други начин пустоши шуме или обори једно или више стабала у парку, дрвореду или на другом месту где сеча није дозвољена, **казниће се новчаном казном или затвором до једне године**.

- Ко дело из става 1 овог члана изврши у заштићеној шуми, националном парку или у другој шуми са посебном наменом, **казниће се затвором од три месеца до три године**.

Радња извршења основног облика овог кривичног дела јесте сеча или крчење шуме или оштећивање стабала или пустошење шуме на други начин. Дело је бланкетног карактера, јер се Законом о шумама прописује шта се сматра пустошењем шуме - то је свака радња која угрожава опстанак шума и њихове општекорисне функције. Други облик радње извршења основног облика кривичног дела јесте када се обори једно или више стабала у парку, дрвореду или на другом месту где сеча није дозвољена.

Тежи облик овог кривичног дела постоји када се било која од радњи основног дела изврши у заштићеној шуми, националном парку или другој шуми са посебном наменом. И овде је реч о кривичном делу са бланкетном нормом, јер се другим прописима нпр. Законом о националним парковима регулише питање ове квалификаторне околности. Извршилац ових кривичних дела може

бити свако лице, што укључује и власника шуме. Дело се може извршити само са умишљајем, с тиме што учинилац може бити свестан да је реч о заштићеној шуми, националном парку или шуми са посебном наменом.

Прилог

Правноснажном пресудом окривљени је оглашен кривим због тога што је у наведеном временском периоду противно одредбама члана 40 Закона о шумама вршио сечу шуме на површини од 0,60 хектара, без претходно прибављене сагласности и посекао 130 стабала цера и јасена укупне дрвне масе 30m^3, на начин да је након сече поменутих стабала на наведеној површини шумско земљиште изложио закоровљавању, слабљењу плодности приносне снаге шумског земљишта, спирању и одношењу земљишта водом или ветром, чиме је извршио кривично дело пустошење шума из члана 274, став 1 КЗ и осуђен је на казну затвора у трајању од три месеца, која пресуда је само у погледу одлуке о кривичној санкцији преиначена тако што је окривљени осуђен на новчану казну од 90.000,00 динара. Окривљени је током поступка у потпуности признао извршење кривичног дела наводећи да му је било потребно да набави новац да се са оштећеним договорио око сече шуме али да није имао дозволу надлежних органа да то и учини.

У сличном поступку због сумње у извршење истог кривичног дела, ослобођени су од оптужбе двоје окривљених да су извршили кривично дело пустошења шуме и то тако да је првоокривљена подстрекла другоокривљеног да супротно одредби члана 40 Закона о шумама у њеној шуми посече сва стабла што је према наводима оптужног акта другоокривљени и учинио те је посекао укупно 99 стабала букве, цера и граба укупне дрвне масе 95,91m^3, чиме су изазване промене на земљишту у виду закоровљавања и омогућавања раста младог дрвета, које дело су окривљени по ставу јавног тужиоца извршили са умишљајем. Суд је ослободио окривљене од оптужбе с обзиром да шумарски инспектор није извршио контролу наведене шуме од септембра 2007. године до априла 2009. године из чега је суд с обзиром да су окривљени порицали извршење овог кривичног дела закључио да осим окривљених ово кривично дело су могла извршити и друга лица на шта су окривљени указивали својом одбраном, због чега их је услед недостатка доказа ослободио од оптужбе.

6.2.16. Шумска крађа

Члан 275

- Ко ради крађе обори у шуми, парку или дрвореду једно или више стабала, а количина обореног дрвета је већа од 1m^3, **казниће се новчаном казном или затвором до једне године**.

- Ако је дело из става 1 овог члана учињено у намери да се оборено дрво прода, или ако је количина обореног дрвета већа од 5m^3 или ако је дело извршено у заштићеној шуми, националном парку или другој шуми са посебном наменом, **учинилац ће се казнити новчаном казном или затвором до три године**.

- За покушај дела из ст. 1и 2 овог члана казниће се.

Ово кривично дело је довршено самим обарањем једног или више стабала а у циљу крађе. Ако би неко присвојио већ раније оборена стабла не би извршио кривично дело шумске крађе, већ кривично дело крађе. Објект радње је дрво-стабло које је у шуми, парку или дрвореду, а да би постојало кривично дело потребно је још и да је количина обореног дрвета већа од 1m^3. Уколико је та количина мања, постојаће прекршај. Дело се може учинити само са умишљајем уз утврђивање намере да се оборено стабло присвоји и да се прибави противправна имовинска корист.

Тежи облик овог кривичног дела постоји ако је дело учињено у намери да се оборено стабло прода или ако је количина обореног дрвета већа од 5m^3 или ако је дело извршено у заштићеној шуми, националном парку или другој шуми са посебном наменом.

Прилог

Окривљени је оглашен кривим због два кривична дела шумске крађе, од којих је једно било у продуженом трајању. Окривљени је посекао у једном наврату 31 стабло багрема, цера и црног бора укупне количине 5,47m^3, а у случају продуженог кривичног дела у два наврата је посекао укупно 43 стабла багрема, цера, граба и јохе у количинама од 5,96 и 6,30m^3. Окривљени се бранио делимичним признањем с обзиром да је затечен при извршењу кривичног дела, као и тиме да је у једном случају мислио да је реч о шуми његовог пријатеља са којим се био наводно договорио да може да сече, а да је више стабала посекао грешком. Првостепена пресуда је била осуђујућа, а како је до доношења одлуке другостепеног суда наступила застарелост кривичног гоњења у једном случају, жалбени суд је преиначио првостепену пресуду и одбио оптужбу у односу на то дело, и потврдио у осталом осуђујућем делу.

Другом пресудом, оглашен је кривим окривљени због извршења кривичног дела шумске крађе из члана 275, став 2 у вези става 1 Кривичног законика због тога што је посекао 26 стабала храста китњака у количини од 8,58m^3, а потом још једном посекао 41 стабло храста китњака и храста цера те још и 37 стабала храста китњака у укупној количини од 32,73 m^3 и осуђен је на казну затвора у трајању од три месеца. Окривљени је порицао извршење кривичног дела, међутим суд је из изведених доказа у првом реду увиђаја на лицу места те исказа сведока на несумњив начин закључио да је управо окривљени извршио сечу дрвећа, док је количину посеченог дрвећа утврдио из налаза и мишљења судског вештака шумарске струке.

У сличном поступку, оглашен је кривим окривљени због тога што је ради крађе у шуми оштећеног оборио 214 стабала храста укупне дрвне запремине 82,54m^3 и осуђен је на новчану казну у износу од 100.000,00 динара. Суд је ову своју пресуду у првом реду засновао на исказима сведока и вештака шумарске струке, док одбрану окривљеног, који је порицао извршење кривичног дела бранећи се да је он заједно са другим лицем које је у међувремену преминуло само натоварио већ раније посечена стабла од стране других лица, није прихватио.

6.2.17. Незаконит лов

Члан 276

- Ко лови дивљач за време ловостаја или на подручју где је лов забрањен, **казниће се новчаном казном или затвором до шест месеци**.

- Ко неовлашћено лови на туђем ловишту и убије или рани дивљач или је ухвати живу, **казниће се новчаном казном или затвором до једне године**.

- Ако је дело из става 2 овог члана учињено у односу на високу дивљач, **учинилац ће се казнити новчаном казном или затвором до две године**.

- Ко лови дивљач чији је лов забрањен или ко лови без посебне дозволе одређену врсту дивљачи за чији је лов потребна таква дозвола или ко лови на начин или средствима којима се дивљач масовно уништава, **казниће се затвором до три године**.

- Уловљена дивљач и средства за лов одузеће се.

Ово кривично дело је такође кривично дело бланкетног карактера јер се другим законом нпр. Законом о ловству, одређују поједини елементи овог кривичног дела. Основни облик овог кривичног дела постоји када извршилац лови дивљач за време ловостаја или пак на подручју где је лов забрањен. Ловом се сматра одстрел дивљачи, хватање дивљачи, сакупљање одстрељене дивљачи и њених делова, као и сакупљање јаја пернате дивљачи. Ловостај је забрана лова у одређеном периоду. Кривично дело постоји без обзира да ли је извршилац уловио дивљач или није. Довољне су радње које се могу квалификовати као лов нпр. ношење ловачког оружја итд.

Радња извршења код другог облика овог кривичног дела јесте у лову на туђем ловишту и убијању, рањавању или хватању живе дивљачи. Лов мора бити неовлашћен, одвијати се на туђем ловишту и потребно је да је дивљач уловљена.

Квалификовани облик овог кривичног дела постоји када је реч о високој дивљачи. Својство високе дивљачи је такође одређено посебним прописима.

Најтежи облик кривичног дела постоји када се лови дивљач чији је лов забрањен или се без посебне дозволе лови одређена врста дивљачи за чији је лов потребна таква дозвола или се лови на начин или средствима којима се дивљач масовно уништава. Законом о ловству је уведена трајна заштита одређених врста дивљачи забраном њеног лова, за неку дивљач је предвиђено издавање посебних дозвола за лов, а прописани су и начини и средства који су у лову забрањени.

Извршилац може бити свако лице. Ово кривично дело се може извршити само с умишљајем.

6.2.18. Незаконити риболов

Члан 277

- Ко лови рибу или друге водене животиње за време ловостаја или у водама у којима је лов забрањен, **казниће се новчаном казном или затвором до шест месеци**.

- Ко лови рибу или друге водене животиње експлозивом, електричном струјом, отровом, средствима за омамљивање или на начин штетан за размножавање тих животиња или којим се те животиње масовно уништавају, **казниће се затвором до три године**.

- Казном из става 2 овог члана казниће се и ко лови рибу или друге водене животиње веће биолошке вредности или у већој количини или при лову уништи већу количину риба или других водених животиња.

- Улов и средства за риболов одузеће се.

Овим кривичним делом се осим животне средине штити још и рибарство као привредна грана. Код основног облика радња извршења се састоји у лову рибе или других водених животиња за време водостаја или у водама у којима је лов забрањен. Није неопходно да је риба уловљена, већ је довољан сам чин ловљења.

Тежи облик се карактерише начином и средством којим се риболов врши. Та средства су прецизније наведена у Закону о рибарству. Ни овде није неопходно постојање улова рибе или других водених животиња.

Квалификовани облик ових дела представља улов веће количине или лов рибе или друге водене животиње веће биолошке вредности, односно уништавање веће количине рибе или других водених животиња. Ово кривично дело је могуће извршити само са умишљајем.

Прилог

Окривљени су оглашени кривим јер су на реци Дунав поклопачом и остима ловили рибу за време ловостаја и уловили шарана тежине 6 кг чији је ловостај био установљен сходно тач. 2 Наредбе о установљењу водостаја за поједине врсте риба на рибарском подручју или делу рибарског подручја и о забрани лова рибе које немају прописану величину чиме су са умишљајем извршили кривично дело незаконитог риболова из члана 277, став 1 КЗ у саизвршилаштву у вези члана 33 КЗ. Окривљенима су изречене условне осуде тако што је сваком од њих утврђена казна затвора у трајању од по три месеца са временом проверавања од по годину дана. Обавезни су да оштећеном предузећу „ЈП Србија-шуме“ солидарно плате износ од 3.000,00 динара на име имовинско-правног захтева. Суд је поклонио веру исказу сведока рибочувара који је зауставио чамац са окривљенима који се налазио на месту мрестилишта где је риболов забрањен, видео је да се у чамцу налази обруч који служи за ловљење рибе, а у чамцу су пронашли шарана поменуте тежине. Сведок је препознао окривљене као лица које је зауставио на наведеном месту.

6.3. Кривична дела са последицама по животну средину

6.3.1. Загађивање воде за пиће и животних намирница

Члан 258

- Ко каквом шкодљивом материјом загади воду која људима служи за пиће или животне намирнице, **казниће се затвором до три године**.

- Ако је дело из става 1.овог члана учињено из нехата, **учинилац ће се казнити новчаном казном или затвором до једне године**.

Овде је реч о кривичним делима против здравља људи где здравље људи представља заштитни објект. Ово се штити масивно и свеобухватном правном заштитом која се заснива на уставно-правној заштити и протеже се све до кривичноправне заштите. Кривичноправном заштитом се здравље људи штити само у оним деловима који нису обухваћени неким другим законима или подзаконским прописима.

Код кривичног дела из члана 258 КЗ радња извршења је загађивање воде за пиће или загађивање животне намирнице. Оно се врши употребом шкодљиве материје, дакле материје штетне по здравље људи. Законом о водама прецизирано је шта се сматра загађивањем као радњом извршења, па то може бити штетна промена физичких, хемијских, биолошких, бактериолошких, вирусолошких или радиоактивних својстава воде за пиће или намирнице.

Објект радње јесте вода за пиће или животна намирница. Последица јесте апстрактна опасност и не захтева се проузроковање конкретне опасности за живот или здравље људи. Дело може бити учињено са умишљајем или из нехата.

6.3.2. Тешка дела против здравља људи

Члан 259

- Ако је услед дела из чл. 249, 251, ст. 1 и 2, 252, 254, 255, ст. 1, 256, ст. 1 и 2, 257, ст. 1 и 258, ст. 1овог законика, неко лице буде тешко телесно повређено или му здравље буде тешко нарушено, **учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година**.

- Ако је услед дела из чл. 249, 251, ст. 1 и 2, 252, 254, 255, ст. 1, 256, ст. 1 и 2, 257, ст. 1 и 258, ст. 1 овог законика наступила смрт једног или више лица, **учинилац ће се казнити затвором од две до дванаест година**.

- Ако услед дела из чл. 251, ст. 3, 255, ст. 2, 256, ст. 3, 257, ст. 2 и 258, ст. 2 овог законика неко лице буде тешко телесно повређено или му здравље буде тешко нарушено, **учинилац ће се казнити затвором до три године**.

- Ако је услед дела из чл .251, ст. 3, 255, ст. 2, 256, ст. 3, 257, ст. 2 и 258, ст. 2 овог законика наступила смрт, **учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година**.

Ставови 1 и 2 овог члана представља умишљајни облик овог кривичног дела, а ст. 3 и 4 овог члана нехатне облике овог кривичног дела. Код ст. 1 и 2 овог члана треба напоменути да у односу на тежу последицу - тешко нарушавање здравља или тешко повређивање односно смрт мора постојати нехат, а умишљај постоји само у односу на основни облик овог кривичног дела.

6.3.3. Изазивање опште опасности

Члан 278

- Ко пожаром, поплавом, експлозијом, отровом или отровним гасом, радио-активним или другим јонизујућим зрачењем, електричном енергијом, моторном силом или каквом другом општеопасном радњом или општеопасним средством изазове опасност за живот или тело људи или за имовину већег обима, **казниће се затвором од шест месеци до пет година**.

- Казном из става 1 овог члана казниће се службено или одговорно лице које не постави прописане уређаје за заштиту од пожара, поплаве, експлозије, отрова или отровног гаса, радио-активних или других јонизујућих зрачења, електричне енергије или других опасних средстава или ове уређаје не одржава у исправном стању или их у случају потребе не стави у дејство или уопште не поступа по прописима или техничким правилима о мерама заштите и тиме изазове опасност за живот или тело људи или за имовину већег обима.

- Ако су дела из ст. 1 и 2 овог члана учињена на месту где је окупљен већи број људи, **учинилац ће се казнити затвором од једне до шест година**.

- Ако је дело из ст. 1 и 3 овог члана учињено из нехата, **учинилац ће се казнити затвором до три године**.

Ово кривично дело се може извршити на два начина односно оно има два основна облика: изазивање опасности општеопасном радњом или општеопасним средством и непостављањем заштитних уређаја, која дела могу имати и свој тежи облик, а могу постојати и као нехатна кривична дела.

Радње извршења основног облика овог кривичног дела се може извршити са више алтернативно постављених облика и то као изазивање пожара, поплаве, експлозије, употребом отрова и отровног гаса, радио-активног или другог јонизујућег зрачења, електричне енергије, моторне силе или пак предузимањем какве друге општеопасне радње или употребе неког општеопасног средства. Посебним прописима су одређени појмови пожара, поплаве, експлозије итд., који ће се примењивати и код утврђивања постојања овог кривичног дела. Последица овог кривичног дела јесте опасност за живот или тело људи или имовину већег обима. Дело је довршено наступањем те опасности.

У ставу 2 основног облика као радње извршења наведено је нечињење, односно непоступање које је учињено од стране службеног или одговорног лица.

У ставу 3 овог кривичног дела као квалификаторна околност предвиђено је да је дело из става 1 и 2 учињено на месту где је окупљен већи број људи. Схватање судске праксе је да већи број људи постоји када је окупљено најмање 10 људи. Дело се може извршити са умишљајем, а у односу на ст. 1 и 3, ово кривично дело је могуће извршити и из нехата.

Прилог

Правноснажном пресудом једног основног суда оглашен је кривим окривљени због извршења кривичног дела изазивање опасности из члана 278, став 5 у вези става 1 Кривичног законика, којом му је изречена условна осуда тако што је утврђена казна затвора у трајању од три месеца са временом проверавања од једне године, а које кривично дело се састоји у томе да је опште опасном радњом изазвао опасност за имовину већег обима свестан да својом радњом може довести до опасности за имовину већег обима, али је олако држао да до тога неће доћи односно да ће то моћи спречити, на начин што у угоститељском објекту није угасио фритезу у којој се налази уље, након чега је дошло до неконтролисаног паљења уља, потом и фритезе, да би се преко роштиља пожар пренео на цео објекат којом приликом је изгорео инвентар у унутрашњости објекта зидови и део кровне конструкције. Жалбени суд је одбио жалбу јавног тужиоца због одлуке о кривичној санкцији налазећи да је иста неоснована.

У другом кривичном поступку, окривљени је оглашен кривим због извршења кривичног дела изазивање опште опасности из члана 278, став 1 КЗ и осуђен на казну затвора у трајању од шест месеци, а која радња извршења се састојала у томе да је помоћу упаљача запалио крпе и новине и тако запалио своју бараку а након тога побегао из те бараке на суседну бараку у којој су се налазили оштећени са својим породицама, којом приликом су обе бараке у потпуности изгореле. Окривљени је у својој одбрани изјавио да је своју бараку запалио зато што је био нервозан и разочаран, а на пресуду се није жалио већ је то учинио јавни тужилац тражећи строжије кажњавање, која жалба је одбијена као неоснована.

У сличном поступку пред другим судом, оглашен је кривим окривљени што је у стању битно смањене урачунљивости у које стање је себе сам довео употребом алкохола опште опасном радњом - пожаром изазвао опасност за имовину веће обима, на тај начин што је након вербалног сукоба са оштећеним отишао из његовог дворишта, након чега се са шибицом у руци вратио до економског дела оштећеног, попео се на тавански простор где се налазило 30-40 бала сена, те је шибицом запалио сено и удаљио се са лица места, којом приликом је дошло до избијања пожара и изгорео је део куће, а окривљени је био свестан да наведеном општеопасном радњом може изазвати конкретну опасност за имовину већег обима које дело је извршио са евентуалним умишљајем. Окривљеном је изречена условна осуда тако што је утврђена казна затвора у трајању од десет месеци са временом проверавања од две године. Окривљени се бранио тиме да је оштећени имао дуг према њему који никако није враћао да је због тога био изнервиран да се са оштећеним посваћао, да је био под утицајем алкохола и да се критичном приликом попео на таван и шибицама запалио сламу а након тога отишао кући. Ово кривично дело је доказано не само кроз признање окривљеног већ и кроз исказе саслушаних сведока као и вештака грађевинске струке који је проценио да је грађевинска вредност поменутог објекта износи 26.400 евра а укупна штета 298.000,00 динара. Апелациони суд је одбио као неосновану жалбу јавног тужиоца изјављену због одлуке о кривичној санкцији.

Правноснажном судском пресудом окривљени је ослобођен од оптужбе услед недостатка доказа да је извршио кривично дело изазивање опште опасности из члана 278, став 1 КЗ а на начин да је пришао месту где је било ускладиштено сено и слама оштећеног и отвореним пламеном изазвао пожар у којем је у потпуности изгорело ускладиштено сено и слама вредности око 100.000,00 динара, те довео у опасност стају са стоком, два стамбена објекта као и помоћне пољопривредне објекте који су били у непосредној близини складишта захваћеног пожарем, које дело је према ставу јавног тужиоца учинио са умишљајем. Суд је прихватио одбрану окривљеног који није признао извршење кривичног дела, док из изведених доказа у првом реду саслушаних сведока наводи јавне отпужбе нису могли бити доказани, док су искази сведока који су указивали на окривљеног као могућег извршиоца овог кривичног дела оцењени као нелогични и у супротности са доказима које је суд прихватио и које је оценио као логичне и уверљиве. Апелациони суд је одбио жалбу оштећеног којом је побијан такав став првостепеног суда.

6.3.4. Оштећење брана, насипа и водопривредних објеката

Члан 282

- Ко оштети, уништи или учини неупотребљивим брану, насип или други водопривредни објекат или уређај за заштиту од природних непогода, **казниће се новчаном казном или затвором до једне године**.

- Ако је дело из става 1 овог члана учињено према објекту или уређају већег значаја, **учинилац ће се казнити затвором од шест месеци до пет година**.

- Ако је дело из става 2 овог члана учињено из нехата, **учинилац ће се казнити новчаном казном или затвором до три године**.

Радње извршења овог кривичног дела јесте оштећење, уништење или чињење неупотребљивим бране, насипа или уређаја за заштиту од природних непогода. Објект радње јесте брана, насип или други водопривредни објект односно уређај за заштиту од природних непогода. И овде се примењују други

прописи као нпр. Закон о водама који одређује шта се сматра објектима или уређајима за заштиту од штетних дејстава вода. Чланом 13 Закона о водама дају се одређене дефиниције водних објеката, па се каже да су то грађевински и други објекти који заједно са уређајима који им припадају чине техничку односно технолошку целину, а служе за обављање водне делатности, а при томе је реч о добрима од општег интереса. Поменутим законом водни објекти се према намени деле на објекте намењене за уређење водотока; заштиту од поплава, ерозија и бујица; заштиту од штетног дејства унутрашњих вода - одводњавање; коришћење вода, сакупљање, одвођење и пречишћавање отпадних вода и заштиту вода; мониторинг вода. Последица овог кривичног дела је апстрактна опасност. Уколико би дошло до конкретне опасности тада би се радило о другом кривичном делу нпр. изазивања опште опасности из члана 278 КЗ.

Квалификовани облик се односи на објекте или уређаје већег значаја. Да ли је реч о објекту већег значаја утврђиваће се у сваком конкретном случају, а зависиће од његове вредности, величине, функције итд. Ово кривично дело се може извршити само са умишљајем, који код кривичног дела из става 2 треба да обухвати и квалификаторну околност.

6.3.5. Тешка дела против опште сигуности

Члан 288

- Ако је услед дела из чл. 278, ст. 1-3, 279, ст. 1, 280, ст. 1 и 2, 281, ст. 1 и 284 овог законика, наступила тешка телесна повреда неког лица или имовинска штета великих размера, **учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година**.

- Ако је услед дела из чл. 278, ст. 1-3, 279, ст. 1 и 2, 280, ст. 1 и 2, 281, ст. 1 и 284 овог законика, наступила смрт једног или више лица, **учинилац ће се казнити затвором од две до дванаест година**.

- Ако је услед дела из чл. 278, ст. 4, 279, ст. 2, 280, ст. 3.и 281, ст. 2.овог законика наступила тешка телесна повреда неког лица или имовинска штета великих размера, **учинилац ће се казнити затвором до четири године**.

- Ако је услед дела из чл. 278, ст. 4, 279, ст. 2, 280, ст. 3.и 281, ст. 2 овог законика наступила смрт једног или више лица, **учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година**.

У ст. 1 и 2 овог члана наведени су умишљајни облици кривичног дела, а у ст. 3 и 4 наведени су нехатни облици. Имовинска штета се утврђује према становишту судске праксе и постоји када штета прелази износ од 4.000.000,00 динара.

6.4. Кривично процесна заштита

6.4.1. Кривични поступак за дела против животне средине

Законик о кривичном поступку из 2011. године у великој мери другачије него ли ранији закони регулише кривични поступак. Сам кривични поступак се по новом ЗКП састоји из три дела или три стадијума. То су: претходни стадијум – који се састоји од предистражне фазе, истражне фазе и фазе оптужења, главног стадијума – који се састоји од фазе припремања главног претреса, главног претреса и изрицања и објављивања првостепене одлуке и стадијума поступка по правним лековима – који се састоји од поступка по редовним правним лековима и поступка по ванредним правним лековима.

6.4.1.1. Овлашћени тужилац

Када је реч о кривичним делима за која се гони по службеној дужности – а кривична дела против животне средине су управо кривична дела за која се кривично гоњење врши по службеној дужности, јавни тужилац је тај који води кривични поступак и тамо где постоје законски услови спроводи истрага. Терет доказивања оптужбе је на тужиоцу, а суд изводи доказе на предлог странака, а само изузетно таква могућност је суду дата у одређеним случајевима и по службеној дужности тачније по сопственој иницијативи. Проширене су могућности примене поједностављених форми поступања од стране јавног тужиоца.

Основно право и основна дужност јавног тужиоца је гоњење учинилаца кривичних дела. Сви органи – полиција и други државни органи, надлежни за откривање кривичних дела дужни су да поступе по сваком захтеву јавног тужиоца.

6.4.1.2. Оштећени

Оштећени је лице чије је лично или имовинско право кривичним делом повређено или угрожено. Оштећени као тужилац је лице које је преузело кривично гоњење од јавног тужиоца. Он то може да учини само у случају када је потврђена оптужница јавног тужиоца, а који је у наставку поступка одустао од

оптужнице, па је оштећени после упита суда изјавио (у року од 8 дана од одустанка јавног тужиоца) да преузима кривично гоњење. Оштећени има право да стави предлог јавном тужиоцу за кривично гоњење у односу на нека кривична дела за која се поступак покреће и кривично гоњење врши по предлогу, а такође да у поступцима које покреће и води јавни тужилац поставља имовинскоправни захтев и предлаже доказе и привремене мере с тим у вези.

Другим речима, оштећени више нема право да преузме кривично гоњење у ранијим фазама кривичног поступка, па чак и након одбацивања кривичне пријаве, које право му је припадало по одредбама ранијег ЗКП.

6.4.1.3. Окривљени

Окривљени је израз који се користи као општи назив са осумњиченог, окривљеног, оптуженог и осуђеног, а односи се на лице против којег се води или је правноснажно окончан кривични поступак.

Заједно са тужиоцем – јавним тужиоцем, приватним тужиоцем и оштећеним као тужиоцем окривљени представља странке у кривичном поступку. Окривљени има право да се брани сам или уз помоћ браниоца, да прикупља доказе у своју одбрану и користи правна средства и лекове.

Што се пак тиче браниоца окривљеног, померена је граница тзв. „обавезне одбране“ - ситуације у којој окривљени мора да има присутног браниоца у кривичном поступку, тако да је присуство браниоца обавезно од првог саслушања па до правноснажног окончања кривичног поступка и то када је реч о кривичним делима за које је запрећена казна затвора од 8 година или тежа казна. То значи да би и за одређени број кривичних дела против животне средине и то за оне теже односно квалификоване облике тих кривичних дела била предвиђена обавезна одбрана.

6.4.2. Покретање кривичног поступка

6.4.2.1. Кривична пријава

Чланом 280, став 1 ЗКП предвиђено је да државни и други органи, правна и физичка лица пријављују кривична дела за која се гони по службеној дужности, о којима су обавештена или за њих сазнају на други начин, под условима предвиђеним законом или другим прописом. Кривична пријава се подноси надлежном јавном тужиоцу у писаном облику, усмено или другим средством.

У Кривичном законику је одређено за која кривична дела се кривично гоњење врши по приватној тужби, а за која гоњење врши јавни тужилац, тако да је за кривична дела против животне средине предвиђено да се кривично гоњење може вршити од стране јавног тужиоца.

6.4.2.2. Поступање јавног тужиоца по кривичној пријави

Ако јавни тужилац из саме кривичне пријаве не може оценити да ли су вероватни наводи пријаве или пак подаци у пријави не пружају довољно основа за одлуку, јавни тужилац може сам да прикупи потребне податке или да прикупи обавештења путем полиције или од стране грађана, односно да затражи од државних и других органа и правних лица да му пруже обавештење.

6.4.2.3. Овлашћења јавног тужиоца

Јавни тужилац руководи предистражним поступком и предузима потребне радње ради гоњења учинилаца кривичних дела. Он може да полицији наложи предузимање одређених радњи ради откривања кривичних дела и проналажења осумњичених. Полиција је дужна да поступи по налогу јавног тужиоца, а јавни тужилац може да од полиције преузме вршење радњи коју је полиција на основу закона самостално предузела.

6.4.2.4. Овлашћења полиције

Ако је реч о основама сумње да је извршено кривично дело за које се гони по службеној дужности, полиција је дужна да предузме потребне мере да се пронађе учинилац кривичног дела, да се открију и обезбеде трагови кривичног дела и предмети који могу послужити као доказ, као и да прикупи сва обавештења која могу бити од користи. Полиција може да тражи потребна обавештења од грађана, да изврши потребан преглед превозних средстава, путника и пртљага, да за одређено време (до 8 часова) ограничи кретање на одређеном простору, да предузме потребне мере у вези са утврђивањем истоветности лица и предмета, да прегледа одређене објекте и просторије државних органа (у присуству одговорног лица), прегледа документацију итд.

6.4.2.5. Доказне радње полиције

Докази које је прикупила полиција предузимањем доказних радњи (о чему мора одмах да обавести јавног тужиоца), могу бити коришћени у току кривичног поступка ако су те радње спроведене у складу са ЗКП. У највећем броју случајева с обзиром на висину запрећених казни, докази које је прикупила полиција и јавни тужилац, а до подизања оптужног акта, по правилу ће бити

и једини докази који су прикупљени када говоримо о кривичним поступцима за кривична дела против животне средине. Због тога је важно да подносилац кривичне пријаве уз пријаву достави што више квалитетних доказа или пак обавештења где се ти докази могу наћи, како би тиме олакшали и убрзали поступање полиције и јавног тужиоца.

Одредбом члана 286, став 1 ЗКП обавеза је полиције да у случају када постоје основи сумње да је извршено кривично дело за које се гони по службеној дужности предузме потребне мере да се пронађе учинилац кривичног дела, да се учинилац или саучесник не сакрије или не побегне, да се открију и обезбеде трагови кривичног дела и предмети који могу послужити као доказ, као и да прикупи сва обавештења која би могла бити од користи за успешно вођење кривичног поступка.

Увиђај је једна од најчешћих радњи које спроводи полиција, а предузима се „када је за утврђивање или разјашњење неке чињенице у поступку потребно непосредно опажање органа поступка“ (члан 133, став 1 ЗКП). Том приликом полиција ће по правилу затражити помоћ стручног лица одређене струке (судско медицинске, ветеринарске, биолошке, ихтиолошке, хидролошке итд.) који ће по потреби предузети и проналажење, обезбеђивање или описивање трагова, сачинити скице, узети потребне узорке или прикупити друге податке. На увиђај се може позвати и вештак ако би његово присуство било од користи за давање налаза и мишљења.

Неретко, код ових кривичних дела један од већих проблема ће управо бити недовољна стручна оспособљеност органа поступка у погледу специфичних знања, вештина а посебно техничке опремљености у случају када се деси неко од еколошких кривичних дела.

6.4.2.6. Прикупљање обавештења од грађана и саслушање осумњичених

Полиција може лица саслушавати у два случаја, односно у два својства – као грађане и као осумњичене.

Као грађани лица се саслушавају ради прикупљања обавештења, такво саслушање може трајати најдуже 4 часа, не сме бити принудно, грађанин може бити доведен на саслушање ако се на уредан позив није одазвао, након саслушања саставља се белешка коју грађанин има право да прочита и да стави евентуалне примедбе.

Када се прикупља обавештење од лица за која постоје основи сумње да је извршилац кривичног дела (осумњичени), полиција је дужна да га упозори на право да узме браниоца, те да га саслушава као осумњиченог, обавезу да га упозори на права која има по закону. Исказ осумњиченог, дат у полицији уз његов пристанак да буде саслушан и који је дат у присуству браниоца, може се користити као доказ у кривичном поступку. На основу прикупљених обавештења, полиција саставља кривичну пријаву у којој наводи доказе за које је сазнала. У њу се не уноси садржина изјава грађана које је полиција прикупила приликом саслушања тих грађана, али се уноси исказ осумњиченог.

6.4.3. Истрага

6.4.3.1. Сврха истраге

Истрага се покреће против одређеног лица или против непознатог учиниоца за које и када постоји основ сумње да је учинило кривично дело, односно да је кривично дело учињено. У истрази се прикупљају докази и подаци који су потребни да би се могло одлучити да ли ће се подићи оптужница или обуставити кривични поступак, докази потребни за утврђивање идентитета учиниоца, као и они докази чије би извођење на главном претресу било онемогућено или отежано или они који могу бити од користи за кривични поступак.

6.4.3.2. Спровођење истраге

Истрагу спроводи надлежни јавни тужилац. Истрага се спроводи за кривична дела за које је предвиђен тзв. редовни кривични поступак – реч је о кривичном поступку који се спроводи за кривична дела за које је запрећена казна затвора више од 8 година, док за кривична дела за које је предвиђен скраћени кривични поступак, а то су кривична дела за које је запрећена новчана казна или казна затвора до 8 година се не спроводи истрага. У скраћеном кривичном поступку јавни тужилац може пре евентуалног подношења оптужног предлога у најкраћем року да спроведе одређене доказне радње.

Како је већ поменуто, с обзиром на висину запрећених казни затвора, у највећем броју случајева за кривична дела против животне средине се неће спроводити истрага нити редовни кривични поступак, већ скраћени кривични поступак.

6.4.3.3. Доказне радње

Јавни тужилац сам предузима доказне радње, али може поверити предузимање дела доказних радњи другом јавном тужиоцу (месно надлежном за подручје где се те радње требају предузимати) као и полицији. Извођењу доказних радњи могу да присуствују осумњичени и његов бранилац, које по тим радњама треба да обавести јавни тужилац. Осумњичени и његов бранилац могу самостално прикупљати доказе, материјал у корист одбране, па тако могу да нпр. разговарају са одређеним лицима или да улазе у одређене просторије, прибављају обавештења итд. Могу затражити од јавног тужиоца да у корист одбране предузме одређену доказну радњу, те уколико то јавни тужилац одбије могу затражити од судије за претходни поступак да јавном тужиоцу наложи спровођење тих радњи.

6.4.4. Споразуми јавног тужиоца и окривљеног

За разлику од ранијег ЗКП, по садашњем ЗКП споразум о признању кривичног дела могуће је закључити поводом било којег кривичног дела. Овакав споразум могуће је закључити до краја главног претреса. Приликом закључења споразума окривљени мора имати браниоца. Овим споразумом окривљени у потпуности признаје извршење кривичног дела које је предмет оптужбе и са јавним тужиоцем се споразумева око врсте и висине кривичне санкције односно казне, трошковима кривичног поступка, одузимању имовинске користи и имовинско-правном захтеву као и о неким другим елементима. О споразуму одлучује било судија за претходни поступак или председник већа, што зависи од стадијума кривичног поступка. На овај начин докази до знатног убрзања кривичног поступка, његове ефикасности и смањења трошкова, при чему права окривљеног нису угрожена.

6.4.5. Оптужење

6.4.5.1. Подизање оптужнице или оптужног предлога

Након завршене истраге јавни тужилац је у обавези да у року од 15 дана који у сложенијим случајевима може бити продужен за још 30 дана подигне отпужницу или пак да изјави да одустаје од кривичног гоњења. Оптужница се може поднети и без спровођења истраге, ако прикупљени подаци о кривичном делу и учиниоцу пружају довољно основа за оптужење. Јавни тужилац подиже оптужницу када постоји оправдана сумња да је одређено лице учинило кривично дело. Иначе у кривичном поступку постоје и утврђују се три различита нивоа сумње и то:

- основ сумње који представља скуп чињеница које посредно указују да је учињено кривично дело или да је одређено лице учинилац кривичног дела;
- основана сумња која представља скуп чињеница које непосредно указују да је одређено лице учинилац кривичног дела;
- оправдана сумња која представља скуп чињеница које непосредно поткрепљују основану сумњу и оправдавају подизање оптужнице.

У скраћеном кривичном поступку који се, како је већ наведено, спроводи за кривична дела са запрећеном казном затвора до осам година или новчаном казном, поступак који ће се спроводити покреће се на основу оптужног предлога јавног тужиоца. И овде је потребан исти стандард сумње који је потребан и код подизања оптужнице у редовном кривичном поступку, да је одређено лице учинило кривично дело.

И у случају оптужнице и у случају оптужног предлога суд по службеној дужности испитује да ли је оптужни акт прописно састављен и има могућност да га врати тужиоцу на исправак, а у случају оптужнице и на могућу допуну истраге, а на крају постоји могућност да се оптужница одбије, односно да суд одлучи како нема места оптужби и да обустави кривични поступак, а у случају оптужног предлога да одбије оптужни предлог. Уколико не поступи ни на један од напред наведених начина, суд доноси решење о потврђивању оптужнице, а по правноснажности тог решења заказује припремно рочиште, а потом и главни претрес. Када је реч о оптужном предлогу суд не доноси никакво решење о потврђивању оптужног предлога, већ уколико не донесе ни једно од напред наведених негативних решења заказује главни претрес.

Уколико јавни тужилац одустане од подигнуте оптужнице, а пре доношења решења о њеном потврђивању оштећени не може да предузме кривично гоњење.

6.4.6. Главни претрес и пресуда

Фаза главног претреса је важан тренутак у кривичном поступку, с обзиром да је до потврђивања оптужнице (када је реч о редовном кривичном поступку) односно до испитивања ваљаности оптужног предлога (када је реч о скраћеном кривичном поступку) сам кривични поступак се мање–више све време налази у рукама јавног тужиоца, а тек улажењем у ову фазу кривичног поступка тај поступак у пуном смислу речи постаје судски поступак.

6.4.6.1. Главни претрес

Главни претрес је вероватно кључна и најважнија фаза кривичног поступка, која посебно у контексту измењених улога процесних субјеката и страначком поступку, у великој мери у први план ставља активнију улогу странака, а посебно јавног тужиоца који се „бори“ да докаже наводе и тврдње изнете у оптужном акту и одбране која то оспорава. Задатак и улога суда је за разлику од ранијег кривичног поступка мање активна и више фокусирана на вођење рачуна о законитости поступка, о законитости радњи, и доказа који се изводе на главном претресу као и чињеница које се на њему утврђују, а у много мањој мери на обавезу утврђивања чињеничног стања што је сада превасходни задатак јавног тужиоца.

Главни претрес има више фаза и састоји се од припремног рочишта и самог главног претреса.

На припремном рочишту који је заправо уведен у кривични поступак и у фазу главног претреса са идејом да се њиме растерети главни претрес и повећа процесна економија, а које није увек обавезно, странке се изјашњавају о предмету оптужбе, предлажу и образлажу доказе које намеравају да изведу итд. и на крају се заказује главни претрес.

На главном претресу се у складу са страначким поступком и доказном иницијативом странака, а у првом реду тужилаштва, у јавном и контрадикторном поступку изводе докази и утврђују чињенице. Суд има рестриктивну и редуковану улогу у утврђивању чињеничног стања и у минималној мери може да по сопственој иницијативи изводи доказе, разјашњава и утврђује чињенице. О самом извођењу доказа и њиховом редоследу одлучује суд. Саслушање сведока и вештака по правилу предлажу странке, а суд само у изузетним случајевима и то када је реч о нејасноћама или противречностима у већ до тада изведеним доказима.

Након комплетирања чињеничног стања и изведених доказа, те одржаних завршних речи као и већања и гласања (када суд може да одлучи и да поново отвори главни претрес да би нрп. извео неки доказ), судско веће или судија појединац доноси пресуду.

6.4.6.2. Пресуда

На сва питања и дилеме које су се поставиле током кривичног поступка, а посебно на главном претресу суд одговара пресудом. Њоме се утврђује да ли је кривично дело извршено, ко га је извршио, да ли је извршилац кривичног дела кривично одговоран, одлучује се о казни, односно другој кривичној санкцији, имовинској користи, одузимању имовине, накнади штете, трошковима кривичног поступка итд.

Пресуда може бити: осуђујућа, ослобађајућа и одбијајућа. Писано израђена пресуда мора имати увод, изреку и образложење. У законом предвиђеним случајевима, пресуда може бити или без образложења, или пак са делимичним образложењем. У образложењу пресуде суд треба да да јасне разлоге о томе на основу којих чињеница и оценом којих доказа суд закључује да је нека одлучна чињеница доказана или није доказана, дајући при томе оцену наведених доказа и своје разлоге зашто је неке доказе уважио или их није уважио, након чега подводи утврђено чињенично стање под правне прописе и даје свој правни став и закључак.

6.4.6.3. Поступак по правним лековима

Поступак по правним лековима је факултативан, а не облигаторан и зависи од воље лица овлашћених на изјављивање жалбе или других правних лекова, што значи да од њих зависи да ли ће доћи до настављања кривичних поступака или неће. Уколико лица овлашћена на изјављивање жалбе у законом предвиђеном року за жалбу исту не изјаве пресуда постаје правноснажна.

Рок за изјављивање жалбе против првостепене пресуде у редовном кривичном поступку јесте 15 дана, а у скраћеном кривичном поступку 8 дана.

Правни лекови заправо представљају правна средства помоћу којих лица која су за то овлашћена оспоравају одлуку суда којом су незадовољни, тражећи од жалбеног суда који је по правилу суд виши у хијерархији или макар у другом саставу да о том правном леку одлучи.

Правни лекови се деле на редовне и ванредне правне лекове. Редовни правни лек – жалба се изјављује против неправноснажне судске одлуке, док се ванредним правним средствима оспоравају правноснажне судске одлуке. Жалбом се судска одлука може нападати у погледу свих њених недостатака и на основу њих тражити укидање првостепене пресуде и враћање на поновни поступак или пак њено преиначење.

Жалбени суд може одлучујући по жалби исту одбити и потврдити првостепену пресуду, уважити и укинути првостепену пресуду и вратити на поновни поступак или је преиначити. Уколико у поновљеном првостепеном поступку, поново дође до изјављивања жалбе, другостепени суд више нема могућност укидања ожалбене пресуде, већ мора сам коначно да одлучи било на седници већа или на претресу који може да одржи.

6.4.7. Однос кривичног и прекршајног поступка и поступка за привредне преступе

6.4.7.1. Обележја прекршајног поступка

Прекршајни поступак је поступак који се води пред прекршајним судом или органом управе, ради утврђивања прекршајне одговорности, а затим и ради изрицања и извршења изречене прекршајне санкције. За прекршај могу да одговарају физичко лице, правно лице, одговорно лице у правном лицу, одговорно лице у државном органу, органу територијалне аутономије и јединице локалне самоуправе и предузетник који могу бити одговорни за прекршај само када је то прописом посебно предвиђено. Република Србија, државни органи, органи територијалне аутономије, град и јединице локалне самоуправе не могу бити одговорни за прекршај.

Прекршајни поступак може покренути јавни тужилац, овлашћени органи као што су органи управе, инспекције, односно други органи који врше јавна овлашћења, која врше надзор над извршењем или непоредно извршавају прописе у којима су предвиђени прекршаји.

Прекршајне санкције могу бити: казне, опомене и заштитне мере. Казне могу бити: казна затвора, новчана казна, рад у јавном интересу и казнени поени.

6.4.7.2. Обележја поступка за привредни преступ

Привредни преступи представљају кажњива дела која чине правна лица у привредној и финансијској делатности. Реч је о одговорности правних лица нпр. предузећа, а у ситуацији када одређене особе у правном лицу, дакле физичко лице које иступа у име тог правног лица учини преступ у име тог правног лица. То нпр. могу бити – директор или пак управни одбор и тако даље, а може да се одговара не само за активну радњу, већ и за пропуштање дужног надзора. Друштвено–политичке заједнице и њихови органи, други државни органи и месне заједнице не могу бити одговорни за привредни преступ. Привредни преступи су предвиђени или законима или подзаконским прописима, односно уредбама. Одговорност се утврђује у судском поступку, а поступак покреће јавни тужилац.

Као санкција предвиђена је само новчана казна која може бити и условна, а уз њу се може наредити и јавно објављивање пресуде, одузимање предмета, забрана правном лицу да се бави одређеном привредном делатношћу и забрана одговорном лицу да врши одређене дужности.

На лествици тежине извршених противправних радњи, прекршаји представљају најлакше кршење прописа, затим долазе привредни преступи, а на крају кривична дела за која, као и за прекршаје (али не и за привредне преступе), могу да одговарају не само физичка, него и правна лица.

6.4.7.3. Обележја поступка који се води по закону о одговорности правних лица

Законом о одговорности правних лица за кривична дела, предвиђена је могућност да поред физичких лица, за кривична дела могу да одговарају и правна лица. То ће се десити под условом да кривично дело изврши одговорна особа – дакле физичко лице у намери да правно лице у коме ради оствари корист, или пак да је услед одсуства надзора и контроле од стране одговорног лица дошло до извршења кривичног дела, при чему је наступила корист за правно лице. Уз правно лице за кривично дело ће одговарати и физичко лице које је учествовало у радњи извршења кривичног дела.

Поступак се покреће на основу кривичне пријаве (коју најчешће подноси полиција, али и грађани), покреће га јавни тужилац, а води се пред судом.

Казна за правно лице може бити новчана или казна брисања из регистра и казне се могу условити. Могу се изрећи и мере безбедности: одузимања предмета, јавног објављивња пресуде и забране обављања одређених делатности или послова у вези са којима је кривично дело учињено.

Кривична дела за које може да одговара правно лице су кривична дела предвиђена посебним делом кривичног законика, као и других закона уколико су испуњени услови и за одговорност правног лица, а који су предвиђени законом о одговорности правних лица за кривична дела.

Република Србија, аутономна покрајина и јединица локалне самоуправе, однсно државни органи и органи аутономне покрајине и јединице локалне самоуправе не могу одговарати за кривично дело, као ни друга правна лица којима је законом поверено вршење јавних овлашћења, а који не могу одговарати за кривично дело учињено у вршењу јавних овлашћења.

6.4.7.4. Правило ne bis in idem

Реч је о једном од начела кривичнопроцесног права, према којем једном правноснажно пресуђена кривична ствар не може поново бити предмет кривичног поступка. Да би се утврдило постојање ове повреде и избегло тзв. двоструко кажњавање потребно је извршити поређење не само прописа који су прекршени и који представљају основ за кажњавање, већ у процени могућег постојања повреде овог начела важну улогу има и чињенично стање односно постојање (или непостојање) истоврсности понашања или радњи одговорног лица. Тачније, то значи обавезу органа који води поступак да у сваком конкретном случају треба да утврди није ли тиме што је нпр. нека особа кажњена за прекршај на тај начин онемогућено вођење кривичног поступка за ту радњу, односно понашање или пак уколико је против неког лица правноснажно окончан кривични поступак да ли је могуће поред тог поступка против тог лица спровести нпр. прекршајни поступак.

Апелациони суд у Београду заузео је став да уколико је поводом истог догађаја покренут или довршен и прекршајни и кривични поступак, утврђивање да ли се ради о пресуђеној ствари је фактичко питање. У сваком конкретном случају је потребно, упоређивањем чињеничног описа, утврдити да ли је у претежном делу решен кривично-правни догађај и зависно од тога оценити да ли се ради о пресуђеној ствари, а у противном може постојати идеалан стицај прекршаја и кривичног дела.

Уставни суд Србије се у више својих одлука бавио питањем начела *ne bis in idem* односно правилом *res judicata* односно пресуђене ствари. Ставови Уставног суда Србије који у својој основи имају тумачење повреде права на правну сигурност у казненом праву наведено у члану 34, став 4 Устава Србије се своде на то да ли су у случају да су против одређеног лица вођена оба поступка – прекршајни и кривични поступак, вођени за дело које по својој природи представља кажњиво дело, затим, да ли су дела због којих се подносилац казнено гони иста дела, и треће, да ли је постојала двострукост поступка. У решавању тог питања суд се у многоме позива на судску праксу Европског суда за људска права, која се у суштини своди на то да се забрањује казнени прогон или суђење за друго дело у мери у којој оно произлази из истоветних чињеница или чињеница које су у суштини битно исте као и прво кажњиво дело за које је већ донета правноснажно осуђујућа или ослобађајућа пресуда.

7. ЛИТЕРАТУРА

Ackerman, John M., Sandoval-Ballesteros, Irma E., *The Global Explosion of Freedom of Information Laws*, „Administrative Law Review", Vol. 58, No. 1, 2006.

Baxter, Brian, *A Theory of Ecological Justice,* Routledge, London – New York, 2005.

Beckerman, Wilfred, *A Poverty of Reason – Sustainable Development and Economic Growth*, The Independent Institute, Oakland, 2003.

Bell, Stuart, McGillvray Donald, *Environmental Law*, Oxford University Press, 2013.

Birnie, Patricia, Bozle, Alan, Catherine Redgwell, *International Law & the Environment*, Oxford University Press, 2009.

Cardesa-Salzmann, Antonio, „Constitutionalising Secondary Rules in Global Environmental Regimes: Non-Compliance Procedures and the Enforcement of Multilateral Environmental Agreements", Journal of Environmental Law, септембар 2011.

Clapp, Janifer, *Toxic Exports: The Transfer of Hazardouse Wastes from Rich to Poor* Countries, Cornell University Press, 2001.

Cox, Gary, „The Trafigura Case and the System of Prior Informed Consent Under the Basel Convention – A Broken System?, *Law, Environment and Development* Journal, бр. 3, 2010.

Чавошки, Александра, *Еколошко право – Хармонизација домаћег законодавства са правом Европске уније*, Институт за упоредно право, Београд, 2004.

Чок, Вида, *Information and Informing on the Environment in International and Communitarian Law*, Страни правни живот, бр. 1–2, Београд, 2005.

Дреновак-Ивановић, Мирјана, „Начело опреза (прецаутионару принципле) и ванредно укидање решења", у С. Лилић (ур.), *Правни капацитет Србије за европске интеграције*, књига бр. 4, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009.

Дреновак-Ивановић, Мирјана, „Имплементација правних стандарда ЕУ у правни систем Србије у области нуклеарне сигурности", *Перспективе имплементације европских стандарда у правни систем Србије*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2012.

Дреновак-Ивановић, Мирјана, Ђорђевић, Сретен, *Практикум о праву на правну заштиту у питањима животне средине у управном поступку и управном спору*, Министарство енергетике, развоја и заштите животне средине/Мисија ОЕБС-а у Србији, Београд, 2013.

Дреновак-Ивановић, Мирјана, *Приступ правди у еколошким управним стварима*, Правни факултет Београд, Београд, 2014.

Дреновак-Ивановић, Мирјана, „Ванредно укидање решења: однос јавног интереса и интереса заштите животне средине", *Анали Правног факултета*, бр. 2/2014.

Дреновак-Ивановић, Мирјана, „Одговорност за штету у животној средини: упоредни модели и правци новелирања законодавства Србије", *Правни живот*, 2014.

Ebbesen, Jonas (editor), *Access to Justice in Environmental Matters in the EU*, Kluwer Law International, 2002.

Eisenmann, Charles, *Cours de droit administratif I*, Paris, 1982.

European Commission, *Environment Policy Review*, Belgium, 2006.

Fagbohun, Olanrewaju A., „Regulation of Transboundary Shipments of Hazardous Waste: A Case Study of the Dumping of Toxic Waste in Abidjan, Cote D'Ivoire", *Hong Kong Law Journal*, бр. 37, 2007

Ferrey, Steven, *Environmental Law*, second edition, New York, 2001.

Fisher, Elizabeth, Lange, Bettina, Scotford, Eloise, *Environmental* Law, Oxford University Press, 2013.

Hayward, Tim, *Constitutional Environmental Rights*, University Press, Oxford, 2005.

Heldeweg, Michael A., Seerden, René J.G.H., Deketealere, Kurt R., *Public Environmental Law in Europe – a Comparative Search for a Ius Commune*, "European Environmental Law", Kluwer Law International, 2004.

Huntoon, Barbara D., „Emerging Controls on Transfers of Hazardous Waste to Developing Countries", *Law and Policy in International Business*, бр. 21, 1989-1990.

Jans, Jan H., Vedder, Hans H. B., *European Environmental Law After Lisbon*, Europa Law Publishing, 2011.

Johnson, Stanlez P., Corcelle, Guz, *The Environmental Policy of the European Communities*, Kluwer Law International, 1997.

Кавран, Драгољуб, Петковић, Гордана (ур.), *Право и животна средина*, Београд, 1997.

Kiss, Alexandre, Shelton, Dinah*, International Environmental Law*, Transnational Publishers, 2004.

Krämer, Ludwig, *EU Environmental Law*, Sweet and Maxwell, 2012.

Lee, Maria, *EU Environmental Law*, Oxford and Portland, 2005.

Лилић, Стеван, *Еколошко право*, Београд, 2014.

Миленковић, Дејан, *Збирка прописа из области заштите животне средине*, Београд, 2006.

Postiglione, Amedeo, *Global Environmental Governance*, Bruylant, 2010.

Sands, Philippe, Peel, Jacqueline, *Principles of International Environmental Law*, Cambridge University Press, 2012.

Salzman, James, Thompson, Barton H., *Environmental Law and Policy*, New York, 2003.

San José, Daniel García, *La protection de l'environnement et la Convention européenne des Droits de l'Homme*, Strasbourg, 2005.

Simonsen, Craig B., *Essentials of Environmental Law*, third edition, New York, 1995.

Socorro, Maria, Manguiat, Z., *An Introduction to the Kyoto Protocol's Compliance Mechanism*, Environmental Law Programme, Environmental Law Centre, Bonn, 2006.

Strecker, Amy, „The Human Dimension to Landscape Protection in International Law", Silvia Borelli, Federico Lencerini, *Cultural Heritage, Cultural Rights, Cultural Diversity: New Development in International Law*, Martinus Nijhoff Publisher, 2012.

Stuart Bell, Donald McGillivray, Environmental law, Oxford, 2008.

Wade, E. C. S., Bradley, A. W., *Constitutional and Administrative Law*, London – New York, 1985.

Wilde, Mark, *Civil Liability for Environmental Damage: A Comparative Analysis of Law and Policy in Europe and the United States*, Kluwer Law International, 2002.

Прилог 1: Ратификовани међународни уговори у области животне средине

- Бечка конвенција о заштити озонског омотача, с прилозима I и II, ,*Службени лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 1/90,
- Европска конвенција о заштити животиња у међународном превозу, *Службени лист СРЈ - Међународни уговори*, бр. 1/92,
- Закон о забрани експеримената са нуклеарним оружјем у атмосфери, космосу и под водом, *Службени лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 11/63,
- Закон о Конвенцијама које су на основу Версаљског уговора о миру од 8. јуна 1919. године, и на основу одговарајућих одредаба других уговора о миру усвојене на Међународним конференцијама за рад, одржаним у Вашингтону, Ђенови и Женеви 1919-1926), *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 44 XVI/30,
- Закон о потврђивању Базелске конвенције о контроли прекограничног кретања опасних отпада и њиховом одлагању, *Службени лист СРЈ - Међународни уговори*, бр. 2/99,
- Закон о потврђивању Конвенције о биолошкој разноврсности, *Службени лист СРЈ - Међународни уговори*, бр. 11/01,
- Закон о потврђивању Конвенције о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима животне средине, *Службени гласник РС*, бр. 38/09,
- Закон о потврђивању Конвенције о међународном промету угрожених врста дивље фауне и флоре, *Службени лист СРЈ - Међународни уговори*, бр. 11/01,
- Закон о потврђивању Оквирне конвенције Уједињених нација о промени климе, са анексима, *Службени лист СРЈ - Међународни уговори*, бр 2/97,

- Закон о потврђивању Споразума између Савезне владе Савезне Републике Југославије и Владе Руске Федерације о сарадњи у области заштите и унапређења животне средине, *Службени лист СРЈ - Међународни уговори*, бр. 6/96,
- Закон о ратификацији Бечке конвенције о грађанској одговорности за нуклеарне штете, *Службени лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 5/77,
- Закон о ратификацији Конвенције о безбедности приликом коришћења азбеста, *Службени лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 4/89,
- Закон о ратификацији Европске конвенције о заштити археолошке баштине, *Службени лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 9/90,
- Закон о ратификацији Европске конвенције о заштити архитектонског блага, *Службени лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 4/91,
- Закон о ратификацији Конвенције за заштиту културних добара у случају оружаног сукоба, *Службени лист ФНРЈ - Међународни уговори*, бр. 4/56,
- Закон о ратификацији Конвенције о заштити на раду, здравственој заштити и радној средини, *Службени лист СФРЈ - Међународни уговори* , бр. 7/87,
- Закон о ратификацији Конвенције о заштити радника од професионалних ризика у радној средини проузрокованих загађењем ваздуха, буком и вибрацијом, *Службени лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 14/82,
- Закон о ратификацији Конвенције о заштити светске културне и природне баштине, *Службени лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 8/74,
- Закон о ратификацији Конвенције о мерама за забрану и спречавање недозвољеног увоза, извоза и преноса својине културних добара, *Службени лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 50/73,
- Закон о ратификацији Конвенције о прекограничном загађивању ваздуха на великим удаљеностима, *Службени лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 11/86,
- Закон о ратификацији Конвенције о спречавању и контроли професионалних ризика проузрокованих канцероденим супстанцама и агенсима, *Службени лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 3/77,
- Закон о ратификацији Конвенције о службама медицине рада, *Службени лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 14/89,
- Закон о ратификацији Конвенције о физичкој заштити нуклеарног материјала, *Службени лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 9/85,
- Закон о ратификацији Монтреалског протокола о супстанцама које оштећују озонски омотач, *Службени лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 16/90,

- Закон о ратификацији Протокола уз Конвенцију о прекограничном загађивању ваздуха на велике даљине о дугорочном финансирању Програма сарадње за праћење и процену прекограничног преноса загађујућих материја у ваздуху на велике даљине у Европи (ЕМЕП), *Службени лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 2/87,
- Закон о ратификацији Споразума о заштити вода реке Тисе и њених притока од загађивања, *Службени лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 1/90,
- Конвенција о мочварама које су од међународног значаја, посебно као пребивалиште птица мочварица, *Службени лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 9/77,
- Конвенција о сарадњи за заштиту и одрживо коришћење реке Дунав, *Службени лист СЦ Г - Међународни уговори*, бр. 4/03,
- Међународна конвенција за заштиту птица, *Службени лист СФРЈ*, бр. 6/73,
- Монтреалски амандман на Бечку конвенцију о супстанцама која оштећују озонски омотач, *Службени лист СЦГ – Међународни уговори*, бр. 2/04,
- Монтреалски протокол о супстанцијама које оштећују озонски омотач, *Службени лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 16/90; *Службени лист Србије и Црне Горе - Међународни уговори*, бр. 24/04,
- Уговор о ратификацији Конвенције о забрани усавршавања, производње и стварања залиха бактериолошког (биолошког и токсичног) оружја и о њиховом уништавању, *Службени лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр. 43/74,
- Уредба о Споразуму о рибарству о водама Дунава између Владе ФНРЈ, Народне Републике Бугарске, Румунске Народне Републике и Савеза Совјетских Република, *Службени лист ФНРЈ - Међународни уговори*, бр. 8/58,
- Уредба о ратификацији Конвенције о заштити од опасности тровања бензолом, *Службени лист СФРЈ - Међународни уговори*, бр.1 6/76,
- Уредба о ратификацији Конвенције о установљењу Европске организације за заштиту биља, *Службени лист ФНРЈ - Међународни уговори*, бр. 12/57,
- Уредба о ратификацији Међународне конвенције за заштиту биља, *Службени лист ФНРЈ - Међународни уговори*, бр. 7/55,

Прилог 2: Извори позитивног права

- Закон о адвокатури, *Службени гласник РС*, бр. 31/11, 24/12,
- Закон о биоцидним производима, *Службени гласник РС*, бр. 36/09, 88/10, 92/11,
- Закон о води, *Службени гласник РС*, бр. 30/10,
- Закон о заштити ваздуха, *Службени гласник РС*, бр. 36/09, 10/13,
- Закон о заштити животне средине, *Службени гласник РС*, бр. 36/09, 72/09, 43/11,
- Закон о заштити од јонизујућих зрачења и нуклеарној сигурности, *Службени гласник РС*, бр. 36/09, 93/12,
- Закон о заштити природе, *Службени гласник РС*, бр. 36/09, 88/10, 91/10,
- Закон о извршењу и обезбеђењу, *Службени гласник РС*, бр. 31/11,
- Закон о интегрисаном спречавању и контроли загађивања животне средине, *Службени гласник РС*, бр. 135/04,
- Законик о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13,
- Закон о медијацији, *Службени гласник РС*, бр. 18/05,
- Закон о министарствима, *Службени гласник РС*, бр. 44/14,
- Закон о облигационим односима, *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 - одлука УСЈ и 57/89, *Службени лист СРЈ*, бр. 31/93 и *Службени лист СЦГ*, бр. 1/03 - Уставна повеља,
- Закон о општем управном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 30/10,
- Закон о организацији судова, *Службени гласник РС*, бр. 116/08,
- Закон о парничном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/11, 49/13,
- Закон о потврђивању Архуске конвенције о приступу информацијама, учешћу јавности и правној заштити у еколошким стварима, *Службени гласник РС*, бр. 38/09,
- Закон о прекршајима, *Службени гласник РС*, бр. 65/13,
- Закон о процени утицаја на животну средину, *Службени гласник РС*, бр. 134/04 и 36/09,
- Закон о рибарству, *Службени гласник РС*, бр. 36/09, Арт. 4,
- Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја, *Службени гласник РС*, бр. 120/04, 104/09, 36/10,
- Закон о стратешкој процени утицаја на животну средину, *Службени гласник РС*, бр. 88/10,
- Закон о судским таксама, *Службени гласник РС*, бр. 28/94, 53/95, 16/97, 34/01, 9/02, 29/04, 61/05, 116/08, 31/09, 101/11, 93/12,
- Закон о удружењима, *Службени гласник РС*, бр. 51/09,
- Закон о управним споровима, *Службени гласник РС*, бр. 111/09,

- Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/05. 88/05, 107/05, 71/09, 111/09, 121/12,
- Одлука о Листи активности за које се обавезно спроводи процена утицаја на животну средину и активности за које се може спровести процена утицаја на животну средину, *Службени гласник РС*, бр. 114/08,
- Правилник о накнади трошкова у судским поступцима, *Службени гласник РС*, бр. 57/03, 69/11,
- Правилник о садржини, изгледу и начину вођења јавне књиге о спроведеним поступцима и донетим одлукама о процени утицаја на животну средину, *Службени гласник РС*, бр. 69/05,
- Устав Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/06,

ISBN 978-86-6383-010-3